

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΞΥΔΙΑ
Α. Μ.: 1012201603015

Θέμα: « Η Εισβολή στην Κύπρο (1974) : Υπερασπιστές και Ήρωες»

Επιβλέπων Καθηγητής: ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	5
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Το Κυπριακό Ζήτημα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	7
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Οι προσδοκίες των Κυπρίων μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας Της Κύπρου.....	20
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο	38
Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Το Πολιτικό Παρασκήνιο.....	65
Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Οι Ήρωες της Κύπρου και οι Στρατιωτικές Επιχειρήσεις.....	71
ΣΤ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Οι Αγνοούμενοι.....	84
Επίλογος	115
Πηγές και Βιβλιογραφία	119

Πρόλογος

Στην παρούσα εργασία αποφασίσαμε να ασχοληθούμε με ένα θέμα που αγγίζει την Ιστορία μας, αγγίζει την Ελλάδα ακόμα και σήμερα: το Κυπριακό Ζήτημα, στο οποίο κυριάρχησε η παρέμβαση των ξένων κέντρων λήψης των αποφάσεων, αλλά και οι άστοχες ενέργειες της ελληνικής και κυπριακής πολιτικής ηγεσίας. Αποκορύφωμα όλων αυτών ήταν η τουρκική εισβολή του 1974, που προξένησε τη διχοτόμηση του νησιού, νεκρούς, αγνοούμενους και ανθρώπινο πόνο και στις δύο κοινότητες του νησιού. Θεωρούμε ότι δύο είναι οι μεγάλες τραγωδίες στην ελληνική ιστορία του 20^{ού} αιώνα: η Μικρασιατική Καταστροφή και η κυπριακή τραγωδία. Και τα δύο αυτά γεγονότα πρέπει να τα θυμόμαστε, προκειμένου να αποφευχθεί η επανάληψή τους. Άλλωστε, όπως πολύ καλά γνωρίζουμε, λαός χωρίς μνήμη δεν έχει μέλλον.

Η Κύπρος είναι ένα νησί, με γεωστρατηγική θέση και φυσικό πλούτο που την κατέστησαν «πολύφερνη νύφη» ανά τους αιώνες. Διαθέτει ακόμη ομορφιά που αντικατοπτρίζει την ελληνική ψυχή, η οποία θεωρητικά μπορεί να επιτύχει τα μεγαλύτερα θαύματα. Θαύμα που πάντως η ελληνική ψυχή δεν πραγματοποίησε στην περίπτωση της Κύπρου. Το θέμα εξακολουθεί να είναι ανοιχτή πληγή, το Κυπριακό δεν έχει λυθεί, τα γεγονότα είναι νωπά στις μνήμες των ανθρώπων, γεγονός που δημιουργεί έντονες συναισθηματικές φορτίσεις.

Το ερέθισμα για να ασχοληθούμε με το συγκεκριμένο θέμα το λάβαμε το 2010, όταν επισκεφτήκαμε ένα μικρό χωριό του νομού Μεσσηνίας, την Πλατανόβρυση Πυλίας, όπου στήθηκε η προτομή του Μεσσήνιου αγνοούμενου Γιάννη Ξυδιά. Η θέα της μητέρας του αγνοούμενου, η οποία μονολογούσε ότι τον περιμένει κάθε μέρα να γυρίσει, περιμένει *«την πόρτα να ανοίξει και να είναι ο Γιάννης της»*, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, ήταν η κύρια ώθηση ενασχόλησης με το συγκεκριμένο θέμα.

Η έρευνα αποδείχτηκε δύσκολη και έχει δύο πλευρές: τη μοναχική από τη μια πλευρά, αλλά και την επικοινωνιακή, που απαιτεί την αλληλεπίδραση με τους άλλους ανθρώπους και την ανταλλαγή απόψεων. Πρέπει να επισημάνουμε ότι, ενώ η έρευνα βρισκόταν σε εξέλιξη, το φθινόπωρο του 2018 δόθηκε στη δημοσιότητα ο Φάκελος της Κύπρου. Ωστόσο, λόγω της πίεσης του χρόνου, το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας πραγματοποιήθηκε πριν από το άνοιγμα του Φακέλου και ως εκ τούτου δεν έλαβε υπόψη τα νέα δεδομένα που οπωσδήποτε προκύπτουν και ενδεχομένως να απαντούν με σαφήνεια στα φλέγοντα ερωτήματα. Θεωρούμε ότι η παρούσα μελέτη είναι η αρχή και

όχι το τέλος της ιστορικής μας αναζήτησης, τόσο της προσωπικής μου, όσο και των υπόλοιπων συναδέλφων πάνω στο συγκεκριμένο θέμα.

Η έρευνα αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη βοήθεια κάποιων ανθρώπων. Πρώτα απ' όλα, οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» στη Γεωργία Παλληκαρίδου, αδελφή του Ευαγόρα Παλληκαρίδη, η οποία με μεγάλη προθυμία με βοήθησε στη μελέτη μου, φωτίζοντας άγνωστα γεγονότα που σχετίζονταν με τη ζωή και τη δράση του αδελφού της. Θερμές ευχαριστίες απευθύνω στον κ. Βασίλη Μπιστόλα και στη γυναίκα του Κατερίνα, χωρίς τη συνδρομή των οποίων είναι αμφίβολο το κατά πόσο θα μπορούσα να έρθω σε επαφή με την κυρία Γεωργία Παλληκαρίδου. Επίσης ευχαριστώ από καρδιάς τον ερευνητή και ιστορικό Σωτήρη Ριζά για τη βιβλιογραφία που μου πρότεινε, ώστε να μπορέσω να συγκεντρώσω το απαιτούμενο υλικό.

Βεβαίως, θα ήταν παράλειψή μου να μην εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε δύο Καθηγητές του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Στον Καθηγητή κ. Βασίλειο Κωνσταντινόπουλο, ο οποίος αφυπηρέτησε από τη θέση του Προέδρου του τμήματος Φιλολογίας, τόσο για τις συζητήσεις που κάναμε όσο και για τις σημαντικές πληροφορίες που αφειδώς μου παρείχε σχετικά με την εργασία μου. Και βεβαίως, ευχαριστώ θερμά τον Καθηγητή μου κ. Αθανάσιο Χρήστου, Αναπληρωτή Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, διευθυντή του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές», αλλά και του «Εργαστηρίου Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας», που λειτουργούν στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Τον ευχαριστώ για την ενθάρρυνση και τις πολύτιμες συμβουλές που μου έδωσε, ώστε να εκπονήσω τη συγκεκριμένη μελέτη. Ανεξαρτήτως της εργασίας μου, πάντως, και αυτό είναι το σημαντικότερο για εμένα, θεωρώ ότι η συμβολή αυτών των δύο ανθρώπων στην προσωπική μου εξέλιξη ήταν καθοριστική, γι' αυτό και εκφράζω δημόσια την ευγνωμοσύνη μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για όλη τη συμπαράστασή της στη διαδρομή μου.

Εισαγωγή

Αναμφίβολα το Κυπριακό Ζήτημα είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο θέμα, γι' αυτό και η σχετική βιβλιογραφία, αν και είναι πλούσια, δεν εξαντλεί τις πτυχές ενός τόσο σύνθετου προβλήματος. Και πώς θα μπορούσε να εξαντληθεί ένα ζήτημα που αφορά την αποικιοκρατία, αλλά και τη γενικότερη παρέμβαση των ξένων δυνάμεων στη Μεσόγειο, την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής από την τουρκική, την ελληνική και την κυπριακή πολιτική σκηνή, την εκπόνηση σχεδίων εθνοκάθαρσης και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, την ευάλωτη και θνησιγενή Κυπριακή Δημοκρατία του 1960, την ανάπτυξη παραστρατιωτικών οργανώσεων και ένοπλων σωμάτων στην Κύπρο, την εκδήλωση αντιστασιακών κινημάτων, τα επίσημα ελληνικά στρατεύματα που εστάλησαν στο νησί, την τουρκική εισβολή, αλλά κυρίως τη διχοτόμηση ενός νησιού; Πώς θα μπορούσε να έχει εξαντληθεί ένα ζήτημα που αφορά σε δύο κοινότητες, την ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή, που κατοικούν στο διχοτομημένο νησί και ως ένα σημείο συνυπήρξαν στην ενιαία Κύπρο;

Πώς ακόμη θα μπορούσε να έχει εξαντληθεί η έρευνα πάνω σε φλέγοντα ερωτήματα που συνυφαίνονται με το Κυπριακό Ζήτημα; Ο ρόλος που διαδραμάτισε ο Μακάριος, μια σημαντική, πολιτική αλλά και θρησκευτική προσωπικότητα, και ο χειρισμός του στο θέμα της Κύπρου είναι θέμα αντιλογίας. Η απαγωγή του και η επίδραση που αυτή είχε στην εξέλιξη του Κυπριακού τίθεται επίσης προς διερεύνηση. Το κατά πόσον η εισβολή έγινε εφικτή λόγω της προδοσίας εκ μέρους της ελληνικής πλευράς είναι ακόμη μια ανοιχτή πληγή που σκιάζει τις δύο κοινωνίες. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν ο ελληνικός στρατός το επίμαχο διάστημα; Έλαβε έγκαιρα τη διαταγή, ώστε να αντιδράσει και να αποφευχθεί η τραγωδία; Η σύνδεση του Κυπριακού με την πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα είναι αναμφίβολη. Αποδόθηκαν οι ευθύνες που έπρεπε όχι μόνο στους δικτάτορες αλλά και στις μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις;

Η συγκεκριμένη εργασία αρχικά είχε στόχο την εξέταση του ανθρώπινου παράγοντα και κυρίως των θυμάτων των ελληνικών στρατευμάτων και της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Καθώς η έρευνα προχωρούσε, έγινε αντιληπτό ότι η αναφορά στο επίμαχο ζήτημα ήταν ανέφικτη, χωρίς να προηγηθεί λεπτομερής εξέταση της 25ετίας που προηγήθηκε. Με αυτές τις σκέψεις στην παρούσα μελέτη αναπτύσσονται εν τέλει έξι κεφάλαια, στα οποία θα προσπαθήσουμε να δώσουμε απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν.

Στο πρώτο κεφάλαιο, αφού επιχειρείται μια μικρή αναδρομή στην προϊστορία της Κύπρου, εξετάζεται το Κυπριακό Ζήτημα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1945 – 1960). Ειδική μνεία γίνεται στο Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950, την έναρξη και επισημοποίηση από τον Μακάριο του ένοπλου αγώνα στην Αθήνα και τις Συνθήκες Ζυρίχης – Λονδίνου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εκτίθενται οι προσδοκίες που κάθε μία από τις δύο κοινότητες του νησιού εξέφρασε μετά από την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Εκτενής αναφορά γίνεται στην ανάπτυξη των στρατιωτικών ομάδων και από τις δύο κοινότητες στο νησί. Τίθεται το οξύ το ζήτημα του κατά πόσον η ανεξαρτησία ήταν ουσιαστική και κατά πόσον το πείραμα της Κυπριακής Δημοκρατίας θα μπορούσε να έχει αίσια έκβαση ή ήταν θνησιγενές λόγω της θεσμικής οργάνωσης της Δημοκρατίας αυτής.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται λεπτομερής παρουσίαση των αιτίων της εισβολής, αλλά και ενδελεχής προσπέλαση των γεγονότων του «Αττίλα» I και II, που έφερε πολύ πόνο και πίκρα στους ανθρώπους, άλλαξε και τις ισορροπίες στην πολιτική και στις σχέσεις των χωρών της περιοχής και όχι μόνο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια προσπέλασης του πολιτικού παρασκηνίου της εποχής και της διαφωνία των ελληνικών και της κυπριακών Κυβερνήσεων, που επέφερε τις ανάλογες συνέπειες. Θα παρουσιαστούν αναλυτικά τα σχέδια που εκπονήθηκαν σχετικά με τη λύση του Κυπριακού και δεν έγιναν δεκτά, όπως τα σχέδια Άτσεσον. Εγείρεται το δύσκολο ερώτημα του κατά πόσο τα σχέδια αυτά ήταν διχοτομικά ή μήπως αποτέλεσαν χαμένες ευκαιρίες επίλυσης ενός τόσο πολυσύνθετου ζητήματος.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στους μαχητές της Ε.Ο.Κ.Α., όπως ήταν ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης, ο Γρηγόρης Αυξεντίου και πολλοί άλλοι, που έδωσαν τη ζωή τους για την πατρίδα τους και είναι, ως εκ τούτου, αξιομνημόνευτοι.

Στο έκτο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στους ήρωες που πολέμησαν για την Κύπρο κατά τη διάρκεια της εισβολής του 1974 και στους αγνοούμενους: 1.619 αγνοούμενοι που κανείς δεν ξέρει τι απέγιναν, δεκατρία άτομα που φέρονται να έζησαν σε τουρκικές φυλακές, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζει στο βιβλίο του ο Πέτρος Κασιμάτης *Αγνοούμενοι: Ακρως Απόρρητο*. Επίσης, αναφορά γίνεται σε Μεσσήνιους μαχητές, τον Κατούντα, τον Σταύρου, τον Κουρούπη, τον Ξυδιά.

Τέλος, θα ήθελα να τονίσω το αυτονόητο, ότι δηλαδή ενδεχόμενα λάθη ή παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά εμένα που εκπονώ τη συγκεκριμένη μελέτη.

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το Κυπριακό Ζήτημα μετά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1945 – 1960)

1. Ιστορική Αναδρομή

Η Κύπρος είναι ένα όμορφο νησί με έκταση 9.851 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Αν και γεωγραφικά απομονωμένη από τη μητροπολιτική Ελλάδα, αποτέλεσε αναπόσπαστο τμήμα του ελληνισμού και εξελίχθηκε σε σημαντικό κέντρο ελληνικού πολιτισμού με την εκεί εγκατάσταση των Ελλήνων ήδη από την αρχαιότητα: Μυκηναίοι και Αχαιοί εγκαταστάθηκαν μεταξύ του 13^{ου} και του 11^{ου} αι π.Χ. Από τότε οι Κύπριοι μίλησαν ελληνικά και υιοθέτησαν τον ελληνικό τρόπο ζωής και τον πολιτισμό. Ο εκτεταμένος πολιτισμός που αναπτύχθηκε στη χώρα μετά τον Τρωικό Πόλεμο κατοχύρωσε την ελληνική φυσιογνωμία της Κύπρου. Ο πολιτισμός της Κύπρου, πάντως, με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα, που ανάγονται στην πρώιμη φάση της Νεολιθικής περιόδου, έχει ηλικία 11.000 χρόνων. Στα χρόνια της ιστορικής του διαδρομής ο κυπριακός λαός γνώρισε πολλές τραγωδίες, πάντοτε όμως κατάφερε να διασώσει τον χαρακτήρα και την ιστορική του κληρονομιά.

Από την χαραυγή της Ιστορίας της μέχρι σήμερα η Κύπρος αναμφισβήτητα αποτελεί το στρατηγικότερο σημείο της Ανατολικής Μεσογείου, κόμβο ελέγχου των στρατηγικών εμπορικών οδών προς τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της Μέσης Ανατολής. Η γεωστρατηγική σημασία της Κύπρου τράβηξε την προσοχή των κατά περιόδους ισχυρών λαών, με αποτέλεσμα να αποτελεί στόχο προς κατάκτηση. Η Κύπρος ήταν απομακρυσμένη από το βασικό κορμό του ελλαδικού χώρου και στην διαδρομή των αιώνων γνώρισε πολλές περιπέτειες και εισβολές. Η γεωγραφική της θέση αποδείχτηκε διαχρονικά αιτία της μακρόχρονης ταλαιπωρίας της. Θα πρέπει να πούμε ότι η Κυρήνεια απέχει από τις τούρκικες ακτές 40 περίπου μίλια, ενώ η Αθήνα απέχει από το νησί περίπου 500 μίλια.

Στην Κύπρο έχουμε την πρώτη περίοδο Τουρκοκρατίας (1572 – 1878 μ.Χ.), οπότε και ο οθωμανικός στρατός αποβιβάστηκε στα παράλια της Λάρνακας με 35 σκάφη, πέρασε στο εσωτερικό και, ύστερα από σύντομη πολιορκία, κατέλαβε τη Λευκωσία. Μετά την είσοδό τους στην πόλη, στις 8 Σεπτεμβρίου 1571, τα οθωμανικά στρατεύματα επιδόθηκαν σε λεηλασίες και σφαγές των υπερασπιστών του άμαχου

πληθυσμού. Τα θύματα ήταν 20.000 άτομα. Οι άλλες πόλεις παραδόθηκαν για να αποφύγουν την σφαγή. Είναι φανερό ότι οι Τούρκοι από το 1571 είχαν βάλει ως στόχο να καταλάβουν την όμορφη Κύπρο, με αποτέλεσμα τον μαρτυρικό θάνατο των υπερασπιστών της, Ελλήνων και ξένων, και την ολοκληρωτική κατάκτησή της. Είναι χαρακτηριστικό ότι η χριστιανική Ευρώπη αδιαφόρησε τότε.

Μετά την κατάκτηση ο πληθυσμός της νήσου μειώθηκε δραματικά. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, για να αντιμετωπίσει το δημογραφικό πρόβλημα, ενθάρρυνε τις μετακινήσεις από άλλες περιοχές της Αυτοκρατορίας. Έτσι, από τότε δημιουργείται μια μουσουλμανική κοινότητα στην Κύπρο, που απαρτίζεται από Οθωμανούς, τόσο εποίκους και στρατιώτες, όσο κυρίως από εξισλαμισθέντες Έλληνες και Λατίνους του νησιού. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την σημαντικότερη παρέμβαση στην πληθυσμιακή σύνθεση της νήσου, γιατί από τότε δημιουργήθηκε η τουρκοκυπριακή κοινότητα, που με την πάροδο των ετών έφτασε να αποτελεί το 18% του κυπριακού λαού, με αποτέλεσμα κατά τον 20^ο αιώνα, και συγκεκριμένα τη δεκαετία του 1950, να αποτελέσει τον μοχλό των μέχρι σήμερα καταστροφικών εξελίξεων.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι στην περίοδο των τριακόσιων περίπου ετών της Οθωμανικής κυριαρχίας (1571 – 1871 μ.Χ.) η Κύπρος διατηρήθηκε ελληνική και η Εκκλησία, μετά από μια μακρά περίοδο καταπίεσης από τους Φράγκους και τους Ενετούς, αναστήθηκε, ως πολιτικός εκπρόσωπος των υπόδουλων. Κατά την Επανάσταση του 1821 αθρόα ήταν η συμμετοχή εκατοντάδων Κυπρίων στο πλευρό των αγωνιστών στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα και αλλού, γεγονός που πληρώθηκε με βαρύ φόρο αίματος στην Κύπρο. Οι Τούρκοι εκτέλεσαν τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ανώτερους κληρικούς και την αφρόκρεμα των Ελλήνων κατοίκων της νήσου.

2. Αγγλοκρατία

Η Κύπρος πέρασε στα χέρια των Άγγλων από το 1878 μέχρι το 1960. Η μεταβίβαση της νήσου έγινε μετά την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1877 – 1878 και την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Η συγκεκριμένη συνθήκη αποτελεί σημαντικό σταθμό στην πορεία του Κυπριακού. Η Βρετανική Αυτοκρατορία εκμεταλλεύτηκε τη δυσχερή θέση των Οθωμανών και πέτυχε την υπογραφή της μυστικής Κυπριακής Συνθήκης στις 4 Ιουνίου του 1878. Με τη συγκεκριμένη Συνθήκη η Κύπρος ενοικιάστηκε στην Μεγάλη

Βρετανία, με αντάλλαγμα την υποστήριξη των Άγγλων στους Οθωμανούς, μέχρι την ανάκτηση από αυτούς των περιοχών που έχουν καταλάβει οι Ρώσοι. Στην Υψηλή Πύλη θα καταβάλλονταν αντί ενοικίου, 88.000 λίρες ετησίως, αφού τυπικά κυρίαρχος της Κύπρου παρέμενε ο Σουλτάνος. Θα πρέπει να πούμε ότι η εγκατάσταση του πρώτου Άγγλου Αρμοστή στην Κύπρο, του στρατηγού Gaget Wolsely στις 22 Ιουλίου του 1878 σηματοδοτεί την περίοδο της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο. Στην προσφώνηση του ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος είπε μεταξύ άλλων¹: «*Η αντικατάσταση της οθωμανικής κυριαρχίας από κυβέρνηση πεφωτισμένων και φιλόανθρωπων και πατρική από έθνος μέγα ευγενές μεγαλουργών*». Από την περίοδο αυτή το θέμα της Ένωσης ετίθετο συνεχώς και πιο επιτακτικά εκ μέρους της Εκκλησίας. Οι Βρετανοί κυβερνήτες της Νήσου εφάρμοσαν πιστά τις εντολές και τις οδηγίες του Λονδίνου και ουσιαστικά κατάφεραν να παραχωρήσουν μόνο ψήγματα από όσα είχαν υποσχεθεί. Μετά την ανάληψη της διοίκησης, η βρετανική κυβέρνηση επιχείρησε να μεταβάλει τη σύνθεση του πληθυσμού της Κύπρου, ο οποίος ήταν κατά τα 4/5 ελληνικός και κατά το 1/5 οθωμανικός. Στο σημείο αυτό πρέπει να πούμε ότι οι λαοί μπορούν να συνυπάρξουν ειρηνικά μεταξύ τους, αν φυσικά δεν υπάρχουν τα πολιτικά συμφέροντα, καθώς αυτά είναι που καταστρέφουν τους λαούς και προκαλούν πόνο.

Η πολιτική, όμως, αυτή της Μεγάλης Βρετανίας να αντιμετωπίσει τους Ελληνοκύπριους χειραγωγώντας τις υπόλοιπες μειονότητες εις βάρος τους παραμένει ως το κύριο μέλημά της μέχρι την ανεξαρτησία της Κύπρου. Το Σύνταγμα που παραχωρήθηκε το 1882 προνοούσε συμμετοχή των Κυπρίων στην νομοθετική εξουσία, χωριστά Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Πρακτικά, οι Βρετανοί επέβαλαν πάντοτε τη θέλησή τους παίρνοντας με το μέρος τους και τους Τουρκοκύπριους. Είναι γνωστό ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τάχθηκε με το μέρος της Γερμανίας. Αυτή η θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έδωσε την ευκαιρία στη Μεγάλη Βρετανία να κηρύξει άκυρη τη Συνθήκη του 1878 και να προσαρτήσει την Κύπρο στην απόλυτη κυριαρχία της στις 5 Νοεμβρίου του 1914. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η Αγγλία επιζητώντας να πετύχει τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, παραχώρησε στις 17 Οκτωβρίου 1915 την Κύπρο στην Ελλάδα. Όμως η κυβέρνηση Ζαΐμη, προσανατολισμένη στη γερμανόφιλη πορεία της, αρνήθηκε την προσφορά. Αυτό, όπως καταλαβαίνουμε, ήταν ένα λάθος που αργότερα το πλήρωσε ακριβά ο Ελληνισμός.

¹

Σπυρίδων Δελλής, *Η αυτοθυσία της Ελληνικής Δύναμης Κύπρου (ΕΛ.ΔΥ.Κ)*, Αθήνα 2014, σ. 44

Με τη Συνθήκη της Λοζάνης το 1923 η Τουρκία ρητά αναγνώρισε την προσάρτηση της Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία και παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα της στη νήσο, η οποία ανακηρύχθηκε αποικία του Αγγλικού Στέμματος (1^η Μαΐου 1925). Η φτώχεια και η δυστυχία των Κυπρίων, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που δημιουργούσε η αγγλική αποικιοκρατία, αναζωπύρωσε την επιθυμία για ικανοποίηση του παλαιού αιτήματος της Ένωσης με την Ελλάδα και κατέληξε στην αιματηρή εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931. Στην Ελλάδα επικεφαλής στον αγώνα των Κυπρίων ήταν ο πρώην πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Παύλος Κουντουριώτης. Ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας, Ελευθέριος Βενιζέλος, καταδίκασε απερίφραστα, με δηλώσεις του στη Βουλή αλλά και στον Τύπο, ως ανεύθυνη ενέργεια την κυπριακή εξέγερση αλλά και τις αντικυβερνητικές εκδηλώσεις στην Ελλάδα. Είναι φανερό ότι ήδη από τη δεκαετία του '30 το Κυπριακό απασχολεί την ελληνική πολιτική ζωή. Ο Βενιζέλος, ένας μεγάλος πολιτικός ηγέτης για την ελληνική πραγματικότητα, δεν ήθελε να εξαγριώσει τη Μεγάλη Βρετανία, διότι έκρινε ότι το Κυπριακό ζήτημα δεν είχε ωριμάσει, ώστε να υπάρξει δυναμική διεκδίκηση της επίλυσής του.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, παρά τους αυστηρούς περιορισμούς της βρετανικής διοίκησης, αρκετοί εθελοντές από όλη την Κύπρο έφθασαν στην Ελλάδα και πολέμησαν στα βορειοδυτικά βουνά. Το φαινόμενο αυτό είχε επαναληφθεί τόσο στον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 όσο και στους νικηφόρους βαλκανικούς αγώνες του 1912 – 1913. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρείται το φαινόμενο χιλιάδες Κύπριοι να εντάσσονται στον αγγλικό στρατό, δίνοντας εμπιστοσύνη στις υποσχέσεις των Άγγλων για εθνική αποκατάσταση μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Τον Σεπτέμβριο του 1945 ο Αρχιεπίσκοπος και Αντιβασιλέας της Ελλάδας Δαμασκηνός ήταν το πρώτο δημόσιο πρόσωπο που μετά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έθεσε επισήμως στον Πρωθυπουργό της Μεγάλης Βρετανίας και σε άλλους επισήμους το θέμα της παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα. Είναι βέβαιο ότι αυτό συνέβη λόγω της υποκίνησης του μετέπειτα Έλληνα πρεσβευτή στο Λονδίνο Γιώργου Σεφέρη, ο οποίος είχε αποσπαστεί από το Υπουργείο Εξωτερικών και από τον Ιανουάριο του 1945 εργαζόταν ως Διευθυντής του πολιτικού γραφείου του Δαμασκηνού. Ο Σεφέρης είχε πάθος με το θέμα της Κύπρου και συνόδευσε τότε στο ταξίδι του στο Λονδίνο τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ο οποίος έθεσε το Κυπριακό σε μια σειρά από υπηρεσιακούς παράγοντες. Με την παρότρυνση του Σεφέρη, ο Δαμασκηνός ζήτησε επίμονα κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του με τον Βρετανό

Πρωθυπουργό και τον υπουργό Εξωτερικών, παρουσία κι άλλων Άγγλων επισήμων, την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα. Ο Σεφέρης πικράθηκε από τη διαφωνία της ελληνικής με την κυπριακή κυβέρνηση. Πέθανε το 1971, χωρίς – ευτυχώς – να προλάβει να δει τις δυσμενείς εξελίξεις στο θέμα της Κύπρου που ο ίδιος είχε προβλέψει και καταγράψει πλειστάκις ακόμη και στην ποίησή του. Ο Σεφέρης πέθανε μεσούσης της δικτατορίας των Απριλιανών, η οποία ήταν αυτή που οδήγησε το Κυπριακό σε ολέθρια αποτελέσματα, τόσο ολέθρια, που, λόγω του Κυπριακού, η χούντα εντέλει ανατράπηκε.

3. Το Ενωτικό Δημοψήφισμα

Ανατρέχοντας στα γεγονότα της δεκαετίας του '50, δεν θα μπορούσε κάποιος να παρακάμψει το κομβικό γεγονός της 15^{ης} Ιανουαρίου 1950, όταν ο Μακάριος Β΄ πέτυχε, λίγο πριν από τον θάνατό του, τη διενέργεια του ενωτικού δημοψηφίσματος μεταξύ των Ελληνοκυπρίων της Κύπρου (επρόκειτο στην πραγματικότητα για συλλογή υπογραφών έξω από τις εκκλησίες, ενώ για πρώτη φορά ψήφισαν γυναίκες). Η Κύπρος διενεργεί το δημοψήφισμα, αναμένοντας βοήθεια από την Μητέρα – πατρίδα και ελπίζοντας στην Ένωση. Με ανακοίνωση της Εθναρχίας, σε σύνολο 244.747 ψηφισάντων από τους εγγεγραμμένους στους εκλογικούς καταλόγους, ψήφισαν υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα 215.108 κάτοικοι, ποσοστό δηλαδή που ανέρχεται σε 95,7% .

Το δημοψήφισμα αποτελεί σταθμό στην Ιστορία της Κύπρου, γιατί ήταν η πρώτη ουσιαστική προσπάθεια για διεθνοποίηση του θέματος. Πρέπει στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι η διεθνοποίηση είχε το μειονέκτημα ότι αναμείχθηκαν και οι άλλες χώρες στις συζητήσεις, έπαψε δηλαδή η υπόθεση της Κύπρου να είναι ένα ζήτημα μόνο μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας. Από την άλλη, το πλεονέκτημα ήταν ότι με τη διεθνοποίηση δόθηκαν κονδύλια που μπόρεσαν να βοηθήσουν το Κυπριακό.

Στην Ελλάδα είχε αναλάβει την πρωθυπουργία ο Νικόλαος Πλαστήρας με αντιπρόεδρο της κυβέρνησης τον Γεώργιο Παπανδρέου. Η ελληνική κυβέρνηση δεν ήθελε να διαρρήξει τις σχέσεις της με το Λονδίνο. Ο Παπανδρέου έκανε την εξής δήλωση:² *«Η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονες τον μεν Αγγλικόν, τον δε Αμερικανικόν. Δεν μπορεί λόγω του Κυπριακού να διακινδυνεύσει από ασφυξία. Η Ελλάδα δεν ήθελε να εμπλακεί σε ένα νέο πόλεμο, διότι μόλις είχε βγει από τον Β΄*

²
Σ.Δελής,ό. π.,σ.49

Παγκόσμιο αλλά και από τον Εμφύλιο. Η χώρα ήταν καθημαγμένη, με την οικονομία της και τις υποδομές της κατεστραμμένες και η μόνη ελπίδα ανάκαμψης προερχόταν από τη βρετανική στην αρχή και την αμερικανική, εν συνεχεία, δανειοδότηση. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι ένας νέος πόλεμος θα σήμαινε ολοκληρωτική καταστροφή για την Ελλάδα. Έτσι η Μητέρα – πατρίδα διέψευσε τις ελπίδες της Κύπρου.

4. Ενθρόνιση Μακαρίου Γ΄ - Διεθνοποίηση του Κυπριακού Ζητήματος

Την ίδια χρονιά, στις 20 Οκτωβρίου του 1950, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου αναδείχθηκε ο Μακάριος Γ΄, κατά κόσμον Μιχαήλ Μούσκος, ο οποίος με την πάροδο του χρόνου επιβλήθηκε ως κυρίαρχη πολιτική προσωπικότητα στο νησί. Ο Μακάριος ήταν ιδιαίτερα χαρισματικός και αγαπητός στον λαό και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην όλη εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος. Ήταν, ωστόσο, και μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, καθώς έχει διατυπωθεί η άποψη ότι πρόδωσε την Κύπρο και τον λαό, ότι στην ουσία δεν ήθελε την Ένωση για να μην χάσει το αξίωμά του. Επίσης, λέγεται, ότι συγκρούονταν η πολιτική με τη θρησκευτική του ιδιότητα και σε κάποια πράγματα που έπρεπε να επιδείξει μεγαλύτερη πυγμή δεν το έπραξε. Ο Μακάριος ακολούθησε σκληρή ενωτική γραμμή στο εσωτερικό που σταδιακά επικράτησε και στην Αθήνα, υπήρξε ο πρωτεργάτης της ιδέας για ένοπλη αντίσταση κατά της βρετανικής Κατοχής.

Στις 7 Μαρτίου του 1953 στην Αθήνα ο Μακάριος και οι στενοί συνεργάτες του επισημοποίησαν τα σχέδιά τους για ένοπλο αγώνα, με ορκωμοσία και υπογραφή σχετικού πρακτικού, στο οποίο, μεταξύ των άλλων, υπέγραψε και ο απόστρατος Συνταγματάρχης Γεώργιος Γρίβας. Στον τελευταίο, ανατέθηκε και τυπικά, λίγες ημέρες αργότερα, από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο η αρχηγία του στρατιωτικού αγώνα.

Η Ελλάδα αναλαμβάνει πιο ενεργό ρόλο στις κυπριακές υποθέσεις το 1954, οπότε και έχουμε την πρώτη ελληνική προσφυγή για το Κυπριακό στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε, στις 16 Αυγούστου του 1954. Αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος με τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που προηγουμένως αναφέραμε. Στις 28 Αυγούστου, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είπε μεταξύ άλλων στον ιερό ναό της Φανερωμένης της Λευκωσίας, κατά τη διάρκεια του κηρύγματος:³ *«Υπό τους ιερούς αυτούς θόλους ας δώσουμεν το άγιον όρκον. Θα παραμείνομεν πιστοί έως θανάτου εις το εθνικόν αίτημα. Άνευ παραχωρήσεων. Άνευ συμβιβασμών. Θα περηφρονήσομεν την βίαν και την τυραννίαν. Με θάρρος θα*

³
Σ. Δελής, ό.π,σ.52

υψώσουμε το ηθικόν την Ένωσιν και μόνο την Ένωσιν» Ο ίδιος βέβαια αργότερα κατηγορήθηκε ότι δεν τήρησε τον όρκο.

Στην Ελλάδα το θέμα της Κύπρου οδηγεί σε ρήξη τον Παπάγο και τον Μαρκεζίνη, υπουργό Εξωτερικών που χειριζόταν το θέμα της Κύπρου. Η ρήξη αυτή οδήγησε στην παραίτηση Μαρκεζίνη, ο οποίος αποχώρησε παίρνοντας μαζί του 30 βουλευτές, με τους οποίους δημιούργησε το *Κόμμα των Προοδευτικών*. Ο Παπάγος πήρε την απόφαση την άνοιξη του 1954 να προσφύγει στον Ο.Η.Ε, γεγονός στο οποίο συνέβαλε ο υπουργός Εξωτερικών της Κύπρου Αλέξανδρος Κύρου, υπό την πίεση του Μακάριου. Το βασικό σχέδιο ήταν η προβολή της ιδέας της αυτοδιάθεσης και η εντεινόμενη διεθνώς διαδικασία της απο αποικιοποίησης, που θα συνιστούσαν σοβαρούς μοχλούς πίεσης προς το Λονδίνο, ώστε να διαπραγματευτεί μια διμερή συμφωνία με την Αθήνα που θα προέβλεπε Ένωση μέσα στο επόμενο χρονικό διάστημα.

Πρέπει να πούμε ότι η πολιτική αυτή εδραζόταν σε επισφαλείς βάσεις. Πρώτον, προϋπέθετε ότι, καθώς το Λονδίνο βρισκόταν υπό την πίεση του αραβικού εθνικισμού και του νασερισμού στη Μέση Ανατολή, θα ήταν ευκολότερο για την Ελλάδα να εκβιάσει την αποχώρηση των Βρετανών από την Κύπρο. Στην πραγματικότητα συνέβη ακριβώς το αντίθετο, καθώς η Βρετανία ήθελε με κάθε τρόπο να διατηρήσει τον έλεγχο στη Μέση Ανατολή. Το 1954 η Άγκυρα έκανε έντονη παρέμβαση εναντίον του ελληνικού αιτήματος για εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στη νήσο. Από την άλλη μεριά, η Τουρκία ήταν σύμμαχος των Βρετανών στη Μέση Ανατολή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η διεθνοποίηση του Κυπριακού, δημιουργούσε τις προϋποθέσεις μιας σύμπραξης Βρετανίας – Τουρκίας. Επίσης, η πολιτική της διεθνοποίησης δεν εξυπηρετούνταν από το γεγονός ότι οι Η.Π.Α είχαν δηλώσει ότι δεν επρόκειτο να υποστηρίξουν το ελληνικό αίτημα στον Ο.Η.Ε. Αυτό είναι το κλίμα μέσα στο οποίο έγινε η προσφυγή. Η αμερικανική εξωτερική πολιτική, αν και έβλεπε θετικά την Ένωση, ωστόσο δεν ήθελε την προσφυγή στον Ο.Η.Ε.

5. Ε.Ο.Κ.Α.

Η αδιάλλακτη στάση της Μεγάλης Βρετανίας οδήγησε τους Έλληνες της Κύπρου στον απελευθερωτικό αγώνα. Τον Νοέμβριο του 1954 ο Γεώργιος Γρίβας αποβιβάστηκε σε ακτή της Πάφου, παρακολουθούμενος σε όλη τη διαδρομή του από την Ελλάδα προς την Κύπρο από το αόρατο μάτι της βρετανικής κατασκοπείας, σε αντίθεση με την επικρατούσα τότε άποψη περί άκρας μυστικότητας των κινήσεών του.

Ο Γρίβας ορίστηκε αρχηγός του ένοπλου αγώνα, γιατί ήταν Κύπριος αντισυνταγματάρχης του ελληνικού στρατού εν αποστρατεία, με πλούσια πολεμική δράση, τόσο κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία όσο και κατά τον πόλεμο του 1940. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ίδρυσε την αμφιλεγόμενη ομάδα Χ και επιδόθηκε σε αντικομμουνιστικό αγώνα.

Την 1^η Απριλίου του 1955 άρχισε ο απελευθερωτικός αγώνας της Εθνικής Οργανώσεως Κυπρίων Αγωνιστών (Ε.Ο.Κ.Α) που είχε ως στόχο την αποτίναξη του βρετανικού ζυγού και την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Ο αγώνας αυτός κράτησε τέσσερα χρόνια. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, καταγράφηκε στη συλλογική μνήμη ως το έπος της Ε.Ο.Κ.Α. Η βρετανική κυβέρνηση αντέδρασε δυναμικά σε αυτόν, τόσο με τις δυνάμεις καταστολής που διέθετε (δεκαπέντε χιλιάδες κομάντος του βρετανικού στρατού), όσο και με τη δράση της βρετανικής μυστικής διπλωματίας, που θεωρείται υπεύθυνη για πολλά εγκλήματα κατά των αγωνιστών της Ε.Ο.Κ.Α. Την υπεράσπιση του μικρού νησιού πλήρωσε για άλλη μια φορά ο απλός λαός, οι ήρωες που έδωσαν την ψυχή τους για μια και μόνο ιδέα, την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Οι ήρωες αυτοί είναι ο Γρηγόρης Αυξεντίου, τον οποίο και έκαψαν ζωντανό στο κρησφύγετό του, αλλά και οι Μιχαήλ Καραολής, Ανδρέας Δημητρίου, Ανδρέας Ζάκος, Ιάκωβος Παπάτσος, Μιχαήλ Κουτσόφτας, Ανδρέας Παναγίδης, Στυλιανός Μαυρομμάτης, Ευαγόρας Παλληκαρίδης, τον οποίο απαγχόνισαν στις κεντρικές φυλακές της Λευκωσίας. Αυτά τα νέα παιδιά αγωνίστηκαν για την πατρίδα τους.

6. Διάσκεψη του Λονδίνου – Σεπτεμβριανά (1955)

Στις 30 Ιουνίου του 1955 η Βρετανία κάλεσε την Αθήνα και την Άγκυρα σε μια τριμερή διάσκεψη στο Λονδίνο, για θέματα πολιτικής και άμυνας της Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου. Με αυτόν τον τρόπο το Λονδίνο διεθνοποιούσε ένα θέμα που ως τότε χαρακτήριζε εσωτερικό, καλώντας Ελλάδα και Τουρκία ως ισότιμους συνομιλητές για το μέλλον της Κύπρου. Με αυτή τη διάσκεψη σε ένα ελληνοβρετανικό ζήτημα εμπλέκονταν και ο τούρκικος παράγοντας, παρ' ότι με την συνθήκη της Λοζάνης η Τουρκία είχε παραιτηθεί κάθε δικαιώματος από τη νήσο, γεγονός που συγκαταλέγεται στα μειονεκτήματα της διεθνοποίησης. Η Ελλάδα, σχολιάζοντας τη διάσκεψη, έκανε λόγο για μια παγίδα που θα περιέπλεκε περισσότερο το θέμα. Αυτή η δήλωσή της ξάφνιασε το Λονδίνο και έδωσε τέλος σε αυτό που φημολογούνταν, ότι το Κυπριακό ήταν ελληνοβρετανική υπόθεση. Όμως, παρ' όλα

αυτά, η Αθήνα αποδέχτηκε άνευ όρων τη συμμετοχή της στην τριμερή διάσκεψη και έμμεσα αποδεχόταν την αναβάθμιση της Τουρκίας σε άμεσα ισότιμο μέλος. Έτσι άνοιξε τον δρόμο για παραχωρήσεις στην Τουρκία.

Η διάσκεψη του Λονδίνου άρχισε στις 29 Αυγούστου του 1955, σε φανερό κλίμα εγκαρδιότητας ανάμεσα στη Βρετανία και την Τουρκία. Στη διάσκεψη ο Στέφανος Στεφανόπουλος έθεσε το ζήτημα της αρχής της αυτοδιάθεσης, προτείνοντας τη διατήρηση μιας στρατιωτικής βάσης από τη Βρετανία για τις στρατηγικές της ανάγκες. Ο Τούρκος ομόλογός του Φ. Ζορλού θα χαρακτηρίσει την Κύπρο ζωτική και για την άμυνα της Τουρκίας, αφού η τελευταία δεν μπορεί να αφήσει έκθετα τα νότια παράλια της, ούτε να επιτρέψει την περικύκλωσή της. Βλέπουμε την Τουρκία βήμα – βήμα να προσπαθεί να πετύχει τον στόχο της, ο οποίος είναι η διχοτόμηση. Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι Τούρκοι έχουν πολύ καλή διπλωματία που δουλεύει αθόρυβα και στοχευμένα. Στη διάσκεψη η Τουρκία θα ισχυριστεί ότι δεν ζητά μεταβολή στο καθεστώς της Κύπρου, αλλά αν αυτή γίνει, αυτό θα σημαίνει τροποποίηση της Συνθήκης της Λοζάνης και δίνει το δικαίωμα στην Τουρκία να ζητήσει την επάνοδο της νήσου σε τούρκικη διοίκηση. Η διάσκεψη διακόπηκε στις 2 Σεπτεμβρίου για ένα τετραήμερο. Όταν οι εργασίες επαναλήφθηκαν, η τριμερής διάσκεψη ναυάγησε, αφού ο Τούρκος υπουργός Ζορλού έλαβε από την Αγγλία την υπόσχεση ότι η τελευταία θα απαρνηθεί τα κυριαρχικά της δικαιώματα και δεν θα αναγνωρίσει στους Κύπριους την αρχή της αυτοδιάθεσης.

Στις 6 Σεπτεμβρίου του 1955 έχουμε την έκρηξη βόμβας στην αυλή του Γενικού Προξενείου της Τουρκίας (της οικίας του Κεμάλ Ατατούρκ) στη Θεσσαλονίκη. Ακολούθησε η εφαρμογή του σχεδίου καταστροφής της Κωνσταντινούπολης (Σεπτεμβριανά 1955) και η εκβιαστική λύση του Κυπριακού. Όπως αποδείχτηκε λίγες βδομάδες αργότερα, η βόμβα τοποθετήθηκε από Τούρκους πράκτορες που ενεργούσαν με εντολή του ίδιου του Γενικού πρόξενου. Η κυβέρνηση Μεντερές απέδωσε αρχικά τα έκτροπα στους κομμουνιστές. Λίγα χρόνια αργότερα θα αποδειχτεί ότι επρόκειτο για σχέδιο που είχε εκπονηθεί σε υψηλότατο επίπεδο από Τούρκους ιθύνοντες.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, στην Ελλάδα ο Παπάγος ήταν βαριά άρρωστος και το Παλάτι είχε καταλήξει ότι ένας νέος και πετυχημένος υπουργός, όπως ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ήταν ο μόνος που μπορούσε να τον διαδεχθεί και να ανασυγκροτήσει τη συντηρητική παράταξη. Η επιλογή του Βασιλιά στο πρόσωπο του Καραμανλή προκάλεσε έκπληξη στην κοινή γνώμη, καθώς όλοι περίμεναν ότι τον Παπάγο θα διαδεχθούν ή ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος ή ο Στέφανος Στεφανόπουλος. Βέβαια

όπως είναι γνωστό, αργότερα ο Καραμανλής διαφώνησε έντονα με το Παλάτι, με αφορμή το ταξίδι που ήθελε να κάνει το βασιλικό ζεύγος στο Λονδίνο.

7. Πορεία προς την ανεξαρτησία

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε την εξουσία, υπέδειξε στον Εθνάρχη Μακάριο να βρεθεί μια συμβιβαστική λύση στις συνομιλίες με τον νέο κυβερνήτη σερ Τζον Χάρτινγκ. Ο Χάρτινγκ παρουσίασε προτάσεις που περιλάμβαναν Σύνταγμα αυτοκυβέρνησης, που θα προέβλεπε την εκλογή τοπικής Βουλής, η οποία θα εξέλεγε πρωθυπουργό, που όμως θα τελούσε υπό την έγκριση του Κυβερνήτη. Οι τομείς των στρατιωτικών, της δημόσιας τάξης και των εξωτερικών θα παρέμεναν αποκλειστικά υπό αποικιακό έλεγχο. Κάτω από την πίεση της Αθήνας, ο Μακάριος υποχώρησε για πρώτη φορά στο αίτημα της άμεσης Ένωσης και δέχτηκε εφαρμογή της αυτοδιάθεσης κατά στάδια. Θα συνεργάζονταν για ένα Σύνταγμα αυτοκυβέρνησης, αν γίνονταν αναφορά στη μελλοντική λύση της αυτοδιάθεσης, σε χρόνο στον οποίο θα συμφωνούσαν η τοπική Βουλή, που θα εκλεγόταν, και η αγγλική κυβέρνηση. Η αγγλική άρνηση να γίνει έστω και αυτή η αναφορά οδήγησε τις συνομιλίες Μακάριου – Χάρντινγκ σε ναυάγιο. Τελικά, μετά από λίγες μέρες, ο Χάρντινγκ ανακοίνωσε στον Μακάριο ότι η κυβέρνησή του δέχτηκε να κάνει αυτή την αναφορά – αναγνώριση της μελλοντικής αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού, αλλά με τρόπο έμμεσο και επιδεχόμενο πολλαπλές ερμηνείες. Ο Χάρντινγκ δήλωσε τα εξής:

⁴ «Δεν είναι η θέση της βρετανικής κυβερνήσεως ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης ουδέποτε δύναται να εφαρμοστεί στην Κύπρο. Η θέση της είναι ότι επί του παρόντος δεν είναι μια πρακτική πρόταση, λαμβανομένης υπ' όψιν τόσο της παρούσης στρατηγικής σημασίας της Νήσου όσο και των συνεπειών στις σχέσεις μεταξύ των δυνάμεων του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Μεσόγειο. Η κυβέρνηση προσφέρει τώρα εκτενή βαθμό αυτοκυβερνήσεως. Εάν ο λαός της Κύπρου συμμετάσχει στη συνταγματική εξέλιξη, η κυβέρνηση θα είναι διατεθειμένη να συζητήσει το μέλλον της νήσου με αντιπροσώπους του κυπριακού λαού, όταν θα έχει επιτευχθεί ικανοποιητική πρόοδος και όταν η αυτοκυβέρνηση αυτή θα αποδεικνυόταν βιώσιμη κατάσταση ικανή να διασφαλίσει τα συμφέροντα όλων των κοινοτήτων του λαού της Κύπρου. Η δήλωση αυτή απέκλειε την

⁴ Κ. Χατζηαντωνίου, Κύπρος 1954-1974, Αθήνα 2007 σ.47

εφαρμογή της αυτοδιάθεσης. Μέσω της δήλωσης αυτής, γινόταν αναφορά σε συμμετοχή της ελληνικής και της τουρκικής κυβέρνησης στις συνομιλίες.

Στην Αθήνα τα πράγματα μοιάζουν να είναι πολύ δύσκολα. Η αποτυχία της τριμερούς διάσκεψης αλλά και το ναυάγιο στις συνομιλίες με το Χάρντινγκ είχε δημιουργήσει στην κυβέρνηση μεγάλη ανησυχία και ήθελε στις αρχές του 1956 με κάθε τρόπο να κλείσει το Κυπριακό και να αποκαταστήσει τις καλές σχέσεις με τη Μεγάλη Βρετανία, να συμπλεύσει με το Ν.Α.Τ.Ο και να βελτιώσει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Την τακτική αυτή στην εξωτερική πολιτική προσπάθησε να υλοποιήσει με τον νέο υπουργό στο Υπουργείο Εξωτερικών, τον Ευάγγελο Αβέρωφ, ο οποίος διαδέχθηκε τον Σπύρο Θεοτόκη. Ο Καραμανλής κατηγορήθηκε από την ελληνοκυπριακή πλευρά και την ελληνική αντιπολίτευση ότι δεν διαχειρίστηκε το Κυπριακό σωστά. Κατά γενική ομολογία, το σχέδιο Χάρντινγκ αποτέλεσε ευκαιρία για λύση του Κυπριακού κατά τις ελληνικές επιθυμίες, σε μια περίοδο που η Τουρκία δεν ήταν σε θέση να αντιδράσει αποτελεσματικά.

Έτσι, μετά το ναυάγιο των συνομιλιών Χάρντινγκ – Μακάριου, οι Βρετανοί θα προβούν σε μια ενέργεια που θα αλλάξει τη ροή του ζητήματος. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στις 9 Μαρτίου του 1956 βρίσκεται στο αεροδρόμιο, από όπου ήθελε να αναχωρήσει για την Αθήνα. Οι Βρετανοί τον απήγαγαν και τον εκτόπισαν στο νησί Μάχε των Σεϋχελλών, στον Ινδικό ωκεανό. Μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο εξορίστηκαν στο ίδιο νησί ο Μητροπολίτης Κυρήνειας Κυπριανός, ο ιερέας του ναού της Φανερωμένης Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου και ο γραμματέας της Μητρόπολης Κυρήνειας Πολύκαρπος Ιωαννίδης.

Η έκρηξη της κρίσης στο Σουέζ έπεισε το Λονδίνο ότι τώρα θα διακινδύνευε τα πάντα, στην προσπάθειά του να προασπίσει τη μητροπολιτική του δύναμη. Αυτή η αίσθηση οδήγησε τους Βρετανούς στην αποτυχημένη εισβολή τους στην Αίγυπτο το 1956. Παράλληλα πείστηκαν ότι χρειαζόνταν την Τουρκία στο πλευρό τους και δεν ήθελαν να τη δυσαρεστήσουν με το θέμα της Κύπρου. Ο Μακάριος θα μείνει εξόριστος στο νησί μέχρι τον Απρίλιο του 1957. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η επιστροφή του θα σηματοδοτήσει και μεταβολή των απόψεών του.

Έτσι, μέσα σε αυτό το κλίμα που υπήρχε, με τους Βρετανούς να μην θέλουν να δυσαρεστήσουν τους Τούρκους, έχουμε τη βρετανική δήλωση της διπλής αυτοδιάθεσης τον Δεκέμβριο του 1956, όπου φαίνεται πια ξεκάθαρα η προοπτική της διχοτόμησης της Κύπρου. Η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε και πέτυχε να προκαλέσει διεθνή αντίδραση εναντίον της διχοτόμησης. Το 1958 θα είναι μια χρονιά ταραχώδης, αφού οι Τούρκοι ζητούν επιτακτικά τη διχοτόμηση και όχι τη διπλή

αυτοδιάθεση που έχει αρχίσει να διαφαίνεται. Έτσι, θα ξεσπάσουν ταραχές στην Τουρκία και συλλαλητήρια που αξίωναν την διχοτόμηση.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, ο Καραμανλής στην Ελλάδα παρουσίαζε τις προγραμματικές του δηλώσεις στη Βουλή. Ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας Μακ Μίλαν θα παρουσιάσει ένα σχέδιο που, καθ' ομολογίαν, είναι διχοτομικό. Ο ίδιος μετέπειτα θα το χαρακτηρίσει ως μια «περιπέτεια συνεργασίας». Το σχέδιο ανακοινώθηκε στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 19 Ιουνίου και θα προκαλέσει στην Ελλάδα αντιδράσεις, καθώς προέβλεπε επταετή τριπλή συνεταιριστική διοίκηση, δηλαδή συγκυριαρχία της Κύπρου από τη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Ο Βρετανός κυβερνήτης θα διατηρούσε την εξουσία στα θέματα άμυνας, εσωτερικής ασφάλειας και εξωτερικών σχέσεων. Θα προέδρευε επίσης του εννεαμελούς υπουργικού συμβουλίου, στο οποίο θα συμμετείχαν ένας εκπρόσωπος της ελληνικής και ένας της τουρκικής κυβέρνησης, καθώς και έξι Κύπριοι υπουργοί (4 Ελληνοκύπριοι και δύο Τουρκοκύπριοι). Κάθε κοινότητα θα είχε αυτονομία για τα δικά της θέματα και τη δική της Βουλή. Οι πολίτες θα είχαν διπλή υπηκοότητα, τη βρετανική και της αντίστοιχης Μητέρας – πατρίδας τους. Δεν υπήρχε καμιά αναφορά στο καθεστώς που θα προέκυπτε μετά από τα επτά χρόνια αυτοκυβέρνησης – συγκυριαρχίας. Η ελληνική αντίδραση υπήρξε οξεία. Έτσι δεν μπόρεσε να προσχωρήσει το σχέδιο Μακ Μίλαν.

Το καλοκαίρι του 1958 δρομολογήθηκε επίσημα από ελληνικής πλευράς η στροφή προς την ανεξαρτησία της Κύπρου, η εγκατάσταση και η εγκατάλειψη της γραμμής της αυτοδιάθεσης – Ένωσης. Σε αυτή τη γραμμή πλεύσης συμφώνησε και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, με δήλωσή του στις 6 Σεπτεμβρίου από την Αθήνα, όπου βρισκόταν μετά από την επιστροφή του από την εξορία στις Σεϋχέλλες. Ο Μακάριος έχει κατηγορηθεί ότι δεν ήθελε την Ένωση, για να μην χάσει το δικό του αξίωμα. Είναι μια κατηγορία που δεν μπορούμε ούτε να απορρίψουμε, ούτε και να επαληθεύσουμε. Την εποχή αυτή υπάρχει έντονη διάσταση απόψεων ανάμεσα στον υπουργό εξωτερικών Ευάγγελο Αβέρωφ και τον Πρεσβευτή της Ελλάδας στο Λονδίνο Γεώργιο Σεφέρη. Η διαφωνία εκδηλώθηκε τον Δεκέμβριο του 1958, με αφορμή το προσχέδιο συμφωνίας για επίλυση του Κυπριακού, στο οποίο είχαν καταλήξει ύστερα από απευθείας μυστικές διαπραγματεύσεις οι υπουργοί Εξωτερικών της Ελλάδας και της Τουρκίας. Οι διαπραγματεύσεις έγιναν μεταξύ του Ευάγγελου Αβέρωφ και του Φάτιν Ζορλού. Πρέπει στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι το 2001 δημοσιεύτηκαν (στο περιοδικό *Πρόσωπα*, 21^{ος} αιώνας) οι επιστολές που είχαν ανταλλάξει ο Γιώργος Σεφέρης και ο Ευάγγελος Αβέρωφ, υπουργός Εξωτερικών, από τις οποίες

αποδεικνύεται η διπλωματική διορατικότητα του Γεωργίου Σεφέρη. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Σεφέρης είχε πάθος με το Κυπριακό, όμως πικράθηκε με τη διάσταση απόψεων με την κυβέρνηση. Το Νόμπελ το 1963 του έδωσε χαρά μερικά χρόνια πριν φύγει από τη ζωή.

8. Συνθήκες Ζυρίχης – Λονδίνου

Το 1959 ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Κωνσταντίνος Καραμανλής και της Τουρκίας Α. Μεντερές μονογράφησαν τις Συμφωνίες της Ζυρίχης. Στις 19 Φεβρουαρίου του ίδιου χρόνου υπογράφηκαν στο Λονδίνο οι συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου από τους υπουργούς των Εξωτερικών των τριών χωρών, της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος παρέστη ως αντιπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων και ο Κιουτσούκ ως αντιπρόσωπος των Τουρκοκύπριων. Ακολούθησε η λήξη του ένοπλου αγώνα από τον Γεώργιο Γρίβα στις 9 Μαρτίου του 1959. Έτσι η κυπριακή Δημοκρατία και το νέο κράτος που ιδρύθηκε άρχισε τη λειτουργία του στις 16 Αυγούστου του 1960.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΟΙ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΚΗΡΥΞΗ
ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

1. Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

Την 1^η Μαρτίου του 1959 σε μια Λευκωσία πλημμυρισμένη στα γαλανόλευκα 200.000 Ελληνοκύπριοι υποδέχονταν σε ατμόσφαιρα ενθουσιασμού τον Εθνάρχη που επέστρεφε στην Κύπρο, μετά από τρία χρόνια απουσίας. Μέσα σε ζητωκραυγές ακουγόταν η φωνή του ηγέτη:

⁵ *«Δόξαν και ευχαριστίαν αναπέμπομέν Σοι Κύριε ότι διήλθομεν δια πυρός και ύδατος και εξήγες ημάς εις αναψυχήν. Ιδού πάλιν εν τω μέσω υμών εις την αγαπητήν πατρίδα. Πατρίδα ελευθέραν. Τα νέφη της δουλείας διελύθησαν και ήλιος ελευθερίας καταυγάξει τους κυπριακούς ουρανούς. Νυξ αιώνων παραχωρεί ήδη την θέσιν της εις το γλυκό φως της ημέρας και αθάνατον, από τα βάθη της μακρυνής Ιστορίας, αναδύεται το πνεύμα των προγόνων μας δια να μεταφέρη παντού το μέγα μήνυμα. Νενικήκαμεν! Η Κύπρος είναι σήμεραν ελευθέρα. Πανηγυρίσατε αδελφοί».*

Επιστρέφοντας από τη Ζυρίχη στην Αθήνα ο Καραμανλής θα δήλωνε ότι η μέρα εκείνη είναι η «ευτυχαστέρα της ζωής του». Ο Μακάριος, παρά τις επιφυλάξεις του, εξέφρασε την ικανοποίησή του και έδωσε συγχαρητήρια στην ελληνική κυβέρνηση. Όταν όμως την επομένη διάβασε λεπτομερώς τα κείμενα, εξέφρασε σοβαρές αμφιβολίες. Την ίδια στιγμή οι Βρετανοί, για να εκβιάσουν και τη συναίνεσή του Γρίβα, έστειλαν ένα μήνυμα. Στο Λονδίνο, με δήθεν αφελές ύφος, ο Μακμίλαν αποκάλυπτε στις 16 Φεβρουαρίου στον Αβέρωφ ότι γνώριζαν πού κρύβεται ο Γρίβας.

Οι συμφωνίες βάσει των οποίων καταστρώθηκε το Κυπριακό Σύνταγμα, προέβλεπαν τη δημιουργία μια ανεξάρτητης Δημοκρατίας ενιαίας και κυρίαρχης, απολυόμενων τόσο της Ένωσης όσο και της διχοτόμησης. Το σύστημα διακυβέρνησης θα ήταν Προεδρικό, με Ελληνοκύπριο πρόεδρο Δημοκρατίας και Τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο, οι οποίοι θα είχαν δικαίωμα αρνησικυρίας σε νόμους ή αποφάσεις του υπουργικού συμβουλίου ή της Βουλής που αφορούσαν την ασφάλεια, την άμυνα και την εξωτερική πολιτική. Θα εκλέγονταν για μια πενταετία, με χωριστές εκλογές από την κάθε κοινότητα. Το δεκαμελές υπουργικό συμβούλιο θα αποτελούνταν από επτά Ελληνοκύπριους και τρεις Τουρκοκύπριους. Από τις 50 έδρες της Βουλής των

⁵ Κ.Κατζηαντωνίου, Κύπρος 1954-1974, Αθήνα 2007, σ.91

Αντιπροσώπων οι Τουρκοκύπριοι θα λάμβαναν με ξεχωριστή ψηφοφορία τις 15, δηλαδή το 30%. Χωριστές κοινοτικές συνελεύσεις θα ρύθμιζαν τα στενά κοινοτικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά, προσωπικά και εκπαιδευτικά θέματα. Χωριστή πλειοψηφία απαιτούνταν για τη συνταγματική αναθεώρηση και τους νόμους που αφορούσαν την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, τους τελωνιακούς δασμούς, το καθεστώς των δήμων και τη φορολογία.

Η τουρκική μειονότητα του 18% ονομαζόταν επίσημα κοινότητα και λάμβανε το 40% των ανδρών των ενόπλων δυνάμεων, το 30% των σωμάτων ασφαλείας και το 30% των θέσεων στη δημόσια διοίκηση. Ένας από τους αρχηγούς της αστυνομίας και της χωροφυλακής θα έπρεπε να είναι Τουρκοκύπριος. Θα υπήρχαν χωριστοί δήμοι στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις για μια τετραετία, μετά το πέρας της οποίας το θέμα θα επανεξεταζόταν. Θα πρέπει να πούμε ότι η Βρετανία διατηρούσε την κυριαρχία σε δύο ιδιαίτερα εκτεταμένες περιοχές που θα αποτελούσαν στρατιωτικές βάσεις. Μετά τις συνομιλίες που ακολούθησαν, οι βάσεις αυτές εντοπίστηκαν στην Δεκέλεια και το Ακρωτήρι και η έκτασή τους έφτανε τα 99 μίλια.

Η συνθήκη εγγύησης επιβεβαίωσε τη διατήρηση του διεθνούς καθεστώτος της Κύπρου, απαγορεύοντας την Ένωση και τη διχοτόμηση. Ελλάδα, Τουρκία και Βρετανία θα ήταν οι εγγυήτριες δυνάμεις του συνταγματικού καθεστώτος, της ανεξαρτησίας, της εδαφικής ακεραιότητας και της ασφάλειας της νήσου, αλλά και κάθε επέμβασή τους, αν απειλούνταν η κυπριακή ανεξαρτησία, θα είχε αποκλειστικό σκοπό την αποκατάστασή της και θα γίνονταν μετά από συνεννόηση μεταξύ τους.

Με το Σύνταγμα της νεότευκτης Δημοκρατίας, η συντριπτική ελληνική πλειοψηφία της Κύπρου υπάγονταν στην ιδιότυπη ομηρία της τουρκοκυπριακής μειονότητας. Η νομοθετική πρωτοβουλία όριζε σε όλα τα σοβαρά θέματα τη συγκατάθεση του 18%, γεγονός που έδινε στη μειονότητα την ευκαιρία με διαρκή εκβιασμό να ζητά όλο και περισσότερα. Αυτά συνέβησαν με το νέο Σύνταγμα, το οποίο μόνο φιλικό προς την ελληνική πλευρά δεν ήταν, αφού έδινε στους Τουρκοκύπριους προνόμια δυσανάλογα του ποσοστού που κατείχαν.

2. Δυσλειτουργίες της Κυπριακής Δημοκρατίας

Το 1963 εκκρεμούσε η υπόθεση 2.000 προσφυγών στο συνταγματικό δικαστήριο της Κύπρου. Οι Τουρκοκύπριοι επιδίωκαν τη συγκρότηση δικών τους χωριστών δήμων. Το αίτημά τους είχε περιληφθεί στο Σύνταγμα, αλλά ο Μακάριος αρνήθηκε να εφαρμόσει τη διάταξη. Επίσης ζήτημα είχε προκύψει και με τους

φορολογικούς νόμους, τους οποίους οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές συστηματικά αρνούταν να ψηφίσουν. Από τον Δεκέμβριο του 1961 ο Μακάριος δήλωνε ότι το κράτος δε λειτουργεί. Ο πρεσβευτής της Τουρκίας στην Αθήνα προέβη από το 1961 έως το 1963 σε 13 διαβήματα. Τον Νοέμβριο του 1962 ο Μακάριος αποφάσισε να επισκεφτεί την Τουρκία και να ζητήσει αλλαγές στο Σύνταγμα. Συναντήθηκε με τον Τούρκο Πρόεδρο Γκιουρσέλ και τον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ Ινονού. Ο Ινονού όμως έσπευσε να δηλώσει:⁶ *«Μονόπλευρή τροποποίηση του κυπριακού Συντάγματος δεν είναι δυνατή. Έχουμε συμβατικές υποχρεώσεις».*

Αντιδράσεις υπήρξαν και από την Αθήνα: ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ απέστειλε προς τον Μακάριο τον Απρίλιο του 1963 επιστολή στην οποία μεταξύ άλλων του έγραφε:⁷ *«Ειδικότερον ως προς ό,τι αφορά τα κυπριακά θέματα, είμεθα αποφασισμένοι να σας βοηθήσωμε καθ' ον τρόπον επράξαμεν μέχρι τουδε, αλλά να διαχωρίσωμε και δημόσια την γραμμήν μας, αν επιδιωχθή μονομερής κατάγησης των συμφωνιών ή μέρους αυτών».*

3. Στρατιωτικές δυνάμεις

Τον Αύγουστο του 1960 κατέφθασε στην Κύπρο η προβλεπόμενη ελληνική δύναμη ΕΛ.ΔΥ.Κ (Ελληνική Δύναμη Κύπρου), με διοικητή τον Συνταγματάρχη Δημήτρη Αρμούζη. Πρέπει να τονιστεί ότι η Κύπρος δεν είχε δικό της στρατό και περίμενε βοήθεια από την Ελλάδα. Από την άλλη μεριά ήταν η ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ, όμως οι Τούρκοι δεν αρκέστηκαν μόνο σε αυτήν. Από το 1961 επισημάνθηκαν αξιωματικοί του τουρκικού στρατού, οι οποίοι με πλαστά διαβατήρια κατέφθαναν στην Κύπρο, με σκοπό να οργανώσουν και να στελεχώσουν παράνομα τον τουρκικό στρατό. Με αυτόν τον τρόπο, οργάνωσαν την παραστρατιωτική οργάνωση στην Κύπρο, με την επωνυμία ΒΟΛΚΑΝ. Είναι ενδεικτικό ότι την άνοιξη του 1961 ο υπουργός Εσωτερικών και Αμύνης της Κύπρου Πολύκαρπος Γιωρκάτζης καλεί τον τότε διευθυντή του 2^{ου} και 3^{ου} ΕΓ της ΕΛ.ΔΥ.Κ ταγματάρχη Αντώνιο Λέκκα και του εκφράζει την ανησυχία του για την ανάπτυξη της ΒΟΛΚΑΝ. Τον Οκτώβριο του 1961 ο ίδιος ο Μακάριος απευθύνθηκε προς τον Αρχηγό Γ.Ε.ΕΘ.Α (Γενικό Επιτελείο Εθνικής Αμύνης) και στον στρατηγό Αθανάσιο Φροντιστή. Το αίτημά του ήταν η αποστολή κατάλληλου

⁶ Μ.Χατζηδάκης, Ανοίγουμε το φάκελο της Κύπρου, τ.1 πως χάθηκε η ένωση με την Ελλάδα (1950-1967), Αθήνα 2017, σ.74

⁷ Μ.Χατζηδάκης οπ, τ.1, σ.75

αξιωματικού στην Κύπρο, για να οργανώσει την Κυπριακή Κ.Υ.Π. Έτσι, κάτω από αυτές τις συνθήκες, τον Οκτώβριο του 1961 ο Α/ ΓΕΕΘΑ Στρατηγός Φροντιστής και ο αρχηγός της ΚΥΠ στρατηγός Νάτσινας έστειλαν στην Κύπρο τον Αντισυνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο.

Ο Γ. Παπαδόπουλος έμεινε στην Κύπρο για 15 ημέρες και έθεσε τις βάσεις της οργάνωσης της κυπριακής Κ.Υ.Π, με βοηθό τον ταγματάρχη Ευθ. Καραγιάννη. Ο αντισυνταγματάρχης Παπαδόπουλος, επιστρέφοντας στην Ελλάδα, εισηγήθηκε στο Γ.Ε.ΕΘ.Α δύο προτάσεις: 1)Τη δημιουργία αντίστοιχης ΒΟΛΚΑΝ, δηλαδή ελληνοκυπριακής παραστρατιωτικής οργάνωσης, 2) τη σταδιακή συγκρότηση τακτικού κυπριακού στρατού με τη βοήθεια της Ελλάδας σε αξιωματικούς και οπλισμό. Όλα αυτά τα παραθέτουμε για να γίνει αντιληπτό κατά πόσον λειτούργησε η περίοδος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ποιο ήταν το κλίμα που είχε διαμορφωθεί πριν από την εισβολή του 1974.

Από τον Φεβρουάριο του 1962 ο Μακάριος και ο Γιωρκάτζης αρχίζουν να συνεργάζονται με τον νέο διοικητή της ΕΛ.ΔΥ.Κ Νικόλαο Κονδύλη και τον ταγματάρχη Αντώνη Λέκκα για τη δημιουργία οργάνωσης για την αντιμετώπιση της ΒΟΛΚΑΝ. Έτσι δημιουργήθηκε η Ε.Ο.Κ (Εθνική Οργάνωση Κύπρου), η οποία έτυχε της έγκρισης του Γ.Ε.ΕΘ.Α στην Ελλάδα και μετονομάστηκε λίγο αργότερα σε Ο.Ε.Π (Οργάνωση Ελληνοκυπρίων Πατριωτών). Αρχηγός της ανέλαβε ο υπουργός Εσωτερικών της Κύπρου Πολύκαρπος Γιωρκάτζης, με το ψευδώνυμο «Ακρίτας». Όμως η Ελλάδα στη συγκεκριμένη συγκυρία δεν μπορούσε να βοηθήσει την Κύπρο.

Στην Ελλάδα, στις 8 Νοεμβρίου του 1963 έγινε η ορκωμοσία της πρώτης προσωρινής κυβέρνησης της Ενώσεως Κέντρου, με πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου. Η πολιτική αστάθεια στο εσωτερικό της χώρας είναι έντονη και αυτό φαίνεται, αφού τέσσερα χρόνια μετά, θα οδηγηθεί σε συνταγματική εκτροπή, πράγμα που θα δυσκολέψει, όπως θα δούμε, την κατάσταση και στην Κύπρο.

4. Συνταγματική Αναθεώρηση – Ενδοκοινοτικές Συγκρούσεις

Στις 30 Νοεμβρίου του 1963 ο Μακάριος επέδωσε διακοίνωση στον Τούρκο αντιπρόεδρο της Κύπρου Κιουτσούκ για την αναθεώρηση των 13 άρθρων του κυπριακού Συντάγματος. Ήταν τα γνωστά 13 σημεία του Μακάριου που οι Τούρκοι δεν έκαναν αποδεκτά. Ο Κιουτσούκ απέσυρε τους Τουρκοκύπριους βουλευτές από την κυπριακή Βουλή και τον Τούρκο υπουργό Αμύνης από την κυπριακή κυβέρνηση. Επίσης απέσυρε όλους τους Τούρκους δημόσιους υπαλλήλους, ώστε να επανδρώσουν

χωριστές τουρκοκυπριακές υπηρεσίες. Έτσι, στις 6 Δεκεμβρίου, η Άγκυρα απέσυρε τις τροποποιήσεις, ενώ ο Κιουτσούκ διακήρυττε στις 30.12.1963 ότι το Σύνταγμα είναι νεκρό και ότι επιθυμεί χωριστό κράτος.

Ο Αρχιεπίσκοπος προχώρησε σε μονομερή τροποποίηση, γεγονός που συνιστούσε πραξικόπημα, χωρίς καν να έχει προετοιμάσει τις στρατιωτικές προϋποθέσεις της ενέργειάς του. Κάτω από αυτές τις συνθήκες θα σημειωθεί συμπλοκή μεταξύ αστυνομικής περιπόλου και Τουρκοκύπριων στις 21 Δεκεμβρίου του 1963. Αμέσως η τουρκοκυπριακή οργάνωση Τ.Μ.Τ (Τουρκική Οργάνωση Αντίστασης) ανέλαβε δράση, τα επεισόδια επεκτάθηκαν από τη Λευκωσία στην Ομορφίτα και στη Λάρνακα. Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρξουν πλήθος νεκρών και τραυματιών. Η ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ έλαβε θέσεις μάχης στο Κιόνελλι και η ΕΛ.ΔΥ.Κ αντιτάχθηκε στους χώρους διασποράς της.

Πρέπει να επισημανθεί ότι εκείνη τη στιγμή στην Κύπρο οι Τούρκοι διέθεταν την Τ.Μ.Τ και την ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ, συνολική δύναμη 3.500 ανδρών εξοπλισμένων από την Τουρκία και διοικούμενων από τους Τούρκους αξιωματικούς. Από την ελληνική πλευρά υπήρχε η ΕΛ.ΔΥ.Κ και η Οργάνωση Ελληνοκυπρίων Πατριωτών υπό τη διοίκηση του Πολύκαρπου Γιωρκάτζη, η οποία διέθετε 2 λόχους σε συνολική δύναμη 1.000 με 1.400 ανδρών εξοπλισμένων από την Ελλάδα αλλά και διοικούμενων από ιδιώτες. Πρέπει να σημειώσουμε ότι υπήρχαν και άλλα ασθενή ένοπλα τμήματα, όπως του Σαμψών και του Λυσαρίδη.

Με την έξοδο της ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ στις 25 Δεκεμβρίου, οι Τούρκοι εφάρμοσαν το διχοτομικό τους σχέδιο, δημιουργώντας προγεφυρώματα στην Αμμόχωστο, τη Μανσούρα, την Πάφο, τον Άγιο Ιλαρίωνα ακόμα και τον τουρκικό τομέα της Λευκωσίας. Έτσι σταδιακά συγκρότησαν τους τουρκικούς θύλακες, δηλαδή συγκρότησαν τουρκικά χωριά, με ανεξάρτητη τουρκική διοίκηση. Έτσι, οι Τούρκοι κατάφεραν να διχοτομήσουν την Κύπρο σε δύο κράτη. Το επίσημο κράτος του Μακαρίου και το κράτος των Τουρκικών Θυλάκων. Σταδιακά οι τουρκοί θύλακες άρχισαν να οργανώνονται. Ο Μακάριος ζητούσε βοήθεια από την ελληνική κυβέρνηση.

Όμως στην Ελλάδα, όπως αναφέρθηκε σε άλλο σημείο της έρευνας, η πολιτική κατάσταση την ίδια περίοδο είναι ιδιαίτερα ασταθής. Ο Γεώργιος Παπανδρέου μετά από τον ανένδοτο αγώνα κατάφερε και κέρδισε τις εκλογές του 1963. Ο Καραμανλής απογοητευμένος έφυγε για το Παρίσι. Η Ελλάδα, ως εκ τούτου, ήταν δύσκολο στη συγκεκριμένη συγκυρία να στείλει βοήθεια στην Κύπρο. Τότε ο Μακάριος βρέθηκε σε απόγνωση και κατέφυγε στον Ο.Η.Ε, δεδομένου ότι οι Τούρκοι

εκβίαζαν συνεχώς με εισβολή. Η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου άρχισε διαβουλεύσεις με τη βρετανική κυβέρνηση. Τελικά, οι Αμερικανοί ήταν αυτοί που την τελευταία στιγμή απέτρεψαν την εισβολή στην Κύπρο.

Έτσι, στις 27 Δεκεμβρίου του 1963 οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις Ελλάδα, Μεγάλη Βρετανία και Τουρκία δέχθηκαν την παρέμβαση βρετανικών στρατευμάτων και τουρκοκυπριακών δυνάμεων. Και στις 30 Δεκεμβρίου του 1963, ο διοικητής των Βρετανικών Δυνάμεων στρατηγός Γιαγκ χάραξε την περίφημη Πράσινη Γραμμή, η οποία ονομάστηκε έτσι επειδή τη χάραξε επί του Χάρτου της Κύπρου με πράσινη μελάνη. Η Πράσινη Γραμμή επισημοποίησε τη διχοτόμηση της Κύπρου. Χώρισε τη Μεγαλόνησο στα δύο και διαχώρισε τη Λευκωσία σε δύο τομείς, στον Ελληνοκυπριακό και στον Τουρκοκυπριακό Τομέα. Η ύπαρξη της Γραμμής καθιστά αντιληπτό ότι οι Βρετανοί ήταν με το μέρος των Τούρκων. Είναι φανερό ότι αυτή η γραμμή σηματοδότησε τον «Αττίλα».

5. Πολιτικές ζυμώσεις στην Ελλάδα – Εθνική Φρουρά

Η Τουρκία είχε αποκτήσει πλέον εδαφικό υπόβαθρο που ισούταν με προγεφύρωμα για εισβολή. Και ενώ αυτά τα τόσο σημαντικά γεγονότα συμβαίνουν στην Κύπρο, στην Αθήνα η κυβέρνηση Παπανδρέου έπεσε και θα την διαδεχθεί η κυβέρνηση Παρασκευόπουλου. Είναι σαφές ότι στην ελληνική πολιτική σκηνή η κρίση οξύνεται ολοένα και περισσότερο. Η αποστολή της κυβέρνησης Παρασκευόπουλου ήταν μόνο μία, η διενέργεια εκλογών τον Φεβρουάριο του 1964. Την 1^η Ιανουαρίου του 1964 η Τουρκία επέδωσε στην Ελλάδα διακοίνωση, απειλώντας και πάλι με μονομερή επέμβαση στην Κύπρο. Η κρίση απετράπη με τη συμφωνία της Πενταμερούς Διασκέψεως στο Λονδίνο, η οποία άρχισε στις 15 Ιανουαρίου, με τη συμμετοχή της Ελλάδας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Τουρκίας (των τριών εγγυητριών Δυνάμεων), των Τουρκοκυπρίων και των Ελληνοκυπρίων. Στη Διάσκεψη, δηλαδή, έλαβαν μέρος οι δύο κοινότητες, αλλά δεν εκπροσωπήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία. Οι Αμερικάνοι, με νέα παρέμβασή τους (28 – 1 – 1964), απέτρεψαν την τουρκική εισβολή.

Στις 16 Φεβρουαρίου του 1964 είχαμε επαναληπτικές εκλογές στην Ελλάδα, στις οποίες ο Γεώργιος Παπανδρέου έρχεται πρώτος με ποσοστό 51%. Έτσι στις 23 Φεβρουαρίου ο Γεώργιος Παπανδρέου συγκάλεσε στο Καστρί ειδική σύσκεψη υπό την προεδρία του. Συμμετείχαν όλοι οι αρχηγοί των Γενικών Επιτελείων, καθώς και ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Πέτρος Γαρουφαλλιάς και ο Υπουργός Εξωτερικών Σταύρος Κωστόπουλος. Το θέμα της σύσκεψης ήταν η οργάνωση αμύνης στην Κύπρο.

Η στρατιωτική ηγεσία: α) Επισήμανε στον Πρωθυπουργό την πλήρη αδυναμία της Ελλάδας να προσφέρει, σε περίπτωση τουρκικής εισβολής, ουσιαστική βοήθεια στην Κύπρο και εισηγήθηκε την οργάνωση τακτικού κυπριακού στρατού, ικανού για την αυτοδύναμη άμυνα της νήσου, τόσο για την απόκρουση εισβολής όσο και για την εξουδετέρωση των τουρκικών θυλάκων. β) Πρότεινε να βοηθήσει η Ελλάδα στη σταδιακή συντήρηση του στρατού αυτού από κυπριακούς πόρους, ώστε να μην επιβαρύνεται ο κρατικός προϋπολογισμός. γ) Πρότεινε τη στελέχωση του τακτικού κυπριακού στρατού με Ελλαδίτες αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, καθώς και την εξασφάλιση οπλισμού για την οργάνωσή του. Πρότεινε, παράλληλα, την έναρξη εντατικής εκπαίδευσης για παραγωγή Κύπριων αξιωματικών και υπαξιωματικών και την προοδευτική αντικατάσταση των Ελλαδιτών με αυτούς. δ) Η τελευταία πρόταση ήταν να δοθεί έμφαση στην αντιαεροπορική άμυνα και οχύρωση της Κύπρου, λόγω της πλήρους αδυναμίας της αεροναυτικής κάλυψης από την Ελλάδα.

Αυτές ήταν οι τέσσερις προτάσεις που έκανε η στρατιωτική ηγεσία στον Γεώργιο Παπανδρέου, τις οποίες και αποδέχτηκε πλήρως. Έτσι λίγες ημέρες μετά τη σύσκεψη, στις 25 Φεβρουαρίου 1964, ανακοινώθηκε η συγκρότηση κυπριακού στρατού με την ονομασία Εθνική Φρουρά. Την ίδια μέρα ο Γεώργιος Παπανδρέου απέστειλε επιστολή στον πρέσβη της Ελλάδας στη Λευκωσία, Δεληβάνη, την οποία ο τελευταίος διαβίβασε προς τον Μακάριο, στην οποία τόνιζε ότι: *«η ορθή τακτική λόγω αδυναμίας της Ελλάδος, ως εκ της αποστάσεως, να υπερασπίσει την Κύπρον και λόγω ελλείψεως αμυντικής οργανώσεως στην Νήσο επέβαλε την αποφυγή επεισοδίων και προστριβών»*.

Την 1^η Μαρτίου του 1964 δόθηκε το πρώτο διάταγμα σχετικά με την Εθνική Φρουρά, που καθόριζε τη διοίκηση, τον εξοπλισμό, την κατάταξη κ.τ.λ. Το λάθος που θα μπορούσε να πει κανείς ότι έγινε εδώ είναι ότι ορίστηκε εθελοντική κατάταξη οπλιτών, γεγονός που καθιστούσε την Εθνική Φρουρά ημιστρατιωτικό οργανισμό. Ταυτόχρονα, στις 4 Μαρτίου, το Συμβούλιο του Ο.Η.Ε ενέκρινε την αποστολή στην Κύπρο μιας Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών, υπό την επωνυμία UNFCYP (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus). Από τις 7 έως τις 9 Μαρτίου σημειώνονται νέα αιματηρά επεισόδια μεταξύ Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων στην περιοχή της Πάφου και στην επαρχία Λεμεσού.

Τα επεισόδια είχαν ως αποτέλεσμα τα ξημερώματα (04.00 π.μ.) της 13^{ης} Μαρτίου η Τουρκία να επιδώσει τελεσίγραφο σε προκλητικό ύφος στην Ελλάδα, στις Η.Π.Α και στη Μεγάλη Βρετανία. Ο Μακάριος βρισκόταν στην Ελλάδα για την κηδεία του Βασιλέως Παύλου και διατάχθηκε πολεμική επιφυλακή. Η κυβέρνηση του

Γεωργίου Παπανδρέου, για να αντιμετωπίσει την κρίση, για άλλη μια φορά κατέφυγε στις Η.Π.Α. και το Ν.Α.Τ.Ο. Πράγματι, ο αμερικανικός παράγοντας παρενέβη με αυστηρά μηνύματα που έστειλε ο Αρχηγός των Δυνάμεων του Ν.Α.Τ.Ο Λέμνιτσερ στον αρχηγό του τουρκικού επιτελείου, Στρατηγό Σουναι, ενώ ταυτόχρονα και ο πρόεδρος των Η.Π.Α Τζόνσον έστειλε αυστηρό προσωπικό μήνυμα στον Τούρκο πρόεδρο Ινονού. Με αυτόν τον τρόπο απετράπη η κρίση. Πρέπει να πούμε ότι από την 1^η Μαρτίου μέχρι την 20^η Απριλίου του 1964 οργανώθηκε η Σ.ΔΙ.Κ (Στρατιωτική Διοίκηση Κύπρου).

Στις αρχές Απριλίου του ίδιου έτους ιδρύθηκε στο Γ.Ε.ΕΘ.Α το Ε.Μ.Ε.Κ (Ειδικό Μεικτό Επιτελείο Κύπρου), υπό τη διοίκηση του Γ. Γρίβα. Από τις πρώτες του ενέργειες ήταν η εκπαίδευση 1.500 περίπου Κυπρίων φοιτητών και η αποστολή τους στην Κύπρο, ώστε να στελεχώσουν την Εθνική Φρουρά. Στις 20 Απριλίου του 1964 εστάλη στην Κύπρο ο Στρατηγός της Ε.Α. Γεώργιος Καραγιάννης και ανέλαβε αρχηγός της Σ.ΔΙ.Κ. Επίσης στην Κύπρο έφτασε και ο απόστρατος Στρατηγός Ηλίας Πρόκος, μαζί με 15 ανώτατους Αξιωματικούς, για να στελεχώσουν το Επιτελείο και αποφάσισαν ότι σε ενδεχόμενη τουρκική απόβαση ο ίδιος ο Γρίβας θα αναλάμβανε την αρχιστρατηγία. Από τις 18 Απριλίου του 1964 αρχηγός του Γ.Ε.Σ στην Ελλάδα ανέλαβε ο Στρατηγός Ιωάννης Γεννηματάς. Την ίδια μέρα, σε σύσκεψη της στρατιωτικής ηγεσίας, επιβεβαιώθηκε η εμμονή στη γραμμή της δημιουργίας αυτοδύναμου στρατού αμύνης της Κύπρου μέσω της Εθνικής Φρουράς. Στις 25 Απριλίου ο Μακάριος εξαπέλυσε τις επιχειρήσεις του Αγίου Ιλαρίωνος. Επρόκειτο για απερίσκεπτη ενέργεια, χωρίς προετοιμασία, η οποία απέτυχε πλήρως και διακόπηκε.

Τα τρία σφάλματα που έγιναν στη συγκρότηση της Εθνικής Φρουράς, δηλαδή: α) η εθελοντική κατάταξη των οπλιτών, β) η δυαδική διοίκηση των συγκροτημάτων και γ) η μη διατήρηση των οπλιτών σε διατεταγμένη υπηρεσία, είχαν ως αποτέλεσμα οι περισσότεροι στρατιωτικοί να μένουν στις οικίες τους και να προσέρχονται στις μονάδες όποτε θέλουν, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση της συγκρότησης της Εθνικής Φρουράς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο Γρίβας στις 3 Μαΐου έδωσε ολοκληρωμένο σχέδιο Αμύνης της Κύπρου. Σε αυτό προέβλεπε συγκρότηση 32 ταγμάτων, εκ των οποίων τα 12 ήταν ενεργά και τα 20 εφεδρικά – επιστρατευμένα. Την επόμενη μέρα εκδόθηκε διαταγή για υποχρεωτική θητεία των Κυπρίων στην Εθνική Φρουρά.

Ο Στρατηγός Γρίβας ήθελε να μεταβεί κρυφά στην Κύπρο και απειλούσε την κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου ότι, αν δεν του το επέτρεπε, θα διαχώριζε τις ευθύνες του. Τελικά στις 9 Ιουνίου ο Γ. Παπανδρέου του επέτρεψε μυστική μετάβαση στην

Κύπρο, υπό τον όρο ότι δεν θα έμενε στη νήσο για περισσότερο από μια βδομάδα. Ο Γρίβας έδωσε την υπόσχεσή του και στις 12 Ιουνίου αναχώρησε. Όμως την υπόσχεσή του δεν την τήρησε. Λίγα εικοσιτετράωρα μετά, η παρουσία του «Διγενή» έγινε γνωστή στην Τουρκία. Ο Υπουργός εξωτερικών Στ. Κωστόπουλος ζήτησε από τον Γρίβα να επιστρέψει, όμως εκείνος αρνήθηκε. Ο Γ. Παπανδρέου έστειλε στις 15 Ιουνίου, μέσω του πρέσβη Ανδρέα Παπά, στον Γρίβα προσωπικό μήνυμα – διαταγή να επιστρέψει, για να εισπράξει και πάλι την άρνησή του. Έτσι, αφού δεν μπορούσε να βρεθεί άλλη λύση και μετά από προβληματισμό, η κυβέρνηση αποφάσισε να τοποθετήσει τον Γρίβα Αρχηγό της Σ.Δ.Α.Κ (Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Αμύνης Κύπρου.), υπό της οποίας υπήχθη η Σ.Δ.Ι.Κ, της οποίας, όπως αναφέραμε, αρχηγός ετέθη ο Στρατηγός Γρίβας, ο οποίος εργάστηκε σκληρά για την οργάνωση της Εθνικής Φρουράς. Στις 13 Ιουνίου είχε συνάντηση με τον Μακάριο, στην όποια τόνισε το ζήτημα της αποστολής της ΕΛ.ΔΥ.Κ/Μ.

Σύσσωμη ήταν η απόφαση της πολιτικής ηγεσίας για τη δημιουργία τακτικού κυπριακού στρατού για την αυτοδύναμη Άμυνα της Κύπρου και μάλιστα με προοπτική συγκρότησης σώματος στρατού. Αυτό που θα πρέπει να πούμε είναι ότι ούτε η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων αλλά ούτε και η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου αποφάσισαν ποτέ την αποστολή τμημάτων από την Ελλάδα. Η συγκεκριμένη απόφαση ελήφθη από τον τότε υπουργό Εθνικής Άμυνας Πέτρο Γαρουφαλλιά, ο οποίος έδρασε εν αγνοία όλων των ανωτέρων του. Ο Παπανδρέου δεν γνώριζε για την ενέργεια Γαρουφαλλιά να στείλει δυνάμεις στην Κύπρο. Ο Γαρουφαλλιάς αργότερα θα πει για αυτή του την ενέργεια (η οποία χαρακτηρίζεται ως πραξικοπηματική) δε συμβουλευτήκε τη στρατιωτική ηγεσία. Ο Μακάριος είχε εκπλαγεί από τις αποστολές εν αγνοία του Πρωθυπουργού. Η αποστολή της ΕΛ.ΔΥ.Κ/Μ δεν παρείχε ουσιαστικά στρατηγικό πλεονέκτημα για την Άμυνα της Κύπρου, διότι η δύναμη δε διέθετε αεροπορική κάλυψη. Ουσιαστικά η ΕΛ.ΔΥ.Κ/Μ είναι η δύναμη των 7.328 ανδρών που εστάλησαν στην Κύπρο. Η Δύναμη αυτή ετέθη υπό τη διοίκηση του Υποστράτηγου Βασίλειου Τσούμπα.

Στις 4 Ιουνίου του 1964 εξερράγη νέα οξεία κρίση, η οποία έφερε την Ελλάδα και την Τουρκία στα πρόθυρα του πολέμου. Η τουρκική κυβέρνηση, θέλοντας να προλάβει την πλήρη οργάνωση της Εθνικής Φρουράς και γνωρίζοντας την αποστολή των Ελληνικών τμημάτων στην Κύπρο, αποφάσισε να αντιδράσει απειλώντας την Κύπρο με εισβολή. Έτσι για τρίτη φορά οι Η.Π.Α θα αποτρέψουν εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο.

Πέντε μέρες μετά, ήρθε στην Αθήνα ο Υφυπουργός Εξωτερικών των Η.Π.Α, G. Ball. Σε συνομιλία του με τον Γιώργο Παπανδρέου τού ανακοίνωσε πρόσκληση του Πρόεδρου Τζόνσον στην Ουάσιγκτον, την οποία ο Παπανδρέου αποδέχτηκε. Του πρότεινε επίσης ταυτόχρονη πρόσκληση στην πρωτεύουσα των Η.Π.Α του Τούρκου Πρωθυπουργού για την από κοινού εξεύρεσης λύσης. Ο Παπανδρέου αρνήθηκε να συναντηθεί με τον Τούρκο ομόλογό του, ισχυριζόμενος ότι σε επιστολή στις 6.6.1964 τα εξής:⁸ *«διμερείς ελληνοτουρκικάι συσκέψεις θα είναι όχι απλώς περιτταί, αλλά και επικίνδυνοι εφόσον προηγουμένως δια τον Μεσολαβητήν, δεν έχει επιβεβαιωθεί συμφωνία επί των βασικών θεμάτων».*

6. Σχέδια Άτσεσον

Στις 23 Ιουνίου του 1964 ο πρωθυπουργός της Ελλάδας μετέβη στην Ουάσιγκτον όπου συναντήθηκε με τον πρόεδρο Τζόνσον. Εκεί δέχθηκε τον διορισμό του πρώην υπουργού εξωτερικών Ντην Άτσεσον ως αντιπροσώπου των Η.Π.Α. Ο Άτσεσον εκπόνησε δύο σχέδια, όπως θα δούμε, ιδιαίτερα ευνοϊκά για την Ελλάδα. Το πρώτο σχέδιο προέβλεπε: Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και ως αντάλλαγμα παραχώρηση στην Τουρκία την περιοχή της Καρπασίας που αντιστοιχούσε στο 4^{1/2} % της εκτάσεως της νήσου. Η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου το είδε θετικά. Στις 27 Ιουλίου ο Μακάριος βρέθηκε στην Αθήνα και άρχισε συνομιλίες με τον πρωθυπουργό και τον υπουργό Εξωτερικών Στ. Κωστόπουλο. Ο Μακάριος δεν ήθελε να αποδεχθεί το συγκεκριμένο σχέδιο ισχυριζόμενος ότι ήταν διχοτομικό και ότι επρόκειτο για διπλή ένωση. Κατόπιν αυτού, παρότι το σχέδιο έγινε δεκτό και από την Τουρκία, ο Παπανδρέου αναγκάστηκε να το απορρίψει.

Το δεύτερο σχέδιο Άτσεσον προέβλεπε τα εξής: Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και ως αντάλλαγμα εκμίσθωση για 50 έτη της Καρπασίας στην Τουρκία ως στρατιωτικής βάσης. Ουσιαστικά πρότεινε ολοκληρωτική Ένωση Ελλάδας – Κύπρου, με απλή ενοικίαση του 4% στους Τούρκους για 50 χρόνια. Πολύ χαρακτηριστικά ο Γ. Παπανδρέου είπε μόλις μελέτησε το συγκεκριμένο σχέδιο:⁹ *«Μου χαρίζουν μίαν πολυκατοικίαν και μου ζητούν να ενοικιάσω το ρετιρέ. Θα ήμην τρελός αν ηρνούμην»* Ο Μακάριος και πάλι αρνήθηκε κάνοντας και ευθεία επίθεση στον Άτσεσον. Τελικά ούτε

⁸ Μ. Χατζηδάκης, οπ. τ. 1, σ. 111

⁹ Μ. Χατζηδάκης, όπ. τ. 1, σ. 113

αυτό το σχέδιο έγινε δεκτό και έτσι χάθηκε η ευκαιρία για λύση αλλά και για την Ένωση της Ελλάδας με την Κύπρο.

Ο Μακάριος αναμφίβολα είναι μια ιστορική προσωπικότητα, που είχε εκλεγεί με μεγάλο ποσοστό από τον λαό της Κύπρου. Πρέπει να πούμε ότι στο δεύτερο σχέδιο εναντιώθηκε και ο Γρίβας, ο οποίος σε επιστολή του στις 3 Αυγούστου στον Πρωθυπουργό έγραφε ότι θεωρούσε απαράδεκτη την εκχώρηση εδάφους στην Τουρκία. Έτσι το Κυπριακό θα περνούσε πολύ χειρότερες μέρες, με πιο τραγική την εισβολή του 1974, που θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να αναλύσουμε.

7. Δικτατορία των Συνταγματαρχών

Στην Αθήνα, όμως, θα ξεσπάσει μια βαθιά πολιτική κρίση με αφορμή την υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, στην οποία αναμειγνύεται και το όνομα του Ανδρέα Παπανδρέου. Η υπόθεση αφορά μια παραστρατιωτική οργάνωση που κινείται μέσα στο στράτευμα και έχει το συγκεκριμένο όνομα. Αργότερα προέκυψε ότι ο Πέτρος Γαρουφαλλιάς, ο Γεώργιος Γρίβας και ο στρατηγός Γεννηματάς είχαν ενημερωθεί για κάποιες κινήσεις σχετικά με την οργάνωση και τις μυσίες σε ορισμένες στρατιωτικές μονάδες στην Κύπρο και στην Αθήνα. Η υπόθεση αυτή θα οδηγήσει στην πτώση της κυβέρνησης με το Ιουλιανό Πραξικόπημα του 1965. Τον Μάιο του 1966 θα συνεχιστεί ο ελληνοτουρκικός διάλογος που έχει ξεκινήσει από το 1965. Η θέση της ελληνικής πλευράς είναι η Ένωση. Όμως η δύσκολη κατάσταση στην Ελλάδα δεν επέτρεπε την συνέχιση των συνομιλιών.

Η πολιτική κρίση στην Ελλάδα οδήγησε την 21^η Απριλίου του 1967 σε συνταγματική εκτροπή. Ένα δικτατορικό καθεστώς, με πρωτεργάτη τον Γ. Παπαδόπουλο. Η δικτατορία έμεινε μέχρι την 20^η Ιουλίου του 1974, δηλαδή έπεσε την ημέρα που οι Τούρκοι εισβάλλουν στην Κύπρο, με τις συνέπειες που γνωρίζουμε. Το στρατιωτικό καθεστώς ακολούθησε την ίδια εξωτερική πολιτική με τις προηγούμενες κυβερνήσεις, δηλαδή τον ελληνοτουρκικό διάλογο για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Όμως η Τουρκία θα αλλάξει την στάση της ξαφνικά στη διάρκεια της ελληνοτουρκικής συνάντησης στην πόλη Κεσσάνη της Ανατολικής Θράκης, στις 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1967, οπότε και αρνήθηκε κάθε συζήτηση περί Ένωσης, με αποτέλεσμα την αποτυχία της συνάντησης. Με αυτόν τον τρόπο έληξε ο ελληνοτουρκικός διάλογος, καθώς οι Τούρκοι αντιλήφθηκαν την αδεξιότητα του στρατιωτικού καθεστώτος.

Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης στη Βουλή χαρακτήρισε τη συγκεκριμένη συνάντηση τραγική, γιατί από και έπειτα αρχίζει η τραγωδία της Κύπρου. Υπήρξε η άποψη ότι η αποτυχία της συνάντησης ισχυροποίησε τη θέση του Μακάριου. Στις αρχές του 1967 προκαλούνται μεγάλες εντάσεις στην Κύπρο. Απρόκλητα, οι Τουρκοκύπριοι στις αρχές Νοεμβρίου του 1967 απέκλεισαν τον οδικό άξονα Λευκωσίας – Λεμεσού, στον οδικό κόμβο της Κοφίνου. Η παράνομη και προκλητική αυτή στάση των Τουρκοκυπρίων απέκοπτε την επικοινωνία ανάμεσα στην πρωτεύουσα Λευκωσία και στις μεγάλες επαρχίες της Λεμεσού και της Πάφου. Ουσιαστικά νέκρωσε έναν άξονα συγκοινωνιών, ζωτικό για τη λειτουργία του κράτους. Υπήρξε προσπάθεια για επίλυση του προβλήματος από την ειρηνευτική δύναμη του Ο.Η.Ε όμως απέτυχε, αφού αντί να επέμβει η κυπριακή αστυνομία, προτιμήθηκε η στρατιωτική λύση. Επενέβη η στρατιωτική φρουρά υποστηριζόμενη από το πυροβολικό της, με στόχο να εκκαθαρίσει τον θύλακα.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι, εκτός από τους Τούρκους στασιαστές που παράνομα διέκοπταν την οδική συγκοινωνία, βρίσκονταν στην περιοχή και πολλά γυναικόπαιδα που κατοικούσαν εκεί και τα οποία οι Τουρκοκύπριοι σκοπίμως δεν απομάκρυναν από τον χώρο. Έτσι, κάτω από αυτές τις συνθήκες, άρχισε σφοδρή επίθεση των τμημάτων της Εθνοφρουράς με ισχυρό βομβαρδισμό της περιοχής. Πολλά θύματα υπήρξαν μεταξύ του άμαχου πληθυσμού. Το σχέδιο επίθεσης που εφαρμόστηκε υπό την επωνυμία ΓΡΟΝΘΟΣ ήταν σε γνώση του Γ.Ε.ΕΘ.Α της Ελλάδος και είχε τη σύμφωνη γνώμη της στρατιωτικής ηγεσίας. Το στρατιωτικό καθεστώς της Ελλάδος στην περίπτωση των γεγονότων της Κοφίνου χρησιμοποίησε τον Γρίβα. Η επιχείρηση της Κοφίνου κράτησε μόνο κάποιες ώρες την 15^η Νοεμβρίου του 1967. Στοιχισε στην Εθνοφρουρά ένα νεκρό και πέντε τραυματίες, ενώ τραυματίστηκαν και τρεις αστυνομικοί.

Οι απώλειες των Τούρκων ήταν 22 νεκροί και 9 τραυματίες. Πολλοί από τα θύματα των Τουρκοκυπρίων ήταν από τον άμαχο πληθυσμό. Κύμα σφοδρής αντίδρασης εκδηλώθηκε εκ μέρους της Τουρκίας που για άλλη μια φορά απείλησε με πόλεμο, απαιτώντας τελεσιγραφικά: 1) Να φύγει η ελληνική μεραρχία από την Κύπρο, 2) Να διαλυθεί η Εθνοφρουρά, 3) Να φύγει αμέσως ο Γρίβας από τη Νήσο. Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι τουρκικές θέσεις υποστηρίχθηκαν και από τον συμμαχικό παράγοντα.

Αυτά συμβαίνουν το 1967 και πραγματικά είναι γεγονότα που μας δείχνουν το κλίμα που υπήρχε και το πώς φτάσαμε στην εισβολή. Είχαν, βεβαίως, προηγηθεί και άλλα σημαντικά επεισόδια. Αν ανατρέξουμε, για παράδειγμα, ένα χρόνο πίσω, στις 20

Αυγούστου 1966, δε μπορούμε παρά να επισημάνουμε και την υπόθεση των τσεχοσλοβάκικων όπλων. Στις 20 Αυγούστου η κυβέρνηση του Μακάριου υπέγραψε στην Πράγα μυστική σύμβαση με την κουμμουνιστική Τσεχοσλοβακία για προμήθεια πολεμικού υλικού αξίας 178.620 λιρών Αγγλίας. Μιλάμε για ντουφέκια, πολυβόλα, όλμους, αντιαρματικά και πυρομαχικά, καθώς και την αποστολή στην Κύπρο 3 Τσέχων εκπαιδευτών. Στις 30 Νοεμβρίου θα άρχιζε η μυστική εκφόρτωση του οπλισμού από τον λιμένα της Λεμεσού. Όμως το μυστικό αποκαλύφθηκε, γιατί κατά τη διάρκεια της εκφόρτωσης ένα από τα κιβώτια έπεσε και θρυμματίστηκε αποκαλύπτοντας το περιεχόμενό του. Ο Μακάριος ισχυρίστηκε ότι η αγορά των όπλων προοριζόταν για την κυπριακή αστυνομία. Όμως, όταν ο Μακάριος μιλούσε για αστυνομία, είχε στο μυαλό του το σχέδιό του για την συγκρότηση της εφεδρικής Αστυνομίας. Ο Στρατηγός Τσολάκας ζήτησε από τον Μακάριο να φυλαχτούν τα τσεχοσλοβάκικα όπλα στις αποθήκες της Α.Σ.Δ.Α.Κ (Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Άμυνας Κύπρου). Ο Μακάριος απέρριψε το αίτημα. Όμως είχε αποκαλυφθεί ότι είχαν παραγγελθεί 25 τεθωρακισμένα οχήματα, που θα παραλαμβάνονταν αργότερα. Έπειτα από διαπραγματεύσεις, στις οποίες συμμετείχαν ο Αρχηγός του ΓΕ.ΕΘ.Α Τσολάκας ο Διοικητής της Κ.Υ.Π Κωσταντίνος Παπαγεωργόπουλος και ο Μακάριος, οι δύο ανώτεροι στρατηγοί συνέταξαν το Μνημόνιο της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1966 προς τον Μακάριο, με το οποίο η ελληνική κυβέρνηση ζητούσε τα εξής: α) ο οπλισμός να φυλαχθεί στις αποθήκες της Κυπριακής Αστυνομίας και να μην διανεμηθεί μέχρι το τέλος του Φεβρουαρίου του 1967. β) Με την παραλαβή των τεθωρακισμένων να αφαιρεθούν βασικά εξαρτήματα προς φύλαξη και να ακινητοποιηθούν. γ) Οι στρατιωτικές αρχές της Α.Σ.Δ.Α.Κ να επιθεωρούν τις αποθήκες. δ) Στο τέλος Φεβρουαρίου του 1967 η ελληνική και κυπριακή κυβέρνηση θα αποφάσιζαν από κοινού για την τύχη του οπλισμού. ε) Η ελληνική κυβέρνηση επιφυλάχθηκε να διατηρήσει το δικαίωμα ενέργειάς της κατά την κρίση της, σε περίπτωση παραβίασης των ανωτέρω.

Η Τουρκία αντέδρασε μέσω του πρέσβη της που προέβη σε έντονα διαβήματα προς τον Πρωθυπουργό Στέφανο Στεφανόπουλο, επισημαίνοντας ότι η εισαγωγή τσεχοσλοβάκικων όπλων στην Κύπρο έθετε σε κίνδυνο τις ελληνοτουρκικές συνομιλίες των δύο υπουργών Εξωτερικών Τούμπα – Τσαγλαγιανκίλ. Επίσης η Τουρκία ζητούσε την άμεση κατάσχεση του οπλισμού και την παράδοσή του στην UNFICYP προς φύλαξη. Ο Μακάριος τελικά ήταν ασταθής προς αυτά που είχε συμφωνήσει στο Μνημόνιο. Με ένα συνταγμένο κείμενο υπό μορφή σημειώματος υιοθετούσε μόνο μερικά από τα αιτήματα του Μνημονίου. Αυτή είναι μέσα σε λίγες

γραμμές η υπόθεση με τα τσεχοσλοβάκικα όπλα. Μας δείχνει ότι ο Μακάριος προσπαθούσε να βρει βοήθεια και στήριξη, ίσως να μην επέλεξε τον πιο πρόσφορο τρόπο, όμως, όταν βλέπεις ότι πλησιάζει ο εχθρός, πρέπει να προφυλαχτείς με κάθε μέσο.

Μόνιμος υπουργός Εξωτερικών στις 24 Απριλίου του 1967 είχε αναλάβει ο διπλωμάτης Γεώργιος Χριστόπουλος, ο οποίος είχε εγκαινιάσει τον διάλογο για την Ένωση με τον Τούρκο ομόλογό του Ιλέρ Τουρκμέν. Στην διεύθυνση τουρκικών και κυπριακών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών παρέμειναν και ενισχύθηκαν οι διπλωμάτες Βύρων Θεοδωρόπουλος και Ευστάθιος Λαγάκος, οι οποίοι πήραν μέρος στις διαπραγματεύσεις των Τούμπα – Τσαλαγιαγκίλ και είχαν συντάξει τα Πρακτικά του Πρωτοκόλλου των Παρισίων στις 10 Μαΐου του 1967.

Στις 4 Ιανουαρίου του 1968 η κυπριακή κυβέρνηση, σε μια χειρονομία καλής θέλησης, ώστε να διευκολυνθεί η επανάληψη του διακοινοτικού διαλόγου, απέσυρε τα περιοριστικά μέτρα στην ελεύθερη διακίνηση των Τουρκοκυπρίων και στην προμήθεια ορισμένων ειδών που χρησιμοποιούνταν για στρατιωτικούς σκοπούς και οχυρωματικά έργα και κατάργησε κάποια σημεία οδικού ελέγχου. Στις 22 Ιανουαρίου ο Μακάριος προκήρυξε προεδρικές εκλογές, παρά την αντίδραση του Ντενκτάς, που απειλούσε με ανακήρυξη ανεξάρτητου τουρκοκυπριακού κράτους. Ο Μακάριος επανεκλέχτηκε στις 25 Φεβρουαρίου Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, με ποσοστό 95,4% των ψήφων, έναντι 3,7 του Τάκη Ευδόκα. Παράλληλα ο Μακάριος υπέβαλε στις 12 Μαρτίου στον Ου Θαντ (τότε Γ.Γ. του Ο.Η.Ε) σειρά προτάσεων για την οριστική διευθέτηση του Κυπριακού. Με το νέο Συμβούλιο Ασφαλείας στις 18 Μαρτίου άνοιξε ο δρόμος για τις ενδοκυπριακές συνομιλίες, με τον Ντενκτάς να επιστρέφει στην Κύπρο στις 13 Απριλίου, για να ηγηθεί της Τουρκοκυπριακής αντιπροσωπίας.

Οι ενδοκυπριακές συνομιλίες άρχισαν στις 3 Ιουνίου του 1968 στη Βηρυτό και συνεχίστηκαν στη Λευκωσία. Στην πρώτη φάση των συνομιλιών η τουρκική πλευρά δέχτηκε μείωση της συμμετοχής των Τουρκοκύπριων στη Βουλή και στις υπηρεσίες, σε ανάλογο με τον πληθυσμό τους ποσοστό δηλαδή από 30% έως 18% και εγκατάλειψη των χωριστών πλειοψηφιών. Πρέπει να πούμε ότι κύρια επιδίωξη της Άγκυρας ήταν η αυτόνομη τοπική διοίκηση και οι χωριστές γεωγραφικές διοικητικές περιοχές. Παράλληλα έμενε αμετακίνητη στη διατήρηση του εγγυητικού ρόλου της. Στο θέμα του Βέτο του Αντιπρόεδρου, η τουρκική πλευρά υποχώρησε κατά τη δεύτερη φάση των συνομιλιών, προκαλώντας τις πιέσεις της Αθήνας στον Μακάριο να δεχτεί τις προτάσεις του Ντενκτάς.

Και ενώ όλα αυτά συμβαίνουν, στην Κύπρο οι συναισθηματικές φορτίσεις και η πίεση είναι πολύ μεγάλη και προς τον Μακάριο αλλά και προς τον λαό που αγωνιά για το τι τελικά θα γίνει και αν το νησί θα μπορούσε να βρει τον βηματισμό του μέσα από δημοκρατικές οδούς. Στις 21 Ιουνίου του 1968 θα δημοσιευτεί μια συνέντευξη που παραχώρησε στην τουρκική εφημερίδα *Μιλλιέτ* ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, στην οποία παρομοίαζε την Κύπρο με γυναίκα εξαιτίας της οποίας δύο φίλοι, εν προκειμένω η Ελλάδα και η Τουρκία, δεν πρέπει να καταστρέψουν τη φιλία τους. Με αυτή την δήλωσή του ο Παπαδόπουλος αποκάλυπτε τις προθέσεις της Χούντας για την Κύπρο.

8. Ο αμερικανικός παράγοντας – δολοφονική επίθεση κατά του Μακάριου

Κάτω από αυτές τις συνθήκες θα περάσουμε στο 1969, που ξεκίνησε με τις ενδοκυπριακές συνομιλίες, οι οποίες βρίσκονταν σε αδιέξοδο όπως είδαμε και πιο πάνω. Στην Αμερική εξελέγη νέος Πρόεδρος ο Ρίτσαρντ Νίξον, που διόρισε ως σύμβουλο Εθνικής Ασφαλείας τον Χένρι Κίσινγκερ. Η χρονιά αυτή χαρακτηρίζεται από την αντίσταση του Μακάριου στα σχέδια διχοτόμησης. Η Κύπρος δεν ευθυγραμμίζεται με την αμερικανική πολιτική. Επίσης το αμερικανικό σχέδιο περιλάμβανε την καλλιέργεια διχόνοιας που θα οδηγούσε την Κύπρο σε εμφύλιο πόλεμο, με στόχο να εξοντωθεί ο Μακάριος και εύκολα πια η Κύπρος να διχοτομηθεί. Είναι ενδεικτικό ότι ο Ταξίαρχος Χάντζος, που είχε ταχθεί με την πλευρά των αντιμακαριακών, σε πόνημά του το 1974 ομολογεί ότι η πολιτική όλων των ελλαδικών κυβερνήσεων ήταν η διπλή Ένωση, στην οποία όμως ο Μακάριος ήταν αντίθετος. Έτσι, στο νησί αρχίζει να καλλιεργείται ένα κλίμα σύγκρουσης μεταξύ Ενωτικών και Ανεξάρτητων. Ένα κλίμα που σίγουρα μόνο καλό δεν κάνει στην εξέλιξη του θέματος. Ο Μακάριος στις 5 Ιανουαρίου του 1969 βρέθηκε στην Αθήνα. Ο υπουργός Εξωτερικών Πιπινέλης, ενόψει της τρίτης φάσης των ενδοκυπριακών συνομιλιών, θα συστήσει πνεύμα διαλλακτικό, ώστε να γεφυρωθεί το χάσμα και να υπάρξει συμφωνία. Όμως το ερώτημα είναι κατά πόσο το διαλλακτικό πνεύμα μπορεί να πρυτανεύσει, όταν η Αθήνα έχει μια δικτατορική κυβέρνηση που μόνο τη λύση του κυπριακού δεν θέλει.

Έτσι καταλαβαίνουμε ότι η πίεση της Χούντας το 1969 δεν είναι άσχετη με το αδιέξοδο στις ενδοκυπριακές συνομιλίες. Η τουρκική πλευρά συνέχισε να επιμένει στη δημιουργία χωριστών κεντρικών φορέων αυτοδιοίκησης συνταγματικά κατοχυρωμένων και με δική τους νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική και αστυνομική

εξουσία. Η κυπριακή κυβέρνηση στις 18 Αυγούστου θα απορρίψει τις συγκεκριμένες προτάσεις, παρά την πίεση της Αθήνας για την αποδοχή τους.

Το 1970 θα ξεκινήσει με τις φήμες για σχέδια δολοφονίας κατά του Μακάριου. Τα σχέδια αυτά εκπονήθηκαν, λόγω της άρνησής του όλο το 1969 να υποκύψει στις διχοτομικές προτάσεις των Τούρκων. Υπήρχε δηλαδή σχέδιο που έλεγε ότι μετά την δολοφονία Μακαρίου θα διαμορφωνόταν κλίμα έντασης στην Κύπρο, οπότε θα επέβαλλαν εύκολα οι Τούρκοι τα σχέδιά τους. Η απόπειρα δολοφονίας τελικά έγινε πράξη στις 8 Μαρτίου, ημέρα Κυριακή. Το προεδρικό ελικόπτερο δέχτηκε κατά την απογείωσή του από την Αρχιεπισκοπή πυρά από μεικτό απόσπασμα γεωκατζήδων και γριβικών. Ο πιλότος Ζαχαρίας Παπαδόγιαννης, ενώ ήταν τραυματισμένος, επέδειξε την απαιτούμενη ψυχραιμία, προσγείωσε το ελικόπτερο και κατέστησε εφικτή τη σωτηρία του Μακάριου. Την επόμενη μέρα χιλιάδες λαού διαδήλωσαν για να δηλώσουν την υποστήριξή τους στον Εθνάρχη, ο οποίος στις 12 Μαρτίου διακήρυξε στην Αμμόχωστο τα εξής:¹⁰ *«Εάν βίαιος θάνατος με αναρπάση εκ του μέσου του λαού, μίαν υποθήκην καταλείπω: Παραμείναιτε πιστοί στον Θεό και στην Ελλάδα»*. Στις 9 Μαρτίου αποκαλύπτεται το σχέδιο «Ερμής», το οποίο είχε εμπιστευτεί ο Γεωρκάτζης σε συνεργάτες του. Αυτό ήταν το σχέδιο πραξικοπήματος και διπλής Ένωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το γερμανικό περιοδικό *Spiegel* αναφέρει ότι το σχέδιο «Ερμής» συντάχθηκε με εντολή του ίδιου του Παπαδόπουλου.

Κανείς δεν μπορεί να το πει με βεβαιότητα, όμως αναμφίβολα η δικτατορία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του Κυπριακού. Ο Μακάριος από την πλευρά του, για να εξομαλύνει την κατάσταση, χαρακτηρίζει το σχέδιο πλαστό και διαψεύδει την ανάμειξη Ελλήνων Αξιωματικών. Επίσης, θα πρέπει να πούμε ότι οι τουρκικές δυνάμεις που είχαν τοποθετηθεί απέναντι από την Κύπρο όλο τον Μάρτιο θα βρίσκονται σε συναγερμό.

Στις 5 Ιουλίου του 1970 διεξήχθησαν στην Κύπρο βουλευτικές εκλογές. Το ενιαίο κόμμα Κληρίδη επικράτησε ως προς τον αριθμό των εδρών (15 έδρες) και έλαβε 26,1 των ψήφων, Ενώ το Α.Κ.Ε.Λ έλαβε το 40%, το συγκεκριμένο κόμμα, για λόγους τακτικής, είχε μόνο 9 υποψήφιους.

Το 1971 η Κύπρος πάλευε για την ενότητα της. Ο Μακάριος στις 27.1.1971, αντιδρώντας στις πιέσεις που δεχόταν από τον Δεκέμβριο του 1970 να αποδεχθεί τις τουρκικές θέσεις αυτονομίας των Τουρκοκύπριων ή να παραιτηθεί, μέσα από την

¹⁰

Κ. Χατζηαντωνίου, *ό.π.*, σ. 194

Παγκύπρια Σύσκεψη που οργάνωσε ζήτησε ¹¹ *«αρραγές εσωτερικόν μέτωπον, διότι από αυτό εξαρτάται ο βαθμός αντίστασης εις τας αποπειράς της έξωθεν επιβολής λύσεως»*. Επίσης, στις 3 και 4 Ιουνίου συνήλθε στην Λισαβόνα η εαρινή σύνοδος του ΝΑΤΟ. Στο περιθώριο της συνόδου Ξανθόπουλος και Ολτζάι συμφώνησαν να θέσουν χρονική προθεσμία στις ενδοκυπριακές συνομιλίες. Στη συνέχεια, Ελλάδα και Τουρκία θα επιδίωκαν λύση του Κυπριακού χωρίς ανάμειξη τρίτων.

Καταλαβαίνουμε ότι πλέον υπήρχε διάσταση απόψεων μεταξύ Αθήνας και Κύπρου. Αυτό φαινόταν καθαρά το καλοκαίρι του 1971. Πρέπει να πούμε ότι την ίδια εποχή η Τ.Μ.Τ και η ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ ανέπτυσαν έντονη δραστηριότητα στην Καρπασία, στην περιοχή όπου το Σχέδιο Άτσεσον προέβλεπε να παραχωρηθεί στην Τουρκία. Η σύσκεψη στις 3 Σεπτεμβρίου του 1971 φάνηκε να οδηγεί σε αποκατάσταση του κλίματος Αθήνας - Λευκωσίας. Όμως, την εποχή αυτή υπάρχει έντονη αντιπαράθεση Μακαρίου – Γρίβα, πράγμα δεν ευνοεί την εξέλιξη του θέματος. Η Χούντα όμως δεν σταμάτησε ποτέ να προσπαθεί να οδηγήσει σε διχοτόμηση την Κύπρο.

Στις 11 Φεβρουαρίου 1972 υπήρχαν διάσπαρτες φήμες για πραξικόπημα. Η εθνοφρουρά και οι τουρκικές δυνάμεις είχαν τεθεί σε συναγερμό και η επέμβαση της Εθνικής Φρουράς θεωρούνταν βέβαιη. Ο Μακάριος φοβόταν για πραξικόπημα και σημαντικά έγγραφα μεταφέρθηκαν από το Προεδρικό Μέγαρο. Οι σχέσεις Αθήνας Λευκωσίας είχαν σχεδόν διακοπεί. Στις 14 Φεβρουαρίου το πραξικόπημα άρχισε να σχηματοποιείται, αφού θα υπάρξουν υποκλοπές της Κυπριακής Κ.Υ.Π συνομιλίας του Έλληνα πρέσβη Παναγιωτάκου με την Αθήνα. Αυτά συμβαίνουν στο πολιτικό σκέλος, όμως οι Τούρκοι ψάχνουν την ευκαιρία για να εισβάλουν. Είναι ενδεικτικό ότι ο τουρκικός στρατός σε όλη τη διάρκεια της πολιτικής κρίσης βρισκόταν σε ετοιμότητα στις περιοχές Μερσίνας και Αλεξανδρέττας, όπου βρισκόταν. Στις 14 Φεβρουαρίου ο Ινονού δίνει τις εξής εντολές στους στρατιώτες του: ¹² *«Ετοιμαστείτε, μη βιάζεστε. Αφήστε πρώτα τους Έλληνες να φαγωθούν μεταξύ τους και μετά μ' ένα περίπατο θα πάρετε ό,τι θέλετε»*.

Η παραπάνω δήλωση δείχνει ότι η Τουρκία γνώριζε τη διχόνοια που επικρατούσε στην εξωτερική πολιτική και την αποδυνάμωση που αυτή η διχόνοια έφερνε στο ελληνικό στοιχείο. Επίσης η Τουρκία έδινε στην Χούντα τον χρόνο να υλοποιήσει τα τρία στάδια του σχεδίου (πραξικόπημα, εισβολή, διχοτόμηση.) Εν έτει

¹¹ Κ. Χατζηαντωνίου, *ό.π.*, σ. 199

¹² Κ. Χαντζηαντωνίου, *ό.π.*, σ. 224

1971, όπως είδαμε, στην Ελλάδα αλλά και στην Κύπρο επικρατούσε ένας αναβρασμός αλλά και μια αγωνία για την έκβαση του Κυπριακού ζητήματος.

Η εμφύλια διαμάχη στην Κύπρο θα κορυφωθεί, όμως, το 1973, γεγονός που δίνει το πρόσχημα στην Τουρκία να κωλυσιεργεί στις ενδοκυπριακές συνομιλίες. Η Άγκυρα δεν βιάζεται πλέον, αφού περιμένει την κατάλληλη στιγμή, ώστε να βρει την ευκαιρία και να εισβάλει. Αυτό είναι το σχέδιο και αυτό δυστυχώς γινόταν πραγματικότητα. Στις 8 Φεβρουαρίου του 1973 ο Μακάριος επανεκλέχτηκε πρόεδρος. Στις 13 Αυγούστου του 1973 το Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνης επισφράγιζε την εισήγηση Παπαδόπουλου για πολιτικοποίηση του καθεστώτος και υποστήριξη γραμμής ανεξαρτησίας για το Κυπριακό.

Στις 25 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους ο Γρίβας με συνέντευξη που δίνει στο *Βήμα* καταγγέλλει ότι αξιωματικοί απεσταλμένοι της Χούντας βρίσκονταν στην Κύπρο για να τον συλλάβουν ή να τον δολοφονήσουν. Στις 7 Οκτωβρίου, ημέρα Κυριακή, σημειώθηκε νέα απόπειρα δολοφονίας κατά του Μακάριου στην οδό Αμμόχωστου – Αγ. Σεργίου, με πρωτοβουλία της τομεάρχη Αμμόχωστου Κίκη Κωσταντίνου και εν αγνοία του Γρίβα. Αυτό δείχνει ότι ο Γρίβας είχε χάσει τον έλεγχο της οργάνωσης.

Στην Αθήνα το 1973 είναι η χρονιά που φαίνεται πια η πτώση της δικτατορίας, με αποκορύφωμα στις 17 Νοεμβρίου την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Το Πολυτεχνείο δεν είναι αυτό που έριξε την δικτατορία, όμως το Πολυτεχνείο έκανε κάτι άλλο σημαντικό: έδωσε μια γροθιά στα θεμέλια του καθεστώτος αλλά ταυτόχρονα διεθνοποίησε και το πρόβλημα της Ελλάδος. Στις 25 Νοεμβρίου, ο Ιωαννίδης ανέτρεψε τον Παπαδόπουλο για να ολοκληρώσει αυτό που ο Παπαδόπουλος δεν μπόρεσε να κάνει, δηλαδή τη διχοτόμηση της Κύπρου. Πρέπει να πούμε ότι η δικτατορία στην Ελλάδα έπεσε από το θέμα της Κύπρου και πραγματικά το Κυπριακό απασχόλησε και απασχολεί την Ελλάδα.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, θα λέγαμε ότι είναι σαφές πως οι Κύπριοι, μετά από την κυπριακή ανεξαρτησία του 1960, είχαν όνειρα. Επένδυσαν στο ότι θα μπορούσαν οι δύο κοινότητες να συνυπάρξουν ειρηνικά, πράγμα που, ωστόσο, δεν επέτρεψε ο πολιτικός παράγοντας. Αυτό, όμως, εντέλει η Κύπρος το πλήρωσε πολύ ακριβά. Στο επόμενο κεφάλαιο θα μιλήσουμε για τα δραματικά γεγονότα της εισβολής.

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

1. Η προπαρασκευή για την εισβολή

Το 1974 είναι μια χρονιά που θα μείνει στην Ιστορία, μια χρονιά που θα σημαδέψει την Ελλάδα και την Κύπρο. Η ώρα μηδέν για την τελευταία ήταν στις 20 Ιουλίου 1974: οι Τούρκοι εισβάλλουν στο νησί, υλοποιώντας το σχέδιο που είχαν από χρόνια προετοιμάσει. Και το ερώτημα που μας απασχολεί όλους: ήταν προδοσία; Ήταν αδυναμία της Ελλάδας να βοηθήσει; Ή μήπως ήταν έλλειψη συντονισμού; Όλα αυτά είναι ερωτήματα που μας βασανίζουν ακόμα και σήμερα, 45 χρόνια μετά. Εμείς μέσα από την εξιστόρηση των γεγονότων θα προσπαθήσουμε να δώσουμε απαντήσεις. Το κατά πόσον θα το επιτύχουμε, θα το κρίνουν οι αναγνώστες της συγκεκριμένης μελέτης και η εξέλιξη της ίδιας της Ιστορίας. Άλλωστε, όπως είπα και στην αρχή της παρούσας μελέτης, θα έχουμε σε λίγο καιρό στα χέρια μας τον φάκελο της Κύπρου και μέσα από εκεί θα ελέγξουμε, όσο είναι δυνατόν, αν τα συμπεράσματά μας είναι σωστά.

Η Τουρκία είχε προετοιμάσει την εισβολή από το 1963. Βάσει των Συνθηκών Ζυρίχης – Λονδίνου η Τουρκία διατηρούσε το δικαίωμα μονομερούς επεμβάσεως. Αποκαλυπτική για την τουρκική δραστηριότητα ήταν η κατάθεση του Αλέξανδρου Σημαιοφορίδη, υπολοχαγού τότε, ο οποίος υπηρέτησε κατά το κρίσιμο διάστημα πριν από την εισβολή στην Κυρήνεια, ως επικεφαλής του κλιμακίου της Ελληνικής Κ.Υ.Π. Βάσει των στοιχείων του κλιμακίου, μεταξύ των ετών 1970 – 1974, οι Τούρκοι αξιωματικοί χαρτογράφησαν τις ακτές και την ευρύτερη περιοχή της Κυρήνειας. Οι προετοιμασίες των δυνάμεων που θα εκτελούσαν την απόβαση ξεκίνησαν τον Απρίλιο του 1974. Εντάθηκε η δραστηριότητα του τοποθετημένου απέναντι από την Κύπρο ραντάρ και διαπιστώθηκε μετακίνηση του κύριου όγκου των μαχητικών αεροσκαφών της τουρκικής αεροπορίας προς το δυτικό και νότιο τμήμα της χώρας.

Μετά το πραξικόπημα στην Κύπρο και στην Άγκυρα, σήμανε συναγερμός. Η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία της χώρας προσήλθε σε πυρετώδεις συσκέψεις. Είναι ενδεικτικές οι απόψεις του Μπουλέντ Ετσεβίτ, πρωθυπουργού της Τουρκίας

¹³ *«Εάν δεν αντιδράσουμε τώρα, η Κύπρος στο μέλλον θα αποτελέσει μεγάλο κίνδυνο. Θα δημιουργηθούν βάσεις σε έναν χώρο επικίνδυνο για την Τουρκία. Η κεντρική και Ανατολική Μικρά Ασία θα είναι πλέον εκτεθειμένες στην ακτίνα δράσης της πολεμικής*

¹³

Κ. Δημητριάδης, Κύπρος 1974, Αθήνα 2011, σ.52

αεροπορίας των Ελλήνων. Η Κήρυξη της Ενώσεως Ελλάδας και Κύπρου μετά από λίγα χρόνια θα είναι κάτι εύκολο και με επίσημο δημοψήφισμα. Αν δεν βιαστούμε να εμποδίσουμε αυτές τις εξελίξεις, αύριο θα είναι αργά». Οι συγκεκριμένες απόψεις μας δείχνουν τον τρόπο που σκέφτονταν οι Τούρκοι και ουσιαστικά βλέπουμε ότι φοβούνταν την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Από το 1973 αναλαμβάνει το τιμόνι της αμερικανικής πολιτικής ο έως τότε σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας Χένρι Κίσινγκερ, που στις 22 Σεπτεμβρίου του 1973 θα ορκιστεί υπουργός Εξωτερικών. Ο Κίσινγκερ θα βρεθεί τον Ιούλιο του 1974 απόλυτος άρχων της πολιτικής των Η.Π.Α. Την άνοιξη του 1974 η απόφαση Κίσινγκερ να σταλεί στην Κύπρο ο υφυπουργός Εξωτερικών των Η.Π.Α Ρότζερ Ντέιβις ως πρεσβευτής στην Κύπρο σημαίνει πολλά για τις εξελίξεις. Είναι ενδεικτικό ότι ο διακεκριμένος δημοσιογράφος Τζακ Άντερσον προέβλεπε ότι έως το τέλος Ιουνίου η δικτατορία στην Ελλάδα θα έχει ανατραπεί.

2. Το Πραξικόπημα της Χούντας

Εκείνες τις μέρες πάρθηκε και η απόφαση για την ανατροπή του Μακάριου σε σύσκεψη των Ιωαννίδη, Γκιζίκη, Μπονάνου και Ανδρουτσόπουλου, στην οικία του τελευταίου. Βλέπουμε πόσο προγραμματισμένα και βήμα βήμα εκτελούνταν το σχέδιο ένα σχέδιο που θα οδηγούσε στην εισβολή, στον πόνο και στη διχοτόμηση ενός νησιού.

Την 1^η Ιουλίου του 1974 το Κυπριακό υπουργικό συμβούλιο αποφάσισε τη μείωση της στρατιωτικής θητείας από 26 σε 14 μήνες. Με τη μείωση αυτή, η Εθνική Φρουρά θα περιοριζόταν από 11.000 σε 4.500 άνδρες, με ανάλογη μείωση του αριθμού των αξιωματικών. Γιατί άραγε έγινε η συγκεκριμένη μείωση στη συγκεκριμένη συγκυρία που οι Τούρκοι είχαν αρχίσει όπως είδαμε να έχουν μια ιδιαίτερη κινητικότητα; Ο Μακάριος την επόμενη μέρα με επιστολή του προς τον Γκιζίκη κατηγορεί ευθέως το δικτατορικό καθεστώς της Αθήνας ως υπεύθυνο για τις συνωμοτικές ενέργειες στην Κύπρο. Στις 2 Ιουλίου πραγματοποιείται σύσκεψη στο Αρχηγείο Στρατού, στην οποία συμμετείχαν ο Ιωαννίδης, διοικητής της Ε.Σ.Α, ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Μπονάνος, ο πρώην επιτελάρχης του Γ.Ε.Ε.Φ (Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς), υποστράτηγος Παπαδάκης, και πολλοί ακόμη του στρατιωτικού επιτελείου.

Κατά τη σύσκεψη, ο Μπονάνος ενημέρωσε για την οριστική απόφαση της ανατροπής του Μακαρίου την 15^η Ιουλίου και ορίστηκε επικεφαλής της ενέργειας ο

Γεωγίτσης, με υπαρχηγό τον συνταγματάρχη Κομπόκη. Το σχέδιο περιλάμβανε φυσική εξόντωση του Μακάριου, γι' αυτό και δεν ορίστηκε το πραξικόπημα σε ημερομηνία απουσίας του από την Κύπρο. Την επόμενη μέρα συγκλήθηκε πάλι σύσκεψη στην οποία συμμετείχαν οι έμπιστοι του Ιωαννίδη, ο ταγματάρχης Μιχαήλ Πηλιχός και Χαράλαμπος Παλαΐνης. Αφού συζητήθηκαν οι λεπτομέρειες της ανατροπής, καταστρώθηκε το σχέδιο ενέργειας και άρχισε η μύηση επιλεγμένων αξιωματικών. Στις 4 Ιουλίου φτάνουν στην Κύπρο γύρω τα 1.000 αυτόματα όπλα από την Τσεχοσλοβακία, τα οποία είχε παραγγείλει η κυπριακή κυβέρνηση. Την επόμενη μέρα η εφημερίδα *Απογευματινή* της Λευκωσίας αποκαλύπτει ότι υπάρχει σχέδιο πραξικοπήματος και δολοφονίας του Μακαρίου, προβλέποντας τουρκική επέμβαση στην συνέχεια. Ο Μακάριος σε συνέντευξη Τύπου δείχνει να μην πιστεύει στις φήμες.

Στις 7 Ιουλίου οι συναινετικοί κύκλοι της δικτατορίας στέλνουν στη Λευκωσία τον Σάββα Κωνσταντόπουλο με τον οποίο ο Μακάριος είχε παλαιότερα φιλικές σχέσεις. Σε αυτή την συνάντηση με τον παλιό του φίλο ο Μακάριος θα δεχθεί την αντικατάσταση των Ελλαδιτών αξιωματικών, με τον όρο ότι θα διαλυθεί η Ε.Ο.Κ.Α. Β'. Βέβαια αυτό δεν έγινε, γιατί δεν ήρθε έγκριση από την Αθήνα. Την ίδια στιγμή οι Τούρκοι που ετοιμαζόταν από καιρό, είχαν ήδη θέσει σε συναγερμό τις μονάδες τους απέναντι από την Κύπρο. Είναι ενδεικτικό ότι από τα μέσα Ιουνίου κάθε άδεια Τούρκου στρατιώτη είχε ανακληθεί. Επίσης, σύλληψη Τούρκου ταγματάρχη ένα μήνα μετά την εισβολή, θα αποκαλύψει ότι στις 5 Ιουλίου έφτασε στο νησί δύναμη 300 Τούρκων, που φορώντας στολή ειρηνευτικής δύναμης προετοίμασαν τεχνικές λεπτομέρειες της εισβολής στις ακτές της Κερύνειας και στο Πέλλα Πάις. Βλέπουμε τους Τούρκους να οργανώνουν αυτό που είχαν σχεδιάσει και οι Έλληνες να διαφωνούν μεταξύ τους. Είναι λυπηρό, αλλά αυτή δυστυχώς είναι η πραγματικότητα και αυτό η Κύπρος, αλλά και η Ελλάδα το πλήρωσαν ακριβά.

Στις 13 Ιουλίου νέα σύσκεψη του Γ.Ε.Ε.Φ ρύθμιζε τις τελευταίες λεπτομέρειες του πραξικοπήματος. Στο σχέδιο καίριο ρόλο θα είχαν οι μοίρες καταδρομών, παρότι ήταν το κλειδί της Άμυνας της Κύπρου. Την ίδια μέρα στην Αθήνα πραγματοποιείται παραπλανητική σύσκεψη υπό τον Γκιζίκη, με τη συμμετοχή του Ανδρουτσόπουλου, του υπουργού Εσωτερικών, Κυπραίου, του Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων Μπονάνου και των Αρχηγών του Ναυτικού και της Αεροπορίας.

Μέσα σε αυτό κλίμα φτάνουμε στην 15^η Ιουλίου, ημέρα Δευτέρα, οπότε και εκδηλώθηκε από τη Φρουρά της Κύπρου πραξικόπημα, το οποίο είχε σχεδιαστεί από τη δικτατορία του Ιωαννίδη, το οποίο υλοποιούσε παράλληλη στρατιωτική επιλογή των Η.Π.Α, που εκμεταλλεύτηκαν τα εμφύλια πάθη στην Κύπρο. Το πραξικόπημα

προβλεπόταν να ξεκινήσει μετά την άφιξή του Μακάριου, το πρωί της Δευτέρας στο Προεδρικό Μέγαρο. Στις 7:15 στην αίθουσα συγκεντρώσεων της ΕΛ.ΔΥ.Κ ο υποδιοικητής Παπαγιάννης ανακοινώνει στους αξιωματικούς την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης και της στρατιωτικής ηγεσίας να ανατρέψουν τον Μακάριο. Η ενημέρωση στο Γ.Ε.Ε.Φ έγινε από τον ταγματάρχη Κοντώση. Στις 7:30 ενημερώνονται περί του πραξικοπήματος όλες οι ανώτερες τακτικές διοίκησης και τίθενται σε επιφυλακή. Την ίδια στιγμή ο Μακάριος έμπαινε στη Λευκωσία, έφτασε γύρω στις 8:00. Στο Προεδρικό Μέγαρο τον περίμεναν Ελληνόπουλα από το Κάιρο. Ο ταξίαρχος Γεωργίτσης έχει εντολή από τον Ιωαννίδη να συλλάβει τον Μακάριο ζωντανό ή νεκρό. Με την έναρξη του πραξικοπήματος καταλαμβάνεται αμέσως το Αρχηγείο της Αστυνομίας και η Αρχή Τηλεπικοινωνιών. Κατά του Προεδρικού Μεγάρου θα κινούνταν δύο ουλαμοί τεθωρακισμένων. Αυτό ήταν εν συντομία το σχέδιο που είχαν καταρτίσει για το πραξικόπημα. Όμως τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με το σχέδιο.

Στις 8: 15 ξεκίνησαν από το στρατόπεδο της Κοκκινοτριμιθιάς δέκα άρματα T-34 της 23^{ης} Ε.Μ.Α, χωρισμένα σε δύο ουλαμούς, εκ των οποίων ο ένας θα ενώνονταν με την 21^η Ε.Α.Ν και τους καταδρομείς που θα δρούσαν κατά του Προεδρικού Μεγάρου. Στις 8:30 ο λόχος της 31 ΜΚ εισήλθε στον περίβολο του Προεδρικού Μεγάρου από την βορειοανατολική πύλη. Είχε αρχίσει ανταλλαγή πυρών με την μικρή δύναμη της προεδρικής Φρουράς, όταν άρχισε να βάλει ένας ουλαμός αναγνωρίσεως χωρίς έστω μια τυπική έκκληση στην Φρουρά να παραδώσει τα όπλα. Σε λίγο από την νοτιοανατολική πύλη εισήλθε και άλλος ουλαμός αναγνωρίσεως και ακολούθησε και ο ουλαμός των Τα-34 και άρχισαν και αυτοί να βάλουν κατά του Προεδρικού Μεγάρου. Η 32^η Μοίρα καταδρομών καλυπτόμενη από τα άρματα προχώρησε και ενώθηκε με τον λόχο της 31^{ης} Μοίρας.

Σε λίγα λεπτά όλο το Μέγαρο καιγόταν από την φωτιά που προκάλεσαν τα βλήματα των αρμάτων. Βάλλονταν όλες οι πλευρές, πλην της δυτικής, αφού τα άρματα δεν είχαν εκκαθαρίσει ακόμα τον 3^ο Λόχο του Εφεδρικού στο Μετόχι Κύκκου. Τελικά το Μετόχι Κύκκου καταλήφθηκε λίγα λεπτά μετά τις 09:00, μετά από σφοδρά πυρά αρμάτων. Στις 10:00 κάθε αντίσταση στο Προεδρικό Μέγαρο είχε παύσει. Το αρχείο του Μακάριου το διάρπαζαν οι πραξικοπηματίες όπως και το χρηματοκιβώτιο. Στο Προεδρικό Μέγαρο έφτασε αργότερα ο λόχος του δεύτερου τάγματος της ΕΛ.ΔΥ.Κ, ο οποίος νωρίτερα είχε καταλάβει με τρία άρματα την 23^η Ε.Μ.Α τις κεντρικές φυλακές, απ' όπου απέλυσε τους κρατούμενους.

Νωρίτερα, στις 9:30, καταλήφθηκε το διεθνές αεροδρόμιο, λίγα λεπτά πριν την κανονική απογείωση του αεροπλάνου των Κυπριακών Αερογραμμών για την Αθήνα, ώστε οι επιβάτες που θα έφταναν στο Ελληνικό, όταν θα ρωτούνταν, να αγνοούν τα γεγονότα. Κάνουμε αυτή την εκτενή περιγραφή, γιατί το πραξικόπημα είναι σημαντικό, καθώς ήταν ο προάγγελος της εισβολής. Βλέπουμε ότι είχαν σχεδιάσει μέχρι και τη τελευταία λεπτομέρεια, μόνο που ο Μακάριος κατάφερε και διέφυγε, οπότε το πραξικόπημα δεν πέτυχε τον στόχο του.

Η διακήρυξη των Κυπριακών Ενόπλων Δυνάμεων, η οποία μεταδόθηκε λίγο πριν τις έντεκα το πρωί της 15^{ης} Ιουλίου, πρόβαλλε τρεις λόγους ως αίτια επέμβασης: τον κίνδυνο εμφυλίου πολέμου, την εκκλησιαστική κρίση που είχε ξεσπάσει εκείνη την εποχή, και τον κίνδυνο να περιέλθουν στα χέρια αναρχικών οι ένοπλες δυνάμεις. Και αναρωτιέται κανείς κατά πόσον ήταν αυτοί οι λόγοι, ώστε να γίνει πραξικόπημα την στιγμή που, όπως είδαμε οι Τούρκοι εκτελούσαν το σχέδιο της εισβολής; Ή μήπως θα έπρεπε να είναι όλοι ενωμένοι, για να δουν πως θα αντιμετωπίσουν το κακό που ερχόταν; Αλλά στην Ιστορία ο ανθρώπινος παράγοντας είναι αυτός που καθορίζει την εξέλιξη των γεγονότων. Πρέπει να πούμε ότι ο Μακάριος διασώθηκε, αφενός λόγω της καθυστέρησης του ενός Ουλαμού της 23^{ης} Ε.Μ.Α και αφετέρου από το λόγο του εφεδρικού, που διέλυσε τη διμοιρία, η οποία βιάδιζε προς τη δυτική πλευρά του Προεδρικού Μεγάρου. Ο Μακάριος με ιδιωτικό αυτοκίνητο κινήθηκε προς την ιερατική σχολή Αγ. Βαρνάβα και από εκεί, με την συνοδεία του λοχαγού Παστελόπουλου, κατευθύνθηκε προς την μονή Κύκκου, ενώ σφοδρές μάχες σημειώνονταν στη Λευκωσία και καπνοί κάλυπταν τον ουρανό της πόλης από το καιγόμενο Προεδρικό Μέγαρο.

Στην Πάφο οι πιστές στον Μακάριο δυνάμεις είχαν επιβληθεί. Εξουδετέρωσαν την Α.Τ.Δ και συνέλαβαν αξιωματικούς της, καθώς και στελέχη της Ε.Ο.Κ.Α Β'. Η Χούντα ανησυχούσε, κάποιои βιάζονταν. Ο Μακάριος θα φτάσει στις 19.00 το απόγευμα στην Πάφο και θα γίνει ενθουσιωδώς δεκτός από τον λαό στον μητροπολιτικό ναό της, όπου θα απευθύνει χαιρετισμό. Ο τοπικός ραδιοφωνικός σταθμός της Πάφου μετέδωσε το μήνυμα του Μακαρίου για αντίσταση κατά των Πραξικοπηματιών. Το μήνυμα έχει ως εξής: ¹⁴ « *Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ. Γνώριμη η φωνή που ακούεις. Γνωρίζεις ποιος σου ομιλεί. Είμαι ο Μακάριος. Είμαι εκείνος τον οποίον εσύ εξέλεξες δια να είναι ηγέτης σου. Δεν είμαι νεκρός όπως η Χούντα των Αθηνών και οι εδώ εκπρόσωποί της θα ήθελαν. Είμαι ζωντανός. Και είμαι μαζί σου*

¹⁴
Κ. Χατζηαντωνίου, ό.π., σ. 284

συναγωνιστής και σημαιοφόρος εις τον κοινόν αγώνα. Ελληνικέ Κυπριακέ Λαέ. Η Χούντα απεφάσισε να καταστρέψει την Κύπρον. Να την διχοτομήση. Αλλά δεν θα το Κατωρθώση. Πρόβαλε παντοιοτρόπως αντίστασίν εις την Χούντα.....».

Αυτά εν συντομία είναι τα γεγονότα του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου, ενός πραξικοπήματος, που, όπως αναφέραμε, έδωσε το έναυσμα στους Τούρκους να εισβάλουν στο νησί. Πρέπει να πούμε ότι στις τρεις το μεσημέρι της 15^{ης} Ιουλίου ορκίστηκε πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας ο Νίκος Σαμψών, ο οποίος έμεινε για στο τιμόνι της Κύπρου για σύντομο χρονικό διάστημα, διάστημα όμως καθοριστικό για τις μετέπειτα εξελίξεις. Όμως, νομίζω, ότι ήρθε η ώρα να δούμε τα γεγονότα της εισβολής, μιας εισβολή που άφησε πίσω της πολλούς νεκρούς αλλά και 1.619 αγνοούμενους.

3. Η διάταξη των στρατιωτικών δυνάμεων

Είναι επιβεβλημένο να εξεταστεί ενδελεχώς η κατάσταση που επικρατούσε από πλευράς στρατού στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Ο στρατός της Τουρκίας το 1974 αριθμούσε 453.000 άνδρες, εκ των οποίων 365.000 ήταν ο στρατός ξηράς, αριθμός τριπλάσιος του αντίστοιχου Ελληνικού. Η Ελλάδα διέθετε 6 μεραρχίες πεζικού (έναντι 10 τουρκικών), μία τεθωρακισμένη έναντι μιας και μια μηχανοκίνητη έναντι δύο. Επίσης, η Ελλάδα διέθετε μια ταξιαρχία, τρεις μοίρες καταδρομών, δύο μοίρες αλεξιπτωτιστών, ένα τάγμα πεζοναυτών και 43 ελικόπτερα. Η Ελλάδα διέθετε επιπλέον 60 γαλλικά άρματα AMX-30. Πρέπει να πούμε ότι σε σχέση με την Τουρκία η Ελλάδα είχε προβάδισμα σε πολεμικό υλικό στον αέρα και στην θάλασσα, ενώ οι Τούρκοι είχαν στη στεριά. Στον αέρα η Ελλάδα διέθετε 227 μαχητικά αεροσκάφη και η Τουρκία 246. Το μεγάλο πλεονέκτημα της Ελλάδας ήταν τα σύγχρονα αεροσκάφη, τα 22F - 4 έναντι ουδενός της Τουρκίας. Η Τουρκία διέθετε το 6^ο Σώμα Στρατού, που βρισκόταν απέναντι από την Τουρκία, είχε έδρα τα Άδανα υπό τις διαταγές του οποίου θα γινόταν η εισβολή. Επίσης στις επιχειρήσεις του 1974 θα λάβουν μέρος η 39^η Μεραρχία (Μερσίνα - Αλεξανδρέττα), που από χρόνια προετοιμάζονταν, το 6^ο Τάγμα Πεζοναυτών, η 28^η Μεραρχία Πεζικού, η Ταξιαρχία Αλεξιπτωτιστών και το 39^ο Σύνταγμα Καταδρομών από την Καισάρεια. Με την εισβολή, ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ και τουρκοκυπριακές δυνάμεις πέρασαν από τον επιχειρησιακό έλεγχο του 6^{ου} Σώματος. Η ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ έφτανε τους 1.000 άνδρες, δηλαδή είχαν δύο τάγματα, αντί των 650 ανδρών που προέβλεπαν οι συμφωνίες της Ζυρίχης. Οι τουρκοκυπριακές δυνάμεις είχαν περίπου 11. 500 – 13.000 άνδρες, ωστόσο δεν υπήρχαν ασφαλείς εκτιμήσεις για

τον ακριβή αριθμό, καθώς έφταναν σε 20.000 στην περίπτωση επιστράτευσης. Επίσης πρέπει να πούμε ότι ήταν οργανωμένοι σε 27 τάγματα, που υπάγονταν σε 8 συντάγματα, με έδρα την κατεχόμενη από το 1963 συνοικία της Λευκωσίας.

Αυτή είναι η διάταξη των δυνάμεων και από τις δύο πλευρές. Από την ημέρα του πραξικοπήματος έως και την ημέρα της εισβολής το στρατιωτικό καθεστώς των Αθηνών πίστευε ότι οι Τούρκοι θα περιόριζαν τις αντιδράσεις τους σε κινήσεις εντυπωσιασμού. Στον εφησυχασμό της ελληνικής πλευράς συνέβαλε η ανακοίνωση των Τούρκων ότι η μεγάλη Τουρκική Συνέλευση θα συνερχόταν το Σάββατο, 20 Ιουλίου, προκειμένου να λάβει αποφάσεις για τις ενέργειες της Τουρκίας απέναντι στο πρόβλημα που δημιουργήθηκε στην Κύπρο. Έτσι παγιώθηκε η εκτίμηση ότι η Τουρκία δεν θα έπραττε τίποτα έως τότε, ενώ στην πραγματικότητα η απόφαση για απόβαση είχε ληφθεί από τις 18 Ιουλίου. Και αυτό που όλοι σκεφτόμαστε είναι υπήρχε πράγματι αυτή η πρόθεση από την Τουρκία; Ή το σχέδιο λειτουργούσε με ακρίβεια; Ένα ερώτημα επίσης είναι αν η δικτατορία πίστευε ότι πράγματι η Τουρκία θα πραγματοποιούσε τη Συνέλευση; Ή κάλυπτε την Τουρκία; Ερωτήματα που θέτουμε και που σίγουρα δεν μπορούμε με ακρίβεια να γνωρίζουμε τις απαντήσεις. Όμως, από την εξέλιξη των γεγονότων, προκύπτει ότι η Τουρκία είχε σχεδιάσει εισβολή τη συγκεκριμένη μέρα και η αναγγελία της Συνέλευσης ήταν παραπλανητική. Επίσης, αν όχι όλοι, κάποιοι τουλάχιστον στην Αθήνα γνώριζαν τα πραγματικά γεγονότα. Ακόμη και αυτοί, ωστόσο, ίσως να μην μπορούσαν να την εμποδίσουν, γιατί η εντολή ενδεχομένως να δόθηκε από τις ξένες δυνάμεις και κυρίως την αμερικανική πλευρά..

Στην Αθήνα έφτασαν τηλεγραφήματα από τις ελληνικές πρεσβείες από το Λονδίνο και τη Βόννη που επιβεβαίωναν ότι υπήρχαν προετοιμασίες από την πλευρά των Τούρκων. Επίσης παρόμοιες πληροφορίες ήρθαν και από κλιμάκιο Ελλήνων αξιωματικών, οι οποίοι υπηρετούσαν στο στρατηγείο του Ν.Α.Τ.Ο στη Σμύρνη. Στις 19 Ιουλίου παρατηρήθηκαν ορισμένες ασυντόνιστες, μεμονωμένες πρωτοβουλίες προς την αντιμετώπιση της ορατής πλέον απειλής. Ο Μιχαήλ Γεωργίτσης διέταξε περιορισμένη επιστράτευση συγκεκριμένων ειδικοτήτων. Το βράδυ τα κατά τόπους αστυνομικά τμήματα επέδωσαν φύλλα ατομικής πρόσκλησης. Όμως ίσως η επιστράτευση θα έπρεπε να είναι γενική, ίσως θα έπρεπε να τηρηθεί πιστά το σχέδιο «Αφροδίτη». Τα γεγονότα ακολούθησαν την πορεία που είχε προδιαγραφεί από πολύ νωρίς.

Κρίνεται απαραίτητο να εξεταστεί η δομή του Κυπριακού Ναυτικού. Η Ναυτική διοίκηση Κύπρου διέθετε έξι τορπιλακάτους P4 (ρωσικές και μια γιουγκοσλάβικη.) Επίσης υπήρχε μια ακταιωρός. Στην ναυτική Βάση της Κερύνειας

βρίσκονταν οι τορπιλάκατοι T1 και T3. Επίσης στη Ναυτική βάση Χρυσούλη, στην Αμμόχωστο Αμμοχώστου, βρίσκονταν δύο ενεργές τορπιλάκατοι (T2 και T6), ενώ η T4 ήταν υπό επισκευή και η T5 ήταν παροπλισμένη. Η τελευταία ενεργοποιήθηκε το απόγευμα της 20^{ης} Ιουλίου. Η ακταιωρός *Λεβέντης* κατέπλευσε από την Πάφο στη 1:30 της 20^{ης} Ιουλίου. Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι τορπιλάκατοι μπορούσαν να αναπτύξουν μεγάλη ταχύτητα, αλλά το μειονέκτημά τους ήταν ότι είχαν απαρχαιωμένες τορπίλες και βεληνεκές μόλις δύο μιλίων. Στην Ν.Δ.Κ υπάγονταν ακόμη ο Ναυτικός σταθμός Πάφου και οι σταθμοί επιτηρήσεως Ριζοκάρπασου.

Όμως, όπως φαίνεται, η κυπριακή και ελληνική πλευρά δεν επέδειξαν αυστηρή πειθαρχία και έδιναν την εντύπωση ότι δεν ανησυχούσαν. Οι Τούρκοι από τη δική τους πλευρά είχαν σχέδιο απόβασης μελετημένο. Το σχέδιο είχε ως εξής: την κατάληψη ενός λιμένος και τη συνένωσή του με έναν θύλακα. Το προγεφύρωμα θα έπρεπε να διασφαλίζει την ισορροπία δυνάμεων στο νησί. Οι Τούρκοι είχαν τρία εναλλακτικά σχέδια για απόβαση στις περιοχές της Κερύνειας, Αμμοχώστου και Μόρφου. Πρέπει να σημειώσουμε ότι η περιοχή της Κερύνειας ήταν ο δυσκολότερος χώρος, διότι εκεί βρισκόταν ο όγκος πυρός της Εθνοφρουράς. Επίσης, η πεδινή περιοχή ήταν πολύ μικρή. Αυτό δυσκόλευε τις τουρκικές δυνάμεις, όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αυτό δεν τους εμπόδισε στο να πετύχουν τον στόχο τους.

4. Τουρκική προπαρασκευή

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δούμε τι έλεγαν οι Τούρκοι πρωταγωνιστές όπως ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Μπουλέντ Ετσεβίτ αλλά και ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ (Αρχηγός του *Κόμματος της Δικαιοσύνης*). Για τον μεν πρώτο κάναμε ήδη αναφορά, ενώ ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ έλεγε τα εξής: ¹⁵ « Έχω ενδιαασμούς. Εάν επέμβουμε μπορεί να εκραγεί ελληνοτουρκικός πόλεμος και οι Έλληνες έχουν την δυνατότητα να τον ξεκινήσουν από το πιο κατάλληλο για αυτούς σημείο. Δεν ξεκινούμε ανακοινώνοντας ότι θα κάνουμε απόβαση, διότι δεν είμαστε κάποια παγκόσμια δύναμη. Ούτε πρέπει να ενεργήσουμε πρόχειρα και βιαστικά. Συμμετείχαμε στους Βαλκανικούς πολέμους, γιατί μας πίεζε ο Τύπος και η κοινή γνώμη. Ποιο όμως ήταν για μας το αποτέλεσμα; Η διεθνής κοινή γνώμη δεν τρέφει συμπάθεια προς εμάς, αλλά και προς τον Μακάριο. Προς τι λοιπόν ο πόλεμος και η επέμβαση; Και ποιος ο στόχος μας; Η

15

Κ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 53

επέμβαση που προτείνετε σημαίνει έναρξη Ελληνοτουρκικού πολέμου. Αναλαμβάνετε την ευθύνη μιας τέτοιας περιπέτειας»;

Πρέπει να πούμε ότι ο Ντεμιρέλ αποτελούσε την εξαίρεση. Η μεγαλύτερη πλειοψηφία του τουρκικού κόσμου και κυρίως των στρατιωτικών προσανατολίστηκε προς τη διενέργεια απόβασης, όχι όμως χωρίς δισταγμούς. Οι σκέψεις αυτές του Ντεμιρέλ μας δείχνουν ότι και οι Τούρκοι φοβόντουσαν έναν ελληνοτουρκικό πόλεμο, γιατί ένιωθαν ότι δεν ήξεραν καλά όλες τις τοποθεσίες και ουσιαστικά οι Έλληνες έπαιζαν στην έδρα τους. Ανώτατος Τούρκος Αξιωματικός ανέφερε χαρακτηριστικά τα εξής:¹⁶

«Ο Ετσεβίτ δεν μας ρώτησε ούτε μια φορά πώς και από ποιο σημείο θα πραγματοποιούσαμε την απόβαση. Βασιζόταν στον στρατό και ήταν σίγουρος πως θα τα καταφέρναμε. Στην Κύπρο τα πράγματα ήταν απλά για μας, διότι στη Μεσόγειο διατηρούσαμε πλήρη υπεροχή. Στο Αιγαίο όμως η πρωτοβουλία βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων. Κινδυνεύαμε να υποστούμε επίθεση από οποιοδήποτε σημείο στο Αιγαίο. Για αυτό αφήσαμε το 70% των δυνάμεων μας στην δυτική Τουρκία. Καταστρώσαμε σχέδια σύμφωνα με τα οποία θα καταλαμβάναμε εδάφη με αιφνιδιασμό και άλλου είδους στρατηγικές, οι οποίες προέβλεπαν διείσδυση μέχρι το εσωτερικό της Ελλάδος. Η έκβαση όμως ενός πολέμου μεταξύ των δύο χωρών δεν μπορούσε να προβλεφθεί». Από αυτή τη δήλωση καταλαβαίνουμε ότι οι Τούρκοι επιτελείς προβληματίστηκαν έντονα για την απόβαση, όμως ο προβληματισμός αυτός δε στάθηκε αρκετός για να ματαιώσει την εκτέλεση του σχεδίου.

Η Τουρκία ανέθεσε το βάρος της εισβολής στις μεραρχίες 28 και 39, η κάθε μια εκ των οποίων διέθετε τρία συντάγματα. Μεγάλος αναλογικά υπήρξε και ο αριθμός των Ειδικών Δυνάμεων που διατέθηκαν: μια ταξιαρχία αλεξιπτωτιστών και ένα Σύνταγμα Καταδρομών. Στις 17 Ιουλίου συγκεντρώθηκαν στο λιμάνι της Μερσίνας τα αρματαγωγά σκάφη που θα μετέφεραν το πρώτο αποβατικό κύμα, τα οποία βοήθησαν το 50^ο Σύνταγμα πεζικού της 39^{ης} μεραρχίας και οι Πεζοναύτες. Την ημέρα αυτή μεταφέρθηκαν στη Μερσίνα και φορτώθηκαν στα σκάφη 50 τόνοι πυρομαχικών. Ενώ ταυτόχρονα σε όλη την τουρκική επικράτεια δημιουργήθηκε κλίμα πολέμου.

Από τις 18 Ιουλίου παρατηρήθηκε έντονη δραστηριότητα σε όλα τα αεροδρόμια της νότιας Τουρκίας, κυρίως στο αεροδρόμιο των Αδάνων. Στην περιοχή κατέφθασαν Συντάγματα Καταδρομών και Αλεξιπτωτιστών. Οι Τουρκοκύπριοι οδήγησαν λεωφορεία στην περιοχή. Ήταν αυτά που θα προωθούσαν τις αερομεταφερόμενες δυνάμεις στα προκαθορισμένα σημεία περιμετρικά του θύλακα.

¹⁶

Κ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 53

Την ίδια ημέρα οι ξένοι τουρίστες που έκαναν διακοπές στη βόρεια πλευρά της Κύπρου εγκατέλειψαν την περιοχή, βάσει των οδηγιών που έλαβαν από τις πρεσβείες τους. Οι προετοιμασίες κορυφώθηκαν στις 19 Ιουλίου, παραμονή της εισβολής. Νωρίς το πρωί η επιβίβαση των μονάδων στα αποβατικά σκάφη ολοκληρώθηκε και νηοπομπή ετοιμάστηκε προς απόπλου. Αποτελείτο από 20 περίπου γενικής χρήσης μεσαίου μεγέθους αποβατικά αρματαγωγά περιορισμένης μεταφορικής ικανότητας. Για την προστασία της νηοπομπής το τουρκικό Ναυτικό διέθεσε πέντε αντιτορπιλικά. Το πρώτο κύμα εισβολής ανήλθε στους 3. 500 άνδρες περίπου.

5. Το χρονικό μιας προαναγγελθείσας εισβολής

Άμεσος στόχος της απόβασης είναι κατά το σχέδιο των Τούρκων η κατάληψη ενός λιμένος και η συνένωσή του τουλάχιστον με έναν θύλακα. Υπήρχαν τρία εναλλακτικά σχέδια για απόβαση στις περιοχές Κερύνειας, Αμμοχώστου και Μόρφου. Η περιοχή της Κερύνειας ήταν ο δυσκολότερος χώρος, διότι εκεί βρισκόταν ο κύριος όγκος της Εθνοφρουράς. Η πεδινή περιοχή ήταν πολύ μικρή. Πρέπει να σημειώσουμε ότι στο λιμάνι της Αμμοχώστου υπήρχε τουρκικός θύλακας. Η προέλαση προς την Λευκωσία φαινόταν ευκολότερη για τους Τούρκους μέσω της πεδιάδας της Μεσσαράς. Όμως το τουρκικό επιτελείο θα επιλέξει το σχέδιο για απόβαση δυτικά της Κερύνειας και συνένωση με τον θύλακα της Λευκωσίας, το βόρειο άκρο του οποίου, στον Τέμπλο, απείχε μόλις 1,5 χιλιόμετρο από την ακτή. Οι επιχειρήσεις θα ξεκινούσαν στις 04:45 με αεροπορικό και θαλάσσιο βομβαρδισμό και θα εκτελούνταν σε δύο φάσεις. Στην πρώτη με την απόβαση κατά το σχέδιο στις 05:30 του 6^{ου} Τάγματος πεζοναυτών, τη σταθεροποίηση του προγεφυρώματος και την ταυτόχρονη ενίσχυση του θύλακα της Λευκωσίας, με το 39^ο Σύνταγμα Καταδρομών που θα μεταφέρονταν με ελικόπτερα.

Όμως νομίζω ότι έχει ενδιαφέρον να δούμε τι έλεγε ο στρατηγός Ντεμιρέλ που είχε πάρει μέρος στην εισβολή, ο άνθρωπος που είχε εκπονήσει το σχέδιο της απόβασης, ένας Τούρκος στρατηγός που ήθελε με κάθε τρόπο να πετύχει η απόβαση.

¹⁷
« Μετά τις 18 Ιουλίου άρχισαν να καταφθάνουν στο στρατόπεδο της 39^{ης} μεραρχίας και στις αποβάθρες της Μερσίνας και της Αλάτας διάσπαρτοι αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και οπλίτες. Η εξάρτηση πολλών ήταν ελλιπής. Πολλοί αξιωματικοί είχαν έρθει με την χειμερινή στολή, στους οποίους έπρεπε να δοθούν στολές εκστρατείας, οπλισμός και εξάρτηση, που ήταν δύσκολο να βρεθούν και δημιουργούν σημαντικά

¹⁷

Ε. Τουσάλπ, *Ο Πασάς και ο Στρατηγός*, Αθήνα 2000, σ. 180

προβλήματα. Έρχονταν οπλίτες από διαφορετικές μονάδες της επικράτειας και αυτό δημιουργούσε προβλήματα». Επίσης ο Στρατηγός Ντεμιρέλ παραδέχεται ότι, αν η ακτή της Κερύνειας ήταν ναρκοθετημένη, θα είχαν πρόβλημα και δεν θα μπορούσαν να εισβάλουν. Το απόσπασμα με τη μαρτυρία Ντεμιρέλ μας δείχνει ότι και οι Τούρκοι είχαν αδυναμίες πολλές πράγμα, που σημαίνει ότι, αν οι ελληνικές δυνάμεις ήταν περισσότερο οργανωμένες και ενωμένες, δεν θα πετύχαινε η εισβολή.

Μέσα σε όλα αυτά θα πρέπει να δούμε το σχέδιο Άμυνας της Κύπρου. Την ευθύνη για την άμυνα της Κύπρου είχε το γενικό επιτελείο Εθνικής Φρουράς, το οποίο είχε σχεδιάσει κάθε περίπτωση εμπλοκής, ανάλογα με την εξέλιξη των επιχειρήσεων. Οι δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς θα ενεργοποιούνταν αυτομάτως, με διαταγή του Γ.Ε.Ε.Φ, όταν η ναυτική δύναμη θα ερχόταν μέσα στον χώρο των 12 ν. μ. των κυπριακών χωρικών υδάτων και είχαν την ευκαιρία να ανοίξουν πυρ, αν ο εχθρός δεν ανέτρεφε μετά τις προειδοποιητικές βολές, της πρακτέας άμυνας ή αν προηγούνταν οποιαδήποτε πολεμική ενέργεια κατά της νήσου. Το σχέδιο άμυνας προέβλεπε σειρά ενεργειών για την απόκρουση της απόβασης, είχε ως στόχο την ταυτόχρονη περίφραξη και εξάλειψη των τουρκοκυπριακών θυλάκων, τη διατήρηση ανοικτών οδικών αρτηριών, και την αντιμετώπιση δολιοφθορών – επιθέσεων σε ελληνικά χωριά και τη διατήρηση επαρκών εφεδρειών για εξάλειψη προγεφυρώματος ή αεραποβατικής επιχείρησης στα μετόπισθεν.

Επίσης για την απόκρουση του εισβολέα απαιτούνταν αποτελεσματικό σύστημα αντιαεροπορικής άμυνας, αντιαρματικές ικανότητες, αξιόπιστο σύστημα ελέγχου και διεύθυνσης των επιχειρήσεων, επαρκής αμυντική οργάνωση, απαραίτητες υποδομές διοικητικής μέριμνας με επαρκή αποθέματα εφοδίων και υλικών. Όμως η προετοιμασία σε όλους αυτούς τους τομείς ήταν πλημμελής. Επίσης θα πρέπει να σημειώσουμε ότι πολλά οχυρωματικά έργα στις ακτές είχαν εγκαταλειφθεί ή καταστραφεί μετά το 1967. Δεν υπήρχαν θαλάσσια κωλύματα. Όμως αυτό που πραγματικά μας θλίβει είναι ότι το Γ.Ε.Ε.Φ διέθετε ένα ξεπερασμένο και παλιό σχέδιο άμυνας, «Αφροδίτη-1» όπως το είχαν ονομάσει. Αυτό το σχέδιο προέβλεπε την κύρια αμυντική προσπάθεια προς τον κόλπο της Αμμοχώστου και τη δευτερεύουσα στην Λευκωσία – Κερύνεια, εκεί που τελικά οι Τούρκοι εξαπέλυσαν την επίθεσή τους. Βλέπουμε πόσο ανεπαρκές ήταν το σχέδιο.

Από την άλλη μεριά το ελλαδικό σχέδιο άμυνας της Κύπρου, το σχέδιο Κ ήταν επίσης παλιό. Το σχέδιο αυτό δεν είχε ανανεωθεί μετά την προμήθεια των τεσσάρων υπερσύγχρονων υποβρυχίων τύπου 2009 και προέβλεπε την αποστολή μόνο ενός υποβρυχίου και δύο ακόμη τορπιλακάτων. Επίσης προέβλεπε την αποστολή μιας

μοίρας 18 αεροσκαφών f-84f. Αυτά θα απογειώνονταν από την Κρήτη και, μετά από χαμηλή πτήση για την αποφυγή ραντάρ, θα προέβαλλαν με βόμβες των 500 λιβρών και με πυραύλους και πολυβόλα την εχθρική αμφίβια δύναμη, πριν την προσγειάλωση των αποβατικών, ώστε να της προκαλέσουν τις μέγιστες δυνατές απώλειες. Πρέπει να πούμε ότι η απόσταση των 400 ν.μ από την Κρήτη απαγόρευε την επιστροφή σε αυτή και έτσι τα αεροσκάφη θα προσγειώνονταν στην Κύπρο ή στην Ρόδο. Επίσης πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η Ελλάδα είχε σαφή υπεροπλία δυνάμεων στη νήσο τις πρώτες ημέρες, παρότι ήταν αδύνατη η αποστολή ενισχύσεων δια θαλάσσης, λόγω της αεροπορικής υπεροχής, που οι αποστάσεις χάριζαν στους Τούρκους. Όμως ο ανεφοδιασμός και η ενίσχυση της άμυνας της Κύπρου ήταν αδύνατον να γίνουν στη διάρκεια της νύχτας. Για αυτό, στα αίτια της ήττας έχει καταγραφεί αφενός το πραξικόπημα, που διέλυσε την ομοψυχία του λαού αφετέρου, η μη έγκαιρη εφαρμογή των σχεδίων διασποράς και επιστρατεύσεως.

Το σχέδιο άμυνας σε περίπτωση απόβασης στην Κερύνεια προέβλεπε σειρά ενεργειών που, αν εκτελούνταν έστω και εν μέρει, με βεβαιότητα θα διέλυαν το προγεφύρωμα. Όμως δυστυχώς καμιά από αυτές τις ενέργειες δεν έγινε. Και η απόβαση μεταβλήθηκε σε αποβίβαση ηρωική, με μόνη αντίσταση τους δύο λόχους του 251^{ου} τάγματος. Δυστυχώς αυτή είναι η πραγματικότητα, όσο και αν μας πονάει, αλλά η Κύπρος πλήρωσε τα λάθη και τις παραλείψεις απέναντι σε μια Τουρκία που δεν ήταν καλά οργανωμένη, απλώς είχε οργανωμένο σχέδιο που οι δικές μας ελλείψεις δεν μπόρεσαν να αναιρέσουν.

6. «Αττίλας» I

Κάτω λοιπόν από αυτές τις συνθήκες, η Τουρκία προσεγγίζει την Κύπρο. Στις 20 Ιουλίου 1974 και ώρα 02:00, ώρα μηδέν για την Κύπρο. Η τουρκική νηοπομπή βρισκόταν 30 ναυτικά μίλια ανοικτά της Κερύνειας. Την ώρα εκείνη κοντά στην ακτή απόβασης βρίσκεται μόνο το 251^ο Τάγμα. Δέκα από τα 16 τουρκικά πλοία σταμάτησαν την πορεία τους ανοικτά της Κερύνειας, έχοντας εμφανώς εισέλθει στα χωρικά ύδατα της κυπριακής Δημοκρατίας. Ακόμη και τότε υπήρχε χρόνος το Γ.Ε.Ε.Φ να διατάξει τις απαραίτητες μονάδες να προωθηθούν στην περιοχή και να ταχθούν προς απόκρουση της τουρκικής εισβολής. Όμως δεν το έκαναν. Και ενώ μετά από δύο ώρες το σκοτάδι καλύπτει τα πάντα, τουρκικά πολεμικά πλησιάζουν πιο κοντά στην Κερύνεια. Αλλά ούτε και τότε το Γ.Ε.Ε.Φ έστειλε τις τορπιλακάτους εναντίον του τουρκικού στόλου. Θα το κάνει μόλις λίγο πριν τις 05:00, όμως τότε θα είναι αργά. Κατά τη διάρκεια της

νύχτας, ομάδες Τούρκων καταδρομέων αποβιβάζονται ή κάνουν εξόρμηση από τον θύλακα και κάνουν αναγνώριση στις ακτές της Κερύνειας. Ώρα 04:00: η τουρκική νηοπομπή φτάνει 15 ν.μ. βόρεια της Κερύνειας. Ο υπασπιστής του 251^{ου} αναφέρει συνεχώς στο Γ.Ε.Ε.Φ την πορεία πλοίων προς το Πενταμίλι, δυτικά της Κερύνειας με μεγάλη προφύλαξη, για να μη γίνουν αντιληπτοί.

Ώρα 04:30: η τουρκική νηοπομπή βρίσκεται σε απόσταση δέκα ναυτικών μιλίων από το Πενταμίλι. Βρίσκεται δηλαδή στην περιοχή των μεταγωγικών, όπου κρατούν οι μηχανές τα αποβατικά, για να αρχίσει η προετοιμασία της απόβασης. Η είσοδος των τουρκικών πλοίων στα κυπριακά χωρικά ύδατα και η δράση της τουρκικής αεροπορίας, θα επιβάλουν την εφαρμογή του σχεδίου άμυνας σε ό,τι αφορούσε το ναυτικό, παρά τη μη διαταγή του Γ.Ε.Ε.Φ. Στις 04: 45, η Ναυτική διοίκηση διατάσσει τις τορπιλακάτους T1 και T3 να αποπλεύσουν, για να ελέγξουν τα πλοία και, αν βληθούν, να απαντήσουν. Ώρα 04:45 το πρωί και η τουρκική αεροπορία αρχίζει τις επιθέσεις με σφοδρούς βομβαρδισμούς (με εκρηκτικές βόμβες ναπάλμ). Λίγο αργότερα άρχισε και η ρίψη αλεξιπτωτιστών στον θύλακα της Λευκωσίας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αντιναύαρχος Αραπάκης στο βιβλίο του *Το τέλος της σιωπής* σημειώνει ότι, σύμφωνα με την κατάθεση του Παπαγιάννη, ο επιτελάρχης του Γ.Ε.Ε.Φ Ταξίαρχος Γιαννακοδήμος αναφέρει τηλεφωνικά στο Α.Ε.Δ την έναρξη των βομβαρδισμών και τη ρίψη αλεξιπτωτιστών. Εκνευρισμένος λόγω του ότι από την Αθήνα δεν λάμβαναν σοβαρά υπόψη τις πληροφορίες του, κλείνει εκνευρισμένος το τηλέφωνο και απευθυνόμενος στους παρευρισκόμενους Αξιωματικούς είπε:¹⁸ «*Αυτοί δεν ξέρουν τι τους γίνεται! Πέστε στις Μονάδες να αμυνθούν δι' όλων των μέσων*»!

Ώρα 05:00: δύο τορπιλάκατοι βγαίνουν με 500 μ. απόσταση μεταξύ τους από το λιμάνι της Κερύνειας που προσβάλλεται από τουρκικά μαχητικά. Ταυτόχρονα ο Ναυτικός Σταθμός Κερύνειας ανέφερε στην Ν.Δ.Κ ότι άρχισε η απόβαση στην Γλυκιώτισσα. Ώρα 05:15: πύραυλος έπληξε την T1, τρία μίλια βορειοδυτικά από την Κερύνεια. Ο κυβερνήτης Βερύκιος προσπάθησε να τη στρέψει προς την ξηρά, προς την ακτή του Βοσπόρου της Κερύνειας, πριν βυθιστεί, αλλά δεν πρόλαβε. Η T1 βυθίστηκε, όμως οι άνδρες της έπεσαν στη θάλασσα και βγήκαν στην ακτή.

Πόσο δύσκολες είναι αυτές οι στιγμές για τον Ελληνισμό! Είναι από εκείνες που κανείς εύχεται να μην ξαναζήσει ποτέ. Η απόβαση, όπως περιγράψαμε και πιο πάνω, γίνεται στις 19 προς 20 Ιουλίου. Ώρα 06:00 το πρωί: ο τουρκικός στόλος υποστήριξε σφοδρό βομβαρδισμό, που δεν έπληξε τον στόχο του, ωστόσο προκάλεσε

¹⁸

Κ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 73

θύματα μεταξύ των αμάχων. Μια κανονιοφόρος ξεκινά στην περιοχή των μεταγωγικών προς την ακτή Πενταμίλι, δυτικά της Κερύνειας. Όταν πλησιάζει, ανακόπτει, αποβιβάζει μία ομάδα βατραχανθρώπων και επιστρέφει στην περιοχή των μεταγωγικών. Οι Τούρκοι κατάλαβαν ότι οι Έλληνες δεν θα αντιδράσουν. Στο Πενταμίλι η μόνη πεδινή λωρίδα είναι 200 μ. Ελληνική δύναμη, δυστυχώς, δεν υπάρχει για να την καλύψει. Πρέπει να πούμε ότι η αποβίβαση ενεργείται στην περιοχή ευθύνης του 251^{ου} Τάγματος, που αντί να επιτηρεί την ακτή και να είναι έτοιμο να αποκρούσει από την πρώτη στιγμή την απόβαση, έχει αφεθεί στο στρατόπεδο, στα πυρά της τουρκικής αεροπορίας που έκανε επίθεση από τις 05:00.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι στη Γλυκιώτισσα διοικητής ήταν ένας γενναίος άνδρας, ο συνταγματάρχης Παύλος Κουρούπης που καταγόταν από την Ελλάδα και συγκεκριμένα από την Καλαμάτα. Για αυτόν τον ήρωα θα μιλήσουμε στη συνέχεια της παρούσας μελέτης. Επίσης υπήρχε και ο δεύτερος λόχος του Τάγματος, που βρισκόταν στην βίλα «Λαΐδη», ένα χλμ. δυτικά του Πέλλα Πάις. Ο λόχος αυτός κάλυπτε με φυλάκια τους πρόποδες του Πενταδάκτυλου, την Κερύνεια από τον βορειανατολικό τομέα του τουρκικού θύλακα και είχε την έδρα του κοντά στο στάδιο Πράξανδρος, νότια της οδού προς Καραβά και 1,5χλμ. νοτιοδυτικά από το φρούριο της Κερύνειας.

Αυτή ήταν η δύναμη της Κύπρου, η οποία, ωστόσο, δεν μπόρεσε ή δεν της επιτράπηκε να αντιμετωπίσει την αποβατική δύναμη. Ο Κουρούπης, ανήσυχος από τις πληροφορίες για αποβατικές προετοιμασίες και από την παρατήρηση των αντιτορπιλικών βόρεια της Κύπρου, ζήτησε το μεσημέρι της 19^{ης} Ιουλίου από το Γ.Ε.Ε.Φ την άδεια να αναπτύξει το τάγμα του, που θα δεχόταν πρώτο επίθεση, στους χώρους διασποράς. Το Γ.Ε.Ε.Φ απορρίπτει το αίτημα με τη δικαιολογία ότι πρόκειται για άσκηση. Το πίστευαν; Το σχέδιο των ξένων δυνάμεων έπρεπε να τηρηθεί; Κανείς δεν μπορεί να μιλήσει με σιγουριά. Τη χαραυγή της 20^{ης} Ιουλίου, το τάγμα προσβάλλεται από την τουρκική αεροπορία, όμως ευτυχώς δεν υπάρχουν απώλειες.

Ο στρατηγός Ντεμιρέλ λέει για την 19^η Ιουλίου: ¹⁹ «*Τα πλοία με τις μονάδες της Ταξιαρχίας Τσαμάκ, που είχαμε αποχαιρετήσει στις 19 Ιουλίου, είχαν αρχικά ακολουθήσει πορεία προς το Ριζοκάρπασο και μετά στράφηκαν προς τις ακτές της Κερύνειας. Αυτή η κίνηση αντιπερισπασμού των αποβατικών μας στη Μεσόγειο λέγεται ότι είχε φέρει προ διλήμματος τις εχθρικές μονάδες. Οι ελληνοκυπριακές μονάδες ήταν διασκορπισμένες στο νησί λόγω του Πραξικοπήματος. Δεν μπόρεσαν να βάλουν αμέσως*

¹⁹

Ε. Τουσάλπ, ό.π., σ. 186

κατά των πρώτων αποβατικών κυμάτων. Ωστόσο, αυτός ο δισταγμός και η καθυστέρηση δεν διήρκεσαν πάνω από 2 – 3 ώρες». Βλέπουμε από τα λεγόμενα του Τούρκου στρατηγού ότι οι Τούρκοι γνώριζαν τα πάντα για την άμυνα της Κύπρου, είχαν εκτιμήσει σωστά την κατάσταση και είχαν κάνει τη δέουσα προετοιμασία, σε αντίθεση με την ελληνοκυπριακή πλευρά, που έφτασε στο σημείο, όπως είδαμε, να αρνηθεί στον Κουρούπη την άδεια να αναπτύξει το Τάγμα του, με το σκεπτικό ότι πρόκειται για τουρκική άσκηση. Αυτά είναι τα γεγονότα. Τα παραθέτουμε προσπαθώντας να καταλάβουμε τι πραγματικά έγινε σε αυτή τη μεγάλη τραγωδία.

Η παρουσία του 251^{ου} Τάγματος στις προβλεπόμενες θέσεις και η προώθηση του 326^{ου} από τη μονή Αχειροποίητου και την Κερύνεια ως εφεδρεία για την αντεπίθεση και την εκτέλεση βολών κατά της ακτής, όπου θα γινόταν η αποβατική ενέργεια, αλλά και κατά των αποβατικών πλοιαρίων, θα μπορούσε να έχει ολέθριες συνέπειες για την τουρκική επιχείρηση, αφού τα αποβατικά κινήθηκαν από την περιοχή μεταγωγών ως την ακτή, ενώ πια είχε ξημερώσει. Η πρώτη ριπή αποβατικού θα πέσει στις 07: 15, με καθυστέρηση μιας ώρας και 45 λεπτών σε σχέση με το αρχικό σχέδιό τους. Έως τις δέκα, μια μοίρα και δύο πυροβολαρχίες της Εθνομφρουράς παρατηρούν αδρανείς την απόβαση. Αμφίβια τεθωρακισμένα η Τουρκία δεν διέθετε. Έτσι χρησιμοποιούνται τα πλοιάρια ΑΒ.ΑΚ (Αποβατικές Άκατοι, γνωστές και ως αποβατικά εφόδου). Οι άνδρες του 6^{ου} Τάγματος αποβιβάζονται επί τρεις ώρες. Ακολουθεί το 5^ο Σ.Π. σε μπουλούκια μέσα σε σύγχυση. Οι μονάδες αποβιβάζονται σε έναν αιγιαλό πλάτους 150 – 200 μ. και εκεί παραμένουν. Το αρματαγωγό δεν θα μπορέσει να προσγειωθώθει.

Στις 09:30 εμφανίστηκε το πρώτο τμήμα της Εθνοφρουράς, το 251^ο Τάγμα. Μετά τη λήξη του βομβαρδισμού του στρατοπέδου, ο Κουρούπης διέταξε στις 07:30 τον 1^ο Λόχο και τον Λόχο υποστηρίξεως να προωθηθούν στο χώρο εξορμήσεως. Οι Λόχοι ενισχύθηκαν με εφέδρους που είχαν καταταγεί και με άνδρες του Λόχου διοικήσεως. Λίγο πριν τις 10:00 και αφού είχε συντονιστεί η προώθηση των δύο Λόχων, ο Κουρούπης διέταξε προσβολή του προγεφυρώματος. Τα πυρά των Λόχων και των αρμάτων αιφνιδίασαν την αποβατική δύναμη στο ρέμα του Πικρού Νερού. Οι Τούρκοι τα βρήκαν δύσκολα και ο απολογισμός των νεκρών τους ήταν μεγάλος. Όμως οι δύο Λόχοι του 251^{ου} Τάγματος δεν είχαν ενισχύσεις και λόγω αυτού δεν μπορούσαν να επιτεθούν, αλλά περιορίστηκαν μόνο στην άμυνα και την αναχαίτιση των εισβολέων. Από το μεσημέρι ως το βράδυ ανταλλάσσονται μόνο σποραδικά πυρά. Οι εισβολείς χωρίς άρματα και πυροβολικό απέχουν από την προσπάθεια για διεύρυνση του προγεφυρώματος. Αυτή είναι η κατάσταση τις πρώτες ώρες, όμως, η έλλειψη

συντονισμού δε βοήθησε καθόλου, ώστε η υπόθεση αυτή να έχει αίσια έκβαση για την Κύπρο και την Ελλάδα.

Έχει, ωστόσο, ενδιαφέρον να δούμε και πάλι αυτά που έλεγε ο Ντεμιρέλ για την 19^η Ιουλίου: ²⁰ «Το βράδυ της 19^{ης} Ιουλίου είχαν προσγειωθεί τέσσερα ελικόπτερα στο κέντρο της μονάδας. Από μέσα κατέβηκαν επιτελικοί αξιωματικοί κρατώντας τις τσάντες τους. Θα πήγαιναν στον πόλεμο. Θα έριχναν μια τελευταία ματιά στα σχέδια, θα έπαιρναν τις τελευταίες διαταγές. Θα απογειώνονταν και θα πήγαιναν να προσγειωθούν στο νησί. Απλώθηκαν οι χάρτες και τα σχεδιαγράμματα. Αυτά τα οποία έπρεπε να γίνουν ξαναειπώθηκαν και στον κάθε αξιωματικό. Στο τέλος της σύσκεψης ακούστηκε μια παράταιρη φωνή: ‘είναι σωστό το σχέδιο της επιχείρησης’; ‘Αν έχετε να πείτε κάτι, ορίστε, πέστε το’, είπε ο διοικητής. ‘Ναι, έχω’, είπε και προχώρησε προς τον χάρτη που κάλυπτε όλον τον τοίχο. Αυτό που είχε καταλάβει είναι ότι τα αεροπλάνα θα πετούσαν με κατεύθυνση από βορρά προς νότο και, αφού άφηναν το φορτίο στο προκαθορισμένο σημείο, θα επέστρεφαν στην Τουρκία. ‘Κανείς δεν θα ζήσει, κανένα αεροπλάνο δεν θα γυρίσει’, είπε. ‘Αν δεν πιστεύετε εμένα, σπίτι μου φιλοξενώ έναν Κύπριο αγωνιστή, ακούστε και εκείνον’, είπε ο νεαρός Αλεξιπτωτιστής. Γύρω στα μεσάνυχτα ένας ηλικιωμένος άνθρωπος με ζωγραφισμένο τον πόλεμο στο πρόσωπό του μπήκε στην αίθουσα συσκέψεων και είπε ότι συμμερίζεται απόλυτα τα όσα είχε πει ο νεαρός Αλεξιπτωτιστής. ‘Τότε τι προτείνετε;’ και ο νεαρός αλεξιπτωτιστής απάντησε: ‘Τα αεροπλάνα που θα μεταφέρουν τους αλεξιπτωτιστές στο νησί έπρεπε να πετάζουν σε δύο χωριστά σμήνη με κατεύθυνση από ανατολικά προς δυτικά, στο Κιονέλι’». Από την αφήγηση του Τούρκου Στρατηγού διακρίνουμε την αγωνία και τον φόβο αλλά και το σχέδιο των Τούρκων, που εκμεταλλεύτηκε την έλλειψη σχεδιασμού στις ελληνικές δυνάμεις.

Οι πρώτοι Αλεξιπτωτιστές έπεσαν στον Θύλακα, στην περιοχή Κιόνελη, στις 5:30 το πρωί. Τα μεταγωγικά, που έρχονται κατά κύματα, ακολουθούν πορεία από Δύση προς Ανατολή και παράλληλα με τον Πενταδάκτυλο, χωρίς να απειλούνται από αντιαεροπορικά πυρά. Όταν φτάνουν στον Θύλακα, χαμηλώνουν σε πυκνούς σχηματισμούς, σαν σε παρέλαση, και κάνουν τη ρίψη χωρίς και πάλι να ενοχλούνται. Δεν έγινε καμιά προσπάθεια να μετακινηθούν αντιαεροπορικά πυροβόλα. Κάποια μεταγωγικά περνούν ανενόχλητα και πάνω από το στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ που ήδη προσβάλλονταν. Τα ελικόπτερα με τους καταδρομείς του 39^{ου} Συντάγματος και τα εφόδια έρχονταν από Βορρά προς Νότο πετώντας σε πολύ μεγάλο ύψος μέχρι να

²⁰

Ε. Τουσάλπ, ό.π., σ. 188

μπουν στον Θύλακα. Άρχισαν να προσγειώνονται στον διάδρομο της Αγύρτας μετά τις 06:30.

Καταδρομείς και αλεξιπτωτιστές αμέσως επιβιβάζονται σε λεωφορεία και οδηγούνται στα αδύνατα σημεία του Θύλακα. Η ρίψη της Ταξιαρχίας και του Συντάγματος ολοκληρώθηκε στις δύο επόμενες ημέρες. Μαρτυρίες Αλεξιπτωτιστών κάνουν λόγο για τη διάλυση των τμημάτων που έπεφταν και για την πρώτη νύχτα αγωνίας, αφού μόλις δύο μέρες μετά ανασυγκροτήθηκαν. Βλέποντας αυτά τα γεγονότα, σε συνδυασμό με τα λόγια του Ντεμιρέλ, καταλαβαίνουμε ότι η δική μας αμέλεια έφερε την επιτυχία στους Τούρκους. Βέβαια και οι ξένες δυνάμεις έχουν τις ευθύνες τους. Το σχέδιο εκτελέστηκε βήμα βήμα και είχε ως στόχο τη διχοτόμηση της Κύπρου.

Θα πρέπει να γίνει μια σύντομη αναφορά στην ΕΛ.ΔΥ.Κ, που έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στην ελληνική άμυνα. Η ΕΛ.ΔΥ.Κ του 1974 αποτελούσε μια πάρα πολύ αξιόμαχη μονάδα, στελεχωμένη, σε επίπεδο μονάδων, με άξια στελέχη και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι η ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ δεν έπαιξε σχεδόν κανένα ρόλο στα γεγονότα του πρώτου Αττίλα. Διοικητής της ΕΛ.ΔΥ.Κ τότε ήταν ο Συνταγματάρχης Νικολαΐδης, ο οποίος μόλις είχε τοποθετηθεί στην μονάδα. Το λάθος που του καταλογίζεται είναι ότι παρακολουθούσε από μακριά τα γεγονότα και πειθαρχούσε στις εντολές του Γ.Ε.Ε.Φ., ακόμα και όταν έβλεπε ότι αυτές είναι ενάντια στις επιταγές της Πατρίδας, γιατί, αν μιλάμε για προδοσία, αυτό εννοούμε, ότι δε δόθηκαν οι σωστές διαταγές όταν έπρεπε. Ο συγκεκριμένος διοικητής, ενώ δεν είχε γίνει η κατάλληλη προετοιμασία, συμφώνησε στην αποστολή στρατού στο Κιονέλι, κάτι που φυσικά δεν είχε θετικά αποτελέσματα. Η ΕΛ.ΔΥ.Κ εθεωρείτο υπολογίσιμη αντίπαλος από τους Τούρκους. Ήταν οργανωμένη κατά τα πρότυπα του ελληνικού στρατού στον οποίο και υπαγόταν, είχε ως κύρια αποστολή την προστασία της νήσου, όπου και όταν αυτό της ζητηθεί. Γι' αυτό και κατά τη διάρκεια της εισβολής κάποιες ομάδες αποσπάρθηκαν.

Κατά κύριο λόγο ο 10^{ος} Λόχος αποσπάρθηκε στην περιοχή Καραβά, για να συνδράμει τις εκεί μονάδες της Εθνικής Φρουράς, όπου θα προσπαθούσαν να αναχαιτίσουν την προσπάθεια εξάπλωσης της τουρκικής προέλασης προς δυσμάς. Όμως ο κύριος όγκος των δυνάμεών της ήταν ταγμένος στον λόφο της Μακεδονίτισσας, ενώ οι δυνάμεις του Β' Λόχου είχαν οχυρωθεί με τους άνδρες τους ακροβολισμένους στα χαρακώματα και ορύγματα του στρατοπέδου του Γερόλακκου. Και αυτό γιατί ο διοικητής Παπαγιάννης τα χαράματα της 20^{ης} Ιουλίου έδωσε εντολή να αναπτυχθεί όλη η μονάδα σε χώρους διασποράς. Αυτό βέβαια επιβεβαιώνεται εν μέρει από τους ΕΛ.ΔΥ.Κάριους.

Από την άλλη μεριά η ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ είχε εγκαταλειφθεί από το βράδυ πριν την εισβολή και οι άντρες της βρήκαν καταφύγιο στον Τουρκοκυπριακό Θύλακα, στο Κιονέλι. Για να μην γίνει αντιληπτή η απόσυρσή τους, έβαλαν τα μεγάφωνα του στρατοπέδου τους να παιανίζουν εμβατήρια και είχαν φωταγωγήσει πλήρως τον χώρο. Βλέπουμε ότι εκείνες τις πρώτες μέρες η Ελλάδα είχε ακόμη το προβάδισμα. Στη συνέχεια τα πράγματα άλλαξαν και φτάσαμε στα δραματικά γεγονότα.

Η μάχη στην Κύπρο δόθηκε στα χαρακώματα και στους θύλακες. Ο στόχος της ΕΛ.ΔΥΚ ήταν να διαλύσει τον Τουρκοκυπριακό Θύλακα. Πράγματι, από τις 20 Ιουλίου σημειώθηκαν συγκρούσεις σε όλους τους σχεδόν τους Τουρκοκυπριακούς θύλακες. Είναι ενδεικτικό ότι ακόμη και στα μικρότερα τουρκοκυπριακά χωριά υπήρχε δύναμη κατοίκων τουλάχιστον διμοιρίας, ενώ οι συνοικίες των μεγάλων πόλεων διέθεταν πλήρη τάγματα. Συνεπώς οι ελληνικές δυνάμεις δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο το προγεφύρωμα στο Πενταμίλι Κυρήνειας και τον κεντρικό θύλακα βόρεια της Λευκωσίας, αλλά και σε όλη την Κύπρο διάσπαρτους περικλειστούς θύλακες. Εντός της Λεμεσού, υπήρχε η τουρκοκυπριακή συνοικία, η οποία ξεκινούσε από το μεσαιωνικό κάστρο της πόλης και εκτεινόταν προς τον Άγιο Αντώνιο και δυτικότερα.

Νωρίς το πρωί, με την εκδήλωση της τουρκικής εισβολής, οι ενωτικοί της Λεμεσού συγκεντρώθηκαν και σχημάτισαν το 203 Τ.Ε. Επρόκειτο για 450 άνδρες, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν στελέχη της Ε.Ο.Κ.Α Β', ενώ στις τάξεις αυτού του τάγματος εθελοντών συμμετείχαν ακόμη και μαθητές γυμνασίων της πόλης. Η 34^η μοίρα καταδρομών προωθήθηκε εγκαίρως στο πάνω Δίκωμο και κατέλαβε λίγο μετά το τελευταίο φως τα τουρκικά φυλάκια στην οροθετική γραμμή του θύλακα, με μικρές απώλειες. Στις 23:00 μ.μ, σε συντονισμό με άλλες μοίρες, επιτέθηκε, ανέτρεψε τις προφυλακές μάχης της τοποθεσίας της Αγύρτας και ήρθε σε επαφή με αυτή. Πρέπει να πούμε ότι η μοίρα προχώρησε βήμα – βήμα, αλλά η προώθησή της ανακόπηκε γύρω στις 03:30, λόγω της ισχυρής εχθρικής αντίστασης. Τελικά η ενέργεια ήταν ανεπιτυχής στην περιοχή της άσπρης Μούτης, ενέργεια στην οποία, όπως είδαμε, πρωταγωνιστούσε η 32^η μοίρα καταδρομών. Η Άσπρη Μούτη έχει δύο κορφές: την ανατολική κορυφή που ελέγχονταν από την Εθνική Φρουρά και τη δυτική που βρισκόταν σε τουρκική κατοχή. Η 32^η Μ.Κ καταδρομών θα υποστηριζόταν από τον Λόχο του 361^{ου} Τάγματος, που θα παρέμενε στην ανατολική κορυφή.

Η διοίκηση καταδρομών διέταξε η επιχείρηση να γίνει με αιφνιδιαστική ενέργεια των δύο λόχων, εκατέρωθεν της δυτικής κορυφής, σχέδιο που απαιτούσε διαδοχικές προσπάθειες κατά των διατεταγμένων σε βάθος έργων οχύρωσης. Η ταυτόχρονη καταδρομική ενέργεια, ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκε. Συνεπώς, η μοίρα

άρχισε μόλις στις 24:00 την προώθηση, με καθυστερημένη ώρα κρούσης στις 3:00, ενώ από τις 23:00 είχαν αρχίσει τα πυρά. Τελικά, δεν κατάφερε ο ελληνικός στρατός να ανακαταλάβει την Άσπρη Μούτη. Βλέπουμε ότι η έλλειψη συντονισμού ήταν εγκληματική. Η σύγκυση από την ταυτόχρονη εφαρμογή των σχεδίων Αφροδίτη-1 και Αδροδίτη-2 δεν επέτρεψαν τη νίκη στην ελληνοκυπριακή πλευρά.

Η σωτηρία της Κύπρου μετά το πραξικόπημα θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με πρόβλεψη της εισβολής και ενεργοποίηση του σχεδίου Άμυνας Ελλάδας – Κύπρου. Τα πράγματα πλέον είχαν δρομολογηθεί, οι ελλείψεις, όπως είδαμε, ήταν τραγικές, η μόνη ελπίδα που είχε απομείνει ήταν το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου η άμεση, μετά από την εκδήλωση της εισβολής, προσβολή της αμφίβιας δύναμης χωρίς κήρυξη πολέμου ή έστω προσβολή στις 22 Ιουλίου του δεύτερου κύματος, που μετέφερε τα άρματα τα όποια έκριναν τον Αγώνα.

7. Η σύσκεψη στην Αθήνα

Ενδιαφέρον έχει να δούμε λίγο τι έγινε στη σύσκεψη των στρατηγών της 21^{ης} Ιουλίου, μια μέρα μετά την εισβολή, που συγκλήθηκε στο γραφείο του Προέδρου της Δημοκρατίας, υπό τον στρατηγό Γκιζίκη, και με τη συμμετοχή μεταξύ άλλων των Ανδρουτσόπουλου, Λατσούδη, Μπονάνου και Ιωαννίδη. Με επιμονή του Ιωαννίδη στις 7:30 το πρωί λήφθηκε η απόφαση, σε περίπτωση που σε μια ώρα δεν διακόπτονταν οι τούρκικοι βομβαρδισμοί, να ανακοινωθεί η αποχώρηση της Ελλάδας από το Ν.Α.Τ.Ο και η κήρυξη πολέμου στην Τουρκία. Ο Αραπάκης και Παπανικολάου διαβεβαίωσαν τον Ιωαννίδη ότι θα μπορούσαν το επόμενο πρωί να πλήξουν την τουρκική αποβατική δύναμη με τα υποβρύχια και τα Φάντομς, ενώ ο Γαλατσάνος εγγυήθηκε την άμυνα του Έβρου. Συνεπώς ο Ιωαννίδης έδωσε τις εξής εντολές.²¹ *«Κύριε Αραπάκη, το πρωί της αύριον, Δευτέρας 22 Ιουλίου, όταν θα αρχίσει η κύρια απόβασις των Τούρκων, βυθίσατε προ του λιμένος της Κυρηνείας τούρκικα αποβατικά και λοιπά σκάφη του εχθρού. Κύριε Παπανικολάου, κατά την αυτή ώρα αποστείλατε έξι Φάντομ από την Κρήτη στην Κυρήνεια. Διάρκεια πτήσεως εκεί 9 λεπτά και πλήξατε τα τούρκικα σκάφη. Κύριε Γαλατσάνε, αρχίστε βολές πυροβολικού στον Έβρο με αντιπερισπασμό. Όχι άλλη επιθετική ενέργεια κατά του τουρκικού εδάφους. Κύριε Μπονάνε, επιβλέψτε την εκτέλεση των διαταγών».*

²¹

Κ. Χατζηιωάννου, *ό.π.*, σ. 441

Ο Κυπραίος ενημέρωσε τον Τάσκα. Όμως από αυτό το σημείο και μετά τα πράγματα αλλάζουν. Η απόφαση της σύσκεψης για αποχώρηση από το Ν.Α.Τ.Ο αναιρέθηκε, όπως και η απόφαση για κήρυξη πολέμου στην Τουρκία. Αυτό θεωρήθηκε και είναι προδοσία. Αναρωτιέται κάποιος κατά πόσον οι αρχηγοί ενήργησαν με δική τους πρωτοβουλία, ανέτρεψαν δηλαδή μια απόφαση που υπαγόρευε το συμφέρον της χώρας, ή έδρασαν υπό την πίεση των ξένων δυνάμεων. Οι απαντήσεις είναι δύσκολες, δεδομένου ότι ακόμη δεν μπορούμε να ξέρουμε με ακρίβεια τι ακριβώς έγινε. Όμως αυτή η αναίρεση της απόφασης θεωρούμε ότι έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των γεγονότων.

Προφανώς εξυπηρετούνταν κάποια συμφέροντα, αν εκτελούνταν με ακρίβεια το σχέδιο που θα οδηγούσε στη διχοτόμηση της Κύπρου, ώστε η τελευταία να πάψει να είναι κίνδυνος για την Τουρκία. Επίσης αυτό που εύλογα θα σκεφτόταν κανείς είναι ότι ο Ιωαννίδης έχει το βάρος της ανατροπής της απόφασης. Άραγε είναι τυχαίο ότι αυτός ανέτρεψε τον Παπαδόπουλο και ολοκλήρωσε το σχέδιο; Η παρούσα έρευνα συντάσσεται με την άποψη ότι η επιλογή Ιωαννίδη δεν ήταν τυχαία.

Τη δεδομένη χρονική στιγμή υπήρξαν και αυτοί που τάχθηκαν υπέρ του πολέμου της Ελλάδας με την Τουρκία, ενώ προτάθηκε και η επίσημη ανακήρυξη της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Όλες αυτές είναι παράμετροι που πρέπει να εξετάσουμε, για να μπορέσουμε να καταλάβουμε τι ακριβώς έγινε.

8. «Αττίλας» II

Όμως σε αυτό το σημείο θα περάσουμε στα γεγονότα του Αττίλα II, γεγονότα που ολοκλήρωσαν τη διχοτόμηση του νησιού. Η ζώνη που κατείχαν την αυγή της 14^{ης} Αυγούστου οι Τούρκοι άρχισε στα δυτικά, από τις βόρειες ακτές, στην περιοχή Βασίλεια – Βαβυλά, δυτικά της Λαπήθου, και κατέρχονταν από τον Πενταδάκτυλο μεταξύ Αγ. Ερμόλαου, Κοντεμένου, της Σκυλούρας και του Αγ. Βασιλείου. Εκεί συναντούσε το αεροδρόμιο της Λευκωσίας που βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Ο.Η.Ε. Οι τουρκικές δυνάμεις έφταναν τη δύναμη σώματος στρατού, με 40.000 άνδρες, 180 άρματα μάχης M47 και M48, και 200 τεθωρακισμένα οχήματα. Συγκεκριμένα, οι δυνάμεις εισβολής με διοικητή τον αντιστράτηγο Ερσίν περιλάμβαναν: την 28^η και την 39^η Μεραρχία Πεζικού, μια ταξιαρχία Αλεξιπτωτιστών, το 39^ο Σύνταγμα Καταδρομών, το 6^ο Τάγμα πεζοναυτών, μια Επιλαρχία μέσων αρμάτων, τμήματα της 23^{ης} Ταξιαρχίας, της χωροφυλακής και μονάδες υποστήριξης της διοικητικής μέριμνας. Σε αυτούς

προστίθενται και 15.000 άνδρες από τα δύο τμήματα της ΤΟΥΡ.ΔΥΚ. Αυτή ήταν η τουρκική δύναμη.

Η κατάσταση της Εθνοφρουράς τότε δεν ήταν καλή, καθώς υπήρχαν μεγάλες αδυναμίες των μονάδων επιστράτευσης, αλλά και λόγω του κλίματος ηττοπάθειας που επικρατούσε μεταξύ των Ελληνοκυπρίων. Όμως απέναντι στην 39^η τουρκική Μεραρχία, η Εθνική Φρουρά παρέταξε τη Διοίκηση Ανατολικού Τομέα (Δ.Α.Τ), με μόλις έξι τάγματα και με σταθμό διοίκησης στη Χαλεύκα Πενταδάκτυλου. Επίσης η Β' πυροβολαρχία της 189^{ης} Μ.Π.Π., βορειοδυτικά της Τύμβου και η Ανατολική στη θάλασσα. Η 184^η Μ.Π.Π βρισκόταν στη θάλασσα. Αυτή ήταν η ελληνική δύναμη, η οποία, ωστόσο, δεν κατάφερε να αποτρέψει την καταστροφή.

Στις 04:50 της 14^{ης} Αυγούστου η τουρκική αεροπορία εξαπέλυσε σφοδρό βομβαρδισμό, με βολές όλμων πυροβολικού και κινήσεις αρμάτων και τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς. Στις ακτές της Κερύνειας βάλλουν και τα τρία αντιτορπιλικά, χωρίς επιτυχία αφού απομακρύνονται λόγω των πυρών της 32^{ης} Μ.Κ. Είναι ενδεικτικό ότι επί μίση ώρα η Αεροπορία από μεγάλο ύψος προσβάλλει τη Μια Μηλιά καταστρέφοντας τα έργα εκστρατείας. Μετά την προετοιμασία της αεροπορίας και του πυροβολικού άρχισε η επίθεση του τουρκικού πεζικού, που προχωρούσε κατά μπουλούκια, αγνοώντας στοιχειώδεις κανόνες τακτικής και τεχνικής, με αποτέλεσμα να αποκρουστεί. Τότε ανέλαβαν τα άρματα, που ακολουθώντας τα μη ναρκοθετημένα δρομολόγια, τα οποία γνώριζε και χρησιμοποιούσε η ειρηνευτική δύναμη, φτάνουν στις 08:00 προ των προκεχωρημένων θέσεων του άρματος. Συνεπώς η άμυνα της Μιας Μηλιάς διασπάστηκε αμέσως και η προέλαση των αρμάτων του Μηχανοκίνητου Πεζικού προς την Πεδιάδα της Μεσαριάς άρχισε. Οι Τούρκοι κινήθηκαν προς δύο κατευθύνσεις με ένα Μηχανοκίνητο Τάγμα σε κάθε μια. Η πρώτη δύναμη από την οδό Λευκωσίας – Αμμοχώστου και η δεύτερη από την παλιά, μέσω Βατυλής.

Στην Ελλάδα, τον Αττίλα Α' ακολούθησε έχει προηγηθεί η πτώση του δικτατορικού καθεστώτος και ο σχηματισμός, στις 24 Ιουλίου 1974, της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ενώ ο Αττίλας Β' βρίσκεται σε εξέλιξη, συνήλθε σύσκεψη της πολιτικής ηγεσίας και των αρχηγών των ενόπλων δυνάμεων, μετά από ειδοποίηση του Μπονάνου στις 05:15. Ο Αβέρωφ φθάνει στο Πεντάγωνο, ενημερώνεται και κρίνει ότι η κατάσταση είναι δύσκολη. Στις 06:00 καταφτάνουν και οι Κ. Καραμανλής και Γ. Ράλλης. Ο Κ. Καραμανλής θα δώσει εντολή να σπεύσουν τρία υποβρύχια και αεροσκάφη από την Κρήτη, για να πλήξουν την αποβατική δύναμη. Όμως οι Αραπάκης και Παπανικολάου θα μεταπέσουν τον Καραμανλή να μη σταλούν υποβρύχια ή αεροσκάφη κατά των Τούρκων. Τα

επιχειρήματά τους ήταν ότι θα γίνονταν αντιληπτά πριν φτάσουν και θα σηκώνονταν τουρκικά από αεροδρόμιο της νότιας Τουρκίας. Και το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον πράγματι οι δύο στρατιωτικοί είχαν αυτούς τους ενδοιασμούς ή δεν ήθελαν για κάποιο λόγο να ενισχύσουν την Κύπρο. Αυτά είναι ερωτήματα που μας απασχολούν για αυτό λέμε ότι στην υπόθεση της Κύπρου συντελέστηκε προδοσία και οι ξένες δυνάμεις έχουν τις δικές τους ευθύνες.

Ωρα 15:30 της 14^{ης} Αυγούστου εγκαταλείφθηκε από τον διοικητή και τους 300 ναύτες η Ναυτική Βάση Χρυσούλη, στο Μπογάζι Αμμοχώστου. Δύο τορπιλάκατοι και η ακταιωρός «Λεβέντης» ανατινάχτηκαν, για μην πέσουν στον εχθρό, παρότι οι Τούρκοι ήταν ακόμα μακριά. Ελληνικά τμήματα μέχρι τις 21:00 βρίσκονταν στο Τρίκωμο και τα σκάφη αυτά μπορούσαν να σωθούν τη νύχτα, όπως δύο ιδιωτικά που έφυγαν από το Μπογάζι και έφθασαν ασφαλή στη Λάρνακα.

Όμως έχει ενδιαφέρον να δούμε τι έλεγε για την 14^η Αυγούστου ο Τούρκος στρατηγός Ντεμιρέλ: ²² « Ήταν η 14^η Αυγούστου και ο ήλιος έλαμπε για μας σαν σύμβολο νίκης. Φανταζόμουν τον εχθρό να τρέχει στα πυκνά πυρά μας. Λίγες μέρες νωρίτερα είχαμε δει με τα κιάλια να χορεύουν από τη χαρά τους από τις προπαρασκευαστικές βολές στο παρατηρητήριο. Στις 08:00 λίγο νοτιότερα του παρατηρητηρίου έπεσαν μερικά βλήματα που έρχονταν από βόρεια. Αρχικά νομίσαμε ότι ήταν εχθρικά αλλά στη συνέχεια καταλάβαμε ότι έρχονταν από το ναυτικό μας. Η ώρα είχε πάει 10:30. Μας τηλεφώνησε ο ταξίαρχος Μποράτας για να μας ανακοινώσει ότι η δύναμη ειδικής αποστολής 'Μπόρα' ήταν έτοιμη για επίθεση. Οι ειδήσεις που έφταναν ήταν ότι ο εχθρός είχε κυκλωθεί και οπισθοχωρούσε στο ύψωμα του Εγγλέζου στο Καρατέπε και στην Μάντρα Χμίτ. 'Ήμασταν πολύ χαρούμενοι». Αυτά έλεγε ο Τούρκος στρατηγός, ο οποίος είχε καταλάβει ότι κέρδιζαν και το σχέδιό τους πήγαινε περίφημα.

Το πρωί της 15^{ης} Αυγούστου ξανάρχισε ο σφοδρός αεροπορικός βομβαρδισμός της Αμμοχώστου προκαλώντας σταδιακή απαγκίστρωση του 201^{ου} Τάγματος από τις θέσεις του γύρω από το φρούριο. Στις 14:00 το 341^ο Τάγμα αντιλήφθηκε τα πρώτα τουρκικά άρματα, τα οποία βρίσκονταν μεν σε μεγάλη απόσταση ακόμη, πλησίαζαν όμως με βραδύ ρυθμό από τη νέα οδό Λευκωσίας – Αμμοχώστου. Ο Διοικητής της Ι.Α.Τ.Δ απέστειλε για παρατήρηση έφεδρο αξιωματικό στο στρατόπεδο του 201^{ου} και αυτός επιστρέφοντας στον Σταθμό Διοικήσεως στις 14:15 ανέφερε ότι τα τουρκικά άρματα ήταν 500 μ. βορείως του στρατοπέδου του 201^{ου}. Ο διοικητής της Ι.Α.Τ.Δ έσπευσε επιτόπου και είδε τα άρματα να προχωρούν διστακτικά. Όταν ανέφερε τα

22

Ε. Τουσάλπ, ό.π., σ. 282

σχετικά στο Γ.Ε.Ε.Φ, έλαβε τη διαταγή να συμπτυχθεί από την Αμμόχωστο η δύναμη της Α.Τ.Δ, για να μην αποκοπεί και καταστραφεί από τον εχθρό. Η Α.Τ.Δ εξέδωσε διαταγή εκκένωσης της Αμμοχώστου.

Στις 17:30 εισήλθε στην Αμμόχωστο το πρώτο τουρκικό τμήμα, 4 άρματα M47 και 11 ΤΟΜΠ-113. Η Αμμόχωστος εγκαταλείφθηκε, χωρίς να πέσει μια τουφεκιά, αλλά και χωρίς να διερευνηθούν οι προθέσεις του εχθρού. Τόσο στις 15, όσο και την επόμενη, 16 Αυγούστου, η τουρκική δύναμη παρέμενε στο λιμάνι, τις τουρκικές συνοικίες και το φρούριο. Τα τουρκικά τμήματα που προέλασαν στη Μεσαριά δεν ήρθαν σε επαφή με τη Βρετανική βάση της Δεκέλειας για αρκετές μέρες, αφήνοντας μια λωρίδα για την ελεύθερη επικοινωνία της Λάρνακας με τη νέα πόλη της Αμμοχώστου.

Από το πρωί της 13^{ης} Αυγούστου στο στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ βρίσκονταν μόνο τρεις Λόχοι, ο 2^{ος} με τον Υπολοχαγό Ηλία Κωστόπουλο, ο 4^{ος} με τον Λοχαγό Λούη Ιωαννίδη και ο Λόχος Διοικήσεως με τον Ταγματάρχη Σπύρο Δελλή, καθώς και η διμοιρία όλμων με τον Υπολοχαγό Στέφανο Ποίο. Από τις διμοιρίες μηχανικού και εφοδιασμού έχουν συγκροτηθεί διμοιρίες τουφεκιοφόρων. Διοικητής των τριών Λόχων ανέλαβε ο υποδιοικητής της ΕΛ.ΔΥ.Κ Αντισυνταγματάρχης Παναγιώτης Σταυρουλόπουλος. Οι προσπάθειες βελτίωσης και κατασκευής αμυντικών έργων, πολυβολείων και ορυγμάτων, μετά τον Αττίλα -1, ήταν ελάχιστες.

Το πρωί της 14^{ης} Αυγούστου άρχισε ο βομβαρδισμός κατά διαστήματα του στρατοπέδου με πυροβολικό και αεροσκάφη. Στις 10:00 η επίθεση πεζικού αποκρούστηκε, το ίδιο συνέβη και στις 11:00. Στη δεύτερη επίθεση, στην οποία συμμετείχαν άρματα κατά των θέσεων του 4^{ου} Λόχου Διοικήσεως, ο εχθρός υπέστη σοβαρές απώλειες. Στις 15:00 ο 4^{ος} λόχος απέκρουσε τρίτη επίθεση. Η τουρκική αεροπορία πρόσβαλλε το στρατόπεδο αλλά χωρίς συντονισμένες επιθέσεις.

Το πρωί της 15^{ης} Αυγούστου ο διοικητής του στρατοπέδου υπέβαλε αίτηση ενίσχυσης με πεζικό και τεθωρακισμένα. Η ενίσχυση, που τελικά ήρθε το απόγευμα, ήταν τρία οχήματα αναγνωρίσεως Χάρινγτον, τα οποία δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα τουρκικά άρματα. Τα οχήματα, αφού έμειναν λίγες ώρες στη Σχολή Γρηγορίου (νότια του στρατοπέδου), έφυγαν τις νυχτερινές ώρες. Συνεπώς οι τρεις Λόχοι της ΕΛ.ΔΥ.Κ έμειναν και πάλι μόνοι και η επόμενη μέρα θα ήταν δύσκολη.

Από τις 08:30 π.μ. στις 16^{ης} Αυγούστου άρχισε σφοδρός βομβαρδισμός από πυρά αεροσκαφών, πυροβολικού και όλμων. Συγχρόνως, κατέφτασαν δύο τουρκικές φάλαγγες, αποτελούμενες από ένα Τάγμα Πεζικού και μία ίλη 17 αρμάτων εκάστη, σε

σύνολο δηλαδή 34 αρμάτων. Η μία ήρθε από το Κιόνελι και η άλλη από τον Γερόλλακο. Άρχισαν να κινούνται κατά του στρατοπέδου το οποίο είχε ισοπεδωθεί από τους βομβαρδισμούς. Το μεσημέρι οι φάλαγγες είχαν πλησιάσει στα 800 μέτρα, όταν η ερχόμενη από το Κιόνελι ανέκοψε. Με πυρά υποστήριξε τη φάλαγγα που ερχόταν από τον Γερόλλακο.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες και παρόλο που οι δύο προηγούμενες επιθέσεις είχαν αποκρουστεί, διατάχθηκε στις 13:00 μ.μ. η εγκατάλειψη του στρατοπέδου. Η απαγκίστρωση ήταν πολύ δύσκολη, καθώς τα τουρκικά άρματα είχαν πλησιάσει και το έδαφος προς τα πίσω ήταν ακάλυπτο, πεδινό και λίγο ανηφορικό. Έγινε ακόμη πιο δύσκολη από την παύση των πυρών ανασχέσεως του ελληνικού πυροβολικού. Πρώτος απαγκιστρώθηκε ο Λόχος Διοικήσεως και ακολούθησαν και οι δύο άλλοι. Στις 13:30 μ.μ. το στρατόπεδο είχε καταληφθεί και δεκάδες σώματα Ελλήνων και Τούρκων ήταν άψυχα.

Η μάχη του στρατοπέδου της ΕΛ.ΔΥ.Κ είναι από τις πιο σημαντικές για αυτό κάναμε και αυτή την εκτενή περιγραφή. Τίθενται εκ νέου σοβαρά ερωτήματα, όπως το ποιος έδωσε την εντολή για οπισθοχώρηση. Γιατί δεν διέφυγαν όλοι; Τι έγινε; Θα παρατεθεί μια συνέντευξη που δίνει ο στρατιώτης της ΕΛ.ΔΥ.Κ Μιχάλης Χαζάπης, ένας άνθρωπος που έζησε τα γεγονότα του στρατοπέδου και επέζησε αυτών. Τη συνέντευξη παραχώρησε στην εφημερίδα *Ελεύθερος Κόσμος* και την αναδημοσιεύει ο Κωσταντίνος Δημητριάδης στο βιβλίο του *Κύπρος 1974, Η μεγάλη προδοσία*.

ΕΡ.: «*Τι έγινε στην Μάχη της ΕΛ.ΔΥ.Κ μεταξύ 14 και 16 Αυγούστου, στην οποία πρωταγωνιστήσατε;*»

ΑΠ.: «*Ναι, ήμουν στην πρώτη γραμμή. Θα σας πω ποιοι λόχοι της ΕΛ.ΔΥ.Κ έλαβαν μέρος από ελληνικής πλευράς. Ήταν ο Λόχος Διοικήσεως, ο Λόχος Βαρέων Όπλων, ο Πρώτος Λόχος και ο Τέταρτος. Όλοι εμείς δεν προοριζόμασταν να βρεθούμε στην πρώτη γραμμή. Μας είχαν αφήσει στο στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ για περιφρούρηση. Οι υπόλοιποι, μάχιμοι θα λέγαμε, είχαν διασκορπιστεί σε άλλα σημεία μάχης. Πίσω μας είχαμε δυνάμεις να μας υποστηρίξουν σε περίπτωση οπισθοχώρησης, αλλά φύγανε στις 14 Αυγούστου. Κι εμείς εγκαταλείψαμε το στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ στις 16 Αυγούστου. Γι' αυτό τον λόγο έγινε άτακτη οπισθοχώρηση: διότι δεν υπήρχαν δυνάμεις να μας υποστηρίξουν, με αποτέλεσμα να χαθούν αρκετά δικά μας παιδιά. Σημειώστε ότι την εντολή για την περίφημη αυτή οπισθοχώρηση της 16^{ης} Αυγούστου, την πήραμε εν μέση ημέρα, δηλαδή με το φως του ήλιου, πράγμα που δεν γίνεται ποτέ».*

ΕΡ.: «*Από ποιόν δόθηκε η εντολή για οπισθοχώρηση;*»

ΑΠ.: «Υποθέτω από το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς Κύπρου, το οποίο έπαιρνε εντολές από την Αθήνα. Σημειώστε ότι εμένα και αρκετούς άλλους δεν μας ειδοποίησαν ότι δόθηκε εντολή οπισθοχώρησης! Γι' αυτό και έφυγα τελευταίος από το στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ. Ήμουν ο τελευταίος πολεμιστής του στρατοπέδου. Η γραμμή έσπασε στις 12:30 το μεσημέρι της 16^{ης} Αυγούστου. Εγώ είχα δίπλα μου έναν Μικρασιάτη φαντάρο, που λεγόταν Ιλόγλου, και τελικά αποδείχτηκε πως ήμασταν τυχεροί που δεν μας ειδοποίησαν να οπισθοχωρήσουμε. Διότι αυτοί που ειδοποιήθηκαν παγιδεύτηκαν στην τάφρο που υπήρχε μεταξύ Β' υψώματος και Grammarschool και εκεί είχαμε τα περισσότερα θύματα. Στην τάφρο αυτή πιστεύω ότι βρίσκονται οστά πολλών από τους 85 Ελλαδίτες αγνοούμενους. Στην κατάθεση που έδωσα πριν χρόνια στις Κυπριακές Αρχές ως ο τελευταίος υπερασπιστής του στρατοπέδου της ΕΛ.ΔΥ.Κ, τους είχα πει να ψάξουν σε αυτή την τάφρο για τους αγνοούμενους, αλλά νομίζω ότι μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει κάτι τέτοιο».

ΕΡ.: «Και εσείς με τον Μικρασιάτη φαντάρο, πώς σωθήκατε κύριε Χαζάπη»;

ΑΠ.: «Όταν οι Τούρκοι μπήκαν μέσα στο στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ δεν ξεχώριζαν από εμάς: φορούσαν τα ίδια ρούχα, λόγω Ν.Α.Τ.Ο! Αυτό μας έσωσε όπως και ότι ο Μικρασιάτης Ιλόγλου ήξερε τούρκικα».

ΕΡ.: «Ενώ βρισκόσασταν μέσα στο όρυγμά σας, πώς καταλάβατε ότι οι υπόλοιποι φαντάροι που φυλούσαν το στρατόπεδο, οπισθοχώρησαν χωρίς να σας ειδοποιήσουν»;

ΑΠ.: «Στο όρυγμά μου βρισκόμουν με τον συνάδελφό μου, τον Χαιρετάκη, ο οποίος σήμερα είναι αγνοούμενος. Ξαφνικά αρχίσαμε να βλέπουμε να ανατινάζονται ένα ένα τα ορύγματα με καταπληκτική ακρίβεια. Και λέω στον Χαιρετάκη: 'Ρε συ, πώς έχουν τόση ευστοχία οι Τούρκοι και πετυχαίνουν όλα τα ορύγματα;' Χρειάστηκε χρόνος να συνειδητοποιήσω ότι είχαν καταλάβει το στρατόπεδό μας και ανατίναζαν τα ορύγματα για λόγους ασφαλείας. Πολύ γρήγορα οι όλμοι άρχιζαν να πέφτουν δίπλα μας, οπότε αποφασίσαμε να βγούμε έξω από το όρυγμα. Και μόλις προχωρήσαμε λίγα μέτρα είδαμε επτά οκτώ Τούρκους που ανατίναζαν τα διπλανά ορύγματα. Με βαρελάκια και έρπιν, αποφύγαμε τους Τούρκους και φτάσαμε στο Διοικητήριο. Ήταν φυσικά εγκαταλελειμμένο από τις 12:30 το μεσημέρι. Σημειώστε ότι, παρόλο που το είχαν καταλάβει το στρατόπεδο οι Τούρκοι, το βομβαρδίζανε ακόμη. Τόσο φόβο είχανε».

ΕΡ.: «Απίστευτη Ιστορία! Και πώς σωθήκατε τελικά»;

ΑΠ.: «Δεν περίμενα με τίποτα να γλιτώσουμε....Λέω μέσα μου.....Όσους φάμε. Όταν βρίσκαμε Τούρκους, ο Ιλόγλου τους μιλούσε τουρκικά και, καθώς φορούσαμε τις ίδιες στολές, λόγω Ν.Α.Τ.Ο, μας νόμιζαν Τούρκους και μας άφηναν να περνάμε! Βγήκαμε

από τη διπλανή πύλη και έτσι γλιτώσαμε. Αν ο Ιλόγλου δεν ήξερε τουρκικά, σήμερα δεν θα είμασταν ζωντανοί. Ο Χαιρετάκης δυστυχώς χάθηκε, διότι, βγήκαμε από το όρυγμα, εκείνος πήγε δεξιά και εγώ αριστερά. Τον Χαιρετάκη τον βρήκαν στον αέρα, τον είδα που έπεφτε, το έχω δηλώσει κιόλας. Θεωρείται αγνοούμενος αλλά είναι σίγουρο ότι σκοτώθηκε. Όπως αγνοούμενος είναι και ο Σταματόπουλος που βρισκόταν μέσα στο όρυγμα με τον Ιλόγλου. Φοβήθηκε το παιδί να βγει έξω. Κάπως έτσι χάθηκαν και ορισμένοι άλλοι από εμάς που είμαστε μέσα στα ορύγματα. Συνολικά στη Μάχη του στρατοπέδου της ΕΛ.ΔΥ.Κ χάθηκαν 83 Ελλαδίτες, οι οποίοι θεωρούνται αγνοούμενοι. Από αυτούς τους 83 γύρω στους 70 σκοτώθηκαν εκείνη την ημέρα, αλλά θεωρούνται αγνοούμενοι, αφού δεν βρέθηκαν ποτέ τα πτώματά τους. Στο δεύτερο ύψωμα που ήμουν εγώ υπάρχει το μεγαλύτερο ποσοστό των αγνοουμένων. Κατά την γνώμη μου αυτά τα παιδιά είναι νεκρά».

ΕΡ.: «Πώς εξηγείται ότι δεν σας ειδοποίησαν, κύριε Χαζάπη; Πώς υπήρχε εντολή για οπισθοχώρηση; Ασχέτως ότι τελικά αυτό απέβη η σωτηρία σας...»

ΑΠ.: «Μετά τη μάχη πήγα και βρήκα τον διοικητή του Λόχου και τον ρώτησα: 'γιατί δεν μας ειδοποιήσατε, κύριε διοικητά'; Όπως σας είπα διοικητής ήταν ο Σπύρος Δελλής, απόστρατος Αντιστράτηγος σήμερα. Και μου λέει... ' Έστειλα κάποιον να σας ειδοποιήσει, αλλά μου είπε ότι σκοτωθήκατε'».

ΕΡ.: «Θα μας πείτε λίγα λόγια για τον ηρωικό αντισυνταγματάρχη Παναγιώτη Σταυρουλόπουλο, που βρέθηκε στην Κύπρο ως συνοδός των νέων ΕΛ.ΔΥ.Κάριων που έφτασαν με το «Λέσβος» και είχε την αυτοθυσία, όχι μόνο να μείνει στο νησί, αλλά και να πρωταγωνιστήσει στη μάχη του στρατοπέδου της ΕΛ.ΔΥ.Κ»;

ΑΠ.: «Ο Διοικητής της ΕΛ.ΔΥ.Κ, ο Νικολαΐδης, είχε πει να πέσουμε όλοι μέσα στο στρατόπεδο για την τιμή των όπλων της ΕΛ.ΔΥ.Κ. Και εκεί ήταν που αντέδρασε ο Σταυρουλόπουλος, ο οποίος, σημειώστε, δεν υπηρετούσε στην Κύπρο. Συνόδευε εμάς με το «Λέσβος» και, αν τα περισσότερα παιδιά που υπηρέτησαν τότε στην ΕΛ.ΔΥ.Κ γλιτώσανε (περίπου τα 170 από τα 253), το οφείλουμε 100% στον Σταυρουλόπουλο, ο οποίος τσακώθηκε με τον Διοικητή Νικολαΐδη που ήθελε να μας θυσιάσει όλους. Και όχι μόνο αυτό. Με το τζιπάκι που είχε ο Παναγιώτης ο Σταυρουλόπουλος πήγαινε και μάζευε τους χτυπημένους στρατιώτες και τους πήγαινε πίσω. Για μένα δύο ήταν οι ήρωες του Δεύτερου Αττίλα από ελληνικής πλευράς: ο Λοχαγός του Μηχανικού Σωτήρης Σταυριανάκος και ο Αντισυνταγματάρχης Παναγιώτης Σταυρουλόπουλος. Μιλάω για τον τομέα που πολέμησα εγώ, γιατί εντάξει, μπορεί να υπήρχαν ήρωες και αλλού».

ΕΡ.: «Πείτε μας κάποιο περιστατικό που σας έχει μείνει στη Μάχη του στρατοπέδου της ΕΛ.ΔΥ.Κ».

ΑΠ. «Στις 16 Αυγούστου 1974 η μέρα ήταν ηλιόλουστη. Και από τις ναπάλμ και τους όλμους που ρίχνανε οι Τούρκοι σκοτεινίασε ο ουρανός. Γύρω στις 11:30 το πρωί είχε σκοτεινιάσει λες και ήταν νύχτα. Επίσης το βράδυ της 21^{ης} Ιουλίου θυμάμαι τον Πενταδάκτυλο που καιγότανε. Μιλάμε για πολύ εντυπωσιακό θέαμα. Αυτά τα δύο περιστατικά μου έχουν μείνει».

ΕΡ.: «Κύριε Χαζάπη, περιγράψτε μας επιγραμματικά τι έγινε στη μάχη του στρατοπέδου της ΕΛ.ΔΥ.Κ. Διότι μαθαίνουμε ότι διδάσκεται στις αμερικανικές Στρατιωτικές Σχολές σαν η πιο άνιση μάχη του 20^{ού} αιώνα σε όλο τον κόσμο».

ΑΠ.: «Ακριβώς όπως το είπατε. Ας δούμε τον συσχετισμό δυνάμεων: οι Τούρκοι είχαν τον πιο σύγχρονο εξοπλισμό της εποχής εκείνης: άρματα, αεροπορία, τηλεκατευθυνόμενα... Κι εμείς τι είχαμε; Ένα τυφέκιο M-1 και λίγα FN, τα οποία δεν ξέραμε πώς λειτουργούσαν, γιατί ποτέ δεν μας είχαν δείξει. Βρισκόντουσαν στις αποθήκες κλεισμένα και άνοιζαν τα παιδιά, τα πήρανε και μάθανε τον χειρισμό τους μόνοι τους. Και να μιλήσουμε λίγο για τις απώλειες. Από 14 μέχρι 16 Αυγούστου, εμείς είχαμε συνολικά νεκρούς και αγνοουμένους γύρω στα 120 άτομα, και αυτοί είχαν 8.000»!

ΕΡ.: «Παραδέχονται οι Τούρκοι ότι είχαν 8.000 στον δεύτερο Αττίλα».

ΑΠ.: «Δεν ξέρω τι παραδέχονται οι Τούρκοι, αλλά μιλάμε για επίσημες εκτιμήσεις των Άγγλων και του Β.Β.Σ. Είναι βέβαιο αυτό. Οι εναπομείναντες στρατιώτες της ΕΛ.ΔΥ.Κ, παρόλο που από το απόγευμα της 16^{ης} Αυγούστου, μετά την πτώση του στρατοπέδου τους, είχε συμφωνηθεί και πάλι κατάπαυση του πυρός, απέκρουσαν και την επόμενη 17^η Αυγούστου, με επιτυχία, επιθέσεις των Τούρκων στο προάστιο του Αγ. Παύλου μαζί με Κύπριους εθελοντές από την Αμμόχωστο που πολέμησαν ηρωικά στο πλευρό τους. Ήταν οι τελευταίες συμπλοκές».

Αυτή ήταν η συνέντευξη του επιζώντα στρατιώτη που μας δίνει σημαντικές πληροφορίες, οι οποίες έχουν ενδιαφέρον, γι' αυτό και θεωρήσαμε σκόπιμο να εξεταστεί. Εύλογα αναρωτιέται κάποιος αν μόνο ο ελλιπής οπλισμός ήταν αυτός που έφερε το δυσμενές αποτέλεσμα για το στρατόπεδο ή μήπως και η επέμβαση των ξένων δυνάμεων, σε συνδυασμό με τα λάθη της πολιτικής ηγεσίας; Ερωτήματα που θέτουμε, χωρίς να μπορούμε να λάβουμε απαντήσεις. Όλοι αυτοί οι παράγοντες από κοινού συντέλεσαν ώστε η Κύπρος να οδηγηθεί στην Καταστροφή. Μαζί της και ο Ελληνισμός, που βίωσε τη μεγαλύτερη καταστροφή μετά από τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Όμως, για να καταλάβουμε καλύτερα τις συνθήκες κάτω από τις οποίες συντελέστηκε η διχοτόμηση σε αυτό το όμορφο νησί, πρέπει να δούμε στο επόμενο κεφάλαιο το πολιτικό παρασκήνιο.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ

1. Το πολιτικό παρασκήνιο της δεκαετίας του '50

Το πολιτικό παρασκήνιο εκείνη την εποχή ήταν έντονο. Έχει αξία να εξετάσουμε κάποιες πτυχές του, για να καταλάβουμε καλύτερα τα γεγονότα. Ήταν φανερό ότι δρομολογούνται εξελίξεις για το Κυπριακό ήδη από τη δεκαετία του '50. Ο Παπάγος προσπάθησε να προσεγγίσει το θέμα της Κύπρου όσο πιο συνετά μπορούσε, άλλωστε ήξερε ότι ήταν ένα δύσκολο θέμα. Έτσι ξεκίνησε συνομιλίες με τον Βρετανό πρόεδρο Τσάρλς Πηκ και του εξήγησε ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να αδιαφορήσει για την τύχη 400.000 Ελλήνων και πρότεινε λύση που δεν θα έθιγε τη φιλία με την Μεγάλη Βρετανία. Ο ίδιος, απευθυνόμενος στη Βουλή στις 7-2-1955, ανέφερε για τις συνομιλίες αυτές: ²³ *«Του έλεγαν ότι μια συζητητέα λύσις θα ήτο η παραχώρησις ενός φιλελεύθερου συντάγματος, υπό την προϋπόθεση διενέργειας δημοψηφίσματος εντός 2 ή 3 ετών. Και προσθέτων ότι δια την εξασφάλισιν των στρατηγικών συμφερόντων και απαιτήσεων της βρετανικής στρατιωτικής πολιτικής εν τη Μέση Ανατολή, θα είμεθα διατεθειμένοι όχι μόνον βάσεις να παραχωρήσωμεν της Μεγαλονήσου, αλλά και εις την ηπειρωτικήν και νησιωτικήν Ελλάδα».*

Ο Παπάγος, για να δείξει την καλή του θέληση αλλά και την πίστη του ότι το Κυπριακό έπρεπε να διευθετηθεί με φιλικές διαπραγματεύσεις, διέταξε τον αντιπρόσωπο της Ελλάδας Αλέξη Κύρου να μην υποστηρίξει την προσφυγή που είχε κάνει η Εθναρχία της Κύπρου στις 10.8.1953, πράγμα που έγινε στις 21.9.1953. Την επόμενη ημέρα 22 Σεπτεμβρίου του 1953 ο Πρωθυπουργός συναντήθηκε στηβρετανική πρεσβεία με τον υπουργό Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Άντονυ Ήντεν, για να θίξει το θέμα της Κύπρου και ακολούθησε ο εξής διάλογος:

²⁴ Ήντεν: *«Ήλθα εις την Ελλάδα με αναρρωτικήν άδειαν, με σκοπόν να συζητήσω το Κυπριακόν ζήτημα».*

Παπάγος: *«Είναι ευκαιρία τώρα ότε συνηντήθημεν, να εξετάσωμεν ανεπισημως το ζήτημα αυτό».*

²³

M. Χατζηδάκης όπ,τ.1,σ 20

²⁴

M. Χατζηδάκης, ό.π., τ.1, σ. 20

Τη στιγμή εκείνη ο Ήντεν γύρισε την πλάτη του στον στρατάρχη – Πρωθυπουργό και ατένιζε το παράθυρο προσποιούμενος ότι δεν ακούει. Και ο Παπάγος οργισμένος είπε τα εξής: *«Είμαι ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος. Και όταν ομιλώ με κάποιον επιθυμώ να μου δείχνει το πρόσωπό του και όχι την πλάτη του!»*.

Ο Ήντεν απάντησε: *«Θα επαναλάβω εκείνο το οποίο είπα και άλλοτε, δηλαδή ότι για τη βρετανική κυβέρνηση δεν υφίσταται Κυπριακό ζήτημα ούτε εις το παρόν ούτε εις το μέλλον!»*.

Και ο Παπάγος με την σειρά του απάντησε: *«Κατόπιν της κατηγορηματικής ταύτης δηλώσεως η ελληνική κυβέρνηση αποκτά απόλυτον ελευθερίαν ενεργείας, ώστε να χειρισθεί πλέον το ζήτημα όπως κρίνει καλλίτερον και λυσιτελέστεον!»*.

Αυτή η προσβολή του Ήντεν στον Παπάγο δρομολόγησε τις εξελίξεις ώστε τα πράγματα να πάρουν την τροπή που πήραν. Και αυτό που σκέφτεται κανείς είναι ότι ο Ήντεν ήρθε σκοπίμως να προκαλέσει τον Έλληνα πολιτικό, γιατί, εφόσον δεν είχε διάθεση να συζητήσει το θέμα και βρισκόταν σε αναρρωτική άδεια, όπως ισχυρίστηκε, γιατί ήρθε στην Ελλάδα; Ο στόχος της επίσκεψης ήταν μόνο να δηλώσει την πάγια τακτική της βρετανικής πολιτικής ότι δεν υφίσταται το Κυπριακό ζήτημα; Αυτά είναι ερωτήματα, όμως ξέρουμε πολύ καλά ότι τα πολιτικά παιχνίδια κυριαρχούν με ένα τρόπο που εμείς προσπαθούμε να καταλάβουμε και πολλές φορές να δούμε αυτό που κρύβεται πίσω από την επιφάνεια, πράγμα που είναι δύσκολο. Όμως, η Ιστορία δεν θα σταματήσει ποτέ να μας προσκαλεί να κάνουμε αυτές τις αναγωγές, ώστε να μπορέσουμε όσο γίνεται να φτάσουμε κοντά στην πραγματικότητα.

2. Η κρίσιμη δεκαετία του '60

Τη δεκαετία του '60, εξάλλου, και συγκεκριμένα το 1969 οι συνομιλίες για το Κυπριακό βρίσκονται σε τέλμα. Πρόεδρος των Η.Π.Α αναλαμβάνει ο Ρίτσαρντ Νίξον, που διόρισε ως σύμβουλο εθνικής ασφάλειας τον Χένρι Κίσινγκερ. Ο Μακάριος αντιστάθηκε στα σχέδια της διχοτόμησης και η Κύπρος δεν ευθυγραμμίστηκε με την αμερικανική πολιτική στο βόρειο Βιετνάμ, γεγονός που θα θεωρηθεί από τον Νίξον πρόκληση. Οι πιο ακραίοι εκφραστές της αμερικανικής πολιτικής αρχίζουν να εξετάζουν ακόμα και τη φυσική εξόντωση του Μακάριου. Το σχέδιο προέβλεπε την καλλιέργεια διχόνοιας και κλίματος εμφυλίου πολέμου στο νησί. Έτσι θα ανοίξει, έλεγαν, ο δρόμος για τη διχοτόμηση του νησιού.

Πρέπει να πούμε ότι με την απόσυρση της Μεραρχίας η Ένωση ήταν ανέφικτη. Για να υπονομευτεί η ιδέα της Ένωσης, η προπαγάνδα στηρίχτηκε σε δύο

απλά σχήματα, στον κουμμουνιστικό κίνδυνο και στη δήθεν αντίδραση του Μακάριου στην Ένωση. Το σχέδιο της φυσικής εξόντωσης του Μακάριου μπήκε σε εφαρμογή το 1970. Η άρνησή του όλο το 1969 να δεχθεί τα διχοτομικά σχέδια των Τούρκων για λίγο να του στοιχήσουν την ζωή. Στον σχεδιασμό της δολοφονίας του Μακάριου έλαβαν μέρος οι σκληροί της ελληνικής χούντας, οι οποίοι είχαν επαφή με τις αμερικανικές υπηρεσίες: Ιωαννίδης, Ασλανίδης, Λέκκας και ο εκπρόσωπός τους στην Κύπρο συνταγματάρχης Παπαποστόλου, σε συνεργασία με τον δημοσιογράφο Κ. Ιωαννίδη. Πρέπει να πούμε ότι δεν έχει εξακριβωθεί η συμμετοχή του Πολύκαρπου Γεωρκάντζη που είχε επαφές με τον Παπαποστόλου και τον Λαδά.

Όπως είναι γνωστό, η δικτατορία στην Ελλάδα εγκαθιδρύθηκε το 1967. Προηγήθηκε σειρά ετών με πραγματικό έλλειμμα δημοκρατίας, που δημιούργησε η πολιτική κρίση που υφίστατο εκείνη την εποχή η χώρα. Η δικτατορία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος, αφού έπαιρνε εντολές από τις ξένες μυστικές υπηρεσίες. Ο Παπαδόπουλος ήταν ένας στρατιωτικός που όμως είχε καταφέρει από νωρίς να εισέλθει στους πολιτικούς κύκλους, χωρίς κανένας να αντιληφθεί τον ρόλο του, παρά μόνο όταν ήταν αργά. Όμως ο Παπαδόπουλος δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το σχέδιο για την Κύπρο. Έτσι το 1973 ανατράπηκε από τον Ιωαννίδη, ώστε να ολοκληρωθεί το σχέδιο με ακρίβεια. Είναι ενδεικτικό ότι οι ξένοι έλεγαν ότι πρέπει να φύγει ο Μακάριος από την Κύπρο και ο Καραμανλής από την Ελλάδα.

Όμως έντονο είναι το πολιτικό παρασκήνιο και το 1964 σε σχέση με τις επιχειρήσεις της Τηλλυρίας. Στις 5 και 6 Αυγούστου ο Γρίβας βρίσκεται στην Αθήνα, για να μεταπεισθεί για το σχέδιο ο Γεώργιος Παπανδρέου που τόνισε ότι καμία στρατιωτική ενέργεια δεν θα αναληφθεί στην Κύπρο, χωρίς προηγούμενη έγκριση της ελληνικής κυβέρνησης. Η επιχείρηση της Τηλλυρίας είχε ως αντικειμενικό στόχο την εξάλειψη των τουρκικών θυλάκων στις περιοχές Κόκκινα, Λυμνίτη και Μανσούρα. Στις 7 και 8 Αυγούστου η Εθνική Φρουρά κατέλαβε το ύψωμα Λωροβούνι ενώ ο Γεώργιος Γρίβας και ο Πολύκαρπος Γεωρκάντζης μετέβαιναν δια ελικοπτέρου στο πεδίο της μάχης.

Την ίδια μέρα, στις 8 Αυγούστου, έξαλλος ο Γεώργιος Παπανδρέου απέστειλε αυστηρότατο προσωπικό μήνυμα στον Μακάριο και προς τον Γρίβα. Σε αυτό τους τόνιζε να διακόψουν αμέσως τις επιχειρήσεις και κατέληγε στην περίφημη φράση

²⁵
« *άλλα συμφωνήσαμεν και άλλα πράττετε!* ».

Όταν ο Γρίβας έμαθε το μήνυμα του Γ. Παπανδρέου περιορίστηκε να δηλώσει ότι δεν μπορεί να διακόψει τις επιχειρήσεις, διότι σε μια ώρα θα καταλάμβανε τα Κόκκινα και την Μανσόρα. Όμως η πρόβλεψη του Γρίβα δεν αποδείχτηκε σωστή, αφού εμφανίστηκαν τουρκικά αεροσκάφη, που με 35 αεροπορικές επιδρομές και βομβαρδισμούς ανάγκασαν τις δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς να υποχωρήσουν. Μετά από αυτή την ήττα στην Τηλλυρία, ο διοικητής της Εθνικής Φρουράς ζήτησε να παραιτηθεί, ενώ ο πρόεδρος της Κυπριακής Βουλής Γλαύκος Κληρίδης στις 12 Αυγούστου επανέλαβε την απόφαση του Μακάριου να απορρίψει το σχέδιο Άτσεσον.

Στις 11 Αυγούστου σε έκτακτη σύσκεψη στο Καστρί ο Γ. Παπανδρέου έλεγε μεταξύ άλλων: ²⁶ «Ευρισκόμεθα ενώπιον μιας τραγωδίας, διότι ο βομβαρδισμός της Κύπρου είναι τραγωδία του Ελληνισμού. Παρουσιάσθην ενώπιον της διεθνούς κοινής γνώμης ως απατεών, διότι είχα διαβεβαιώσει τους πάντες ότι θα διατηρηθεί η ειρήνη εις την Νήσον». Μέσα σε αυτό το κλίμα ο Γαρουφαλιάς πρότεινε ένα σχέδιο για την μονομερή Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Επρόκειτο για ένα σχέδιο ριψοκίνδυνο, στο οποίο η Τουρκία σίγουρα θα αντιδρούσε. Το σχέδιο ήταν τόσο απλό που μπορεί και να πετύχαινε.

Στις 19 Αυγούστου του 1964 ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' ενημερώθηκε και συγκάλεσε ειδική σύσκεψη στα Ανάκτορα υπό την Προεδρία του και με συμμετοχή του Πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου, του Αρχηγού της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης Παναγιώτη Κανελλόπουλο και των υπουργών Εθνικής Αμύνης Πέτρου Γαρουφαλιά και Εξωτερικών Σταύρου Κωστόπουλου. Όλοι υιοθέτησαν το σχέδιο ανεπιφυλάκτως και αποφάσισαν να σταλεί ο Πέτρος Γαρουφαλιάς στην Κύπρο, για να ενημερώσει τον Μακάριο. Προτού, όμως, προλάβει να μεταβεί ο Γαρουφαλιάς, ο Μακάριος είχε ενημερωθεί από άλλη πηγή. Συγκεκριμένα από το δημοσιογραφικό όργανο του Βάσου Λυσαρίδη, η *Τελευταία Ώρα*, η οποία αποκάλυψε στις 14 Αυγούστου τα εξής: ²⁷ «Ο Ανδρέας Παπανδρέου επληροφόρησεν εγκαίρως τον πρόεδρον Μακάριο δι' επίγοντως σήματος ότι συνωμόται των Αθηνών εν συνεργασία μετά ανθρώπων των ενταύθα είχαν αποφασίσει να ανακηρύξουν την Ένωσιν πραξικοπιματικώς».

Τι είχε όμως συμβεί και ποιο ήταν το παρασκήνιο; Οι σχέσεις του Βασιλιά και του Λυσαρίδη ήταν πολύ στενές, καθώς ο τελευταίος ήταν προσωπικός ιατρός του Βασιλιά και μυστικός σύμβουλος του Μακάριου. Επίσης ο Λυσαρίδης ήταν πολύ

²⁶

Μ. Χατζηδάκης, όπ.τ.1 σ. 120

²⁷

Μ. Χατζηδάκης, ό.π., τ.1, σ. 122

κοντά στο καθεστώς του Καντάφι. Ο Ανδρέας Παπανδρέου το έμαθε από τον πατέρα του και έσπευσε να ενημερώσει τον Μακάριο ώστε να καταστρώσουν την ματαιώση του σχεδίου. Πρέπει να πούμε ότι την εποχή αυτή στην Ελλάδα η πολιτική κρίση είναι βαθιά: το 1965 ξεσπά η υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, εξαιτίας της οποίας ο Ανδρέας Παπανδρόου κατηγορείται για συμμετοχή σε παραστρατιωτική ομάδα.

Μετά από τη μικρή αυτή παρέκβαση, ας επανέλθουμε στα 1964. Στις 20 Αυγούστου ο Γαρουφαλιάς αναχώρησε για τη Λευκωσία. Εκεί ανέπτυξε πλήρως το σχέδιο μονομερούς Ενώσεως, το οποίο περιγράφει ο ίδιος έτσι όπως το ανέπτυξε στον Μακάριο ²⁸ : *«Σε ημέρα και ώρα που θα καθορίσουμε θα συνέλθουν η κυπριακή και η ελληνική Βουλή. Η κυπριακή Βουλή θα αποφασίσει την Ένωση και η Ελληνική Βουλή θα την αποδεχθεί. Ταυτόχρονα η Ελληνική Κυβέρνησις θα δηλώσει πως εγγυάται την προστασία της τουρκοκυπριακής μειονότητας και πως είναι πρόθυμη, μαζί με την τουρκική κυβέρνηση, να καθορίσουν από κοινού την εξασφάλισή της. Ουδεμία στρατιωτική ενέργεια θα γίνει στην Κύπρο κατά της ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ είτε κατά των θυλάκων των Τουρκοκυπρίων. Θα αναμείνουμε πρώτα την αντίδραση της τουρκικής κυβέρνησης και ανάλογα θα απαντήσουμε. Αμέσως οι Κύπριοι βουλευτές θα εισέλθουν στην ελληνική Βουλή ως Έλληνες πλέον βουλευταί. Κύπριοι υπουργοί θα εισέλθουν ως Έλληνες υπουργοί στην ελληνική κυβέρνηση και οι Κύπριοι διπλωμάτες θα καταλάβουν αντιστοίχους θέσεις στο ελληνικό Διπλωματικό Σώμα. Θα επακολουθήσουν γενικές εκλογές καθ' όλη την επικράτεια, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου, για την ανάδειξη της νέας Βουλής».*

Αυτό είναι το σχέδιο έτσι όπως το περιέγραψε ο Γαρουφαλιάς στον Μακάριο και φαινομενικά είναι απλό. Αρχικά, ο Αρχιεπίσκοπος δεν έδειξε να έχει αντιρρήσεις, όταν όμως έμειναν μόνοι τους είπε ²⁹ : *«Είμεθα σύμφωνοι, αλλά θα ήθελα όταν θα κηρυχθεί η Ένωσις να έρθη και να παραμείνη για λίγες μέρες στην Κύπρον ο Βασιλεύς».* Ο Γαρουφαλιάς απάντησε ότι κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να γίνει, γιατί σε πιθανότητα πολέμου, ο βασιλεύς θα εκτεθεί σε κίνδυνο.

Αυτά συμβαίνουν στην Κύπρο και πραγματικά είναι γεγονότα που συνθέτουν το παζλ μιας καταστροφής. Στην Αθήνα το 1967, όπως αναφέραμε, εγκαθιδρύεται η δικτατορία, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης, κατόρθωσε να ανατρέψει τον Παπαδόπουλο, με την αρωγή των ξένων δυνάμεων, όταν

28

Μ. Χατζηδάκης, *ό.π.*, τ.1, σ. 121

29

Μ. Χατζηδάκης, *ό.π.*, τ.1, σ. 123

οι τελευταίες κατάλαβαν ότι ο Παπαδόπουλος δεν ήταν διατεθειμένος να κάνει άλλη παραχώρηση προς τις Η.Π.Α, αφού αρνήθηκε να διαθέσει στρατιωτικές δυνάμεις στον πόλεμο του Ισραήλ με τους Άραβες. Όσο για την Κύπρο, πέρα από τη διαταγή που είχε δώσει στα τέλη του 1967 για την αποχώρηση της ΕΛ.ΔΥ.Κ/Μ, ουσιαστικά υποχώρησε στις πιέσεις των Η.Π.Α για κατευνασμό της Τουρκίας. Υποσχέθηκαν στον Ιωαννίδη ότι μόλις εξουδετερωθεί ο Μακάριος θα μπορούσε να επιτευχθεί η Ένωση της Μεγαλονήσου με την Μητέρα – Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά ο Μακάριος ξέχασε τον όρκο της Φανερωμένης και τον κατηγορούν για φιλαρχία. Σε κάθε περίπτωση, ο Μακάριος είναι μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Είναι σίγουρο ότι έχει τις ευθύνες του, όμως, δεν μπορούμε να ξέρουμε με ακρίβεια πώς ακριβώς έδρασε στις κρίσιμες στιγμές. Η ακριβής ιστορική αποτίμηση για το πρόσωπό του θα δοθεί, όταν έρθουν περισσότερα στοιχεία στην επιφάνεια.

Αυτό είναι το πολιτικό παρασκήνιο, γεγονότα που, όπως είπαμε, συνθέτουν μια τραγωδία. Υπάρχουν ευθύνες; Υπάρχουν λανθασμένες επιλογές; Υπάρχουν. Πίεση των ξένων; Αναμφίβολα ναι. Δεν θα πούμε αν υπήρξε προδοσία ή όχι, καθώς θεωρούμε ότι φαίνεται μέσα από τα ίδια τα γεγονότα. Άλλωστε, η Ιστορία δεν δικάζει, καταγράφει τα γεγονότα. Οι πολιτικοί ηγέτες μιας εποχής έχουν αναμφίβολα ευθύνες, οι οποίες μεγεθύνονται από το κατά πόσο επιτρέπουν να επιβουλεύονται την πατρίδα τους οι ξένες δυνάμεις.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις ηρωικές μορφές του πολέμου, αλλά και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΙ ΗΡΩΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΣ

1. Αγώνας κατά των Άγγλων – Ευαγόρας Παλληκαρίδης

Σε αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε το προφίλ των ηρώων, τον άνθρωπον που έδωσαν ό,τι πολυτιμότερο είχαν, τη ζωή τους, για να βοηθήσουν την πατρίδα τους, το νησί τους στη συγκεκριμένη περίπτωση, ένα νησί που η μοίρα είναι λες και το έχει τιμωρήσει για ένα έγκλημα που ποτέ δεν έκανε και του έχει στερήσει το πιο σημαντικό πράγμα, την ενότητά του. Για τη δικαίωση αυτού του νησιού παλέψανε ψυχές ανδρειωμένες, που δεν υπολόγισαν τίποτα και έδωσαν τη ζωή τους. Οι άνθρωποι τους πονάνε, τους στερήθηκαν, όμως, ξέρουν πολύ καλά ότι θάνατος ανδρειωμένου θάνατος δεν λογίζεται, ζουν μέσα από την Ιστορία. Για αυτούς τους ανθρώπους νομίζω ότι έχει αξία να μιλήσουμε, για να καταλάβουμε ένα πράγμα, ότι η ελληνική ψυχή, όταν θέλει, μπορεί να κάνει υπερβάσεις. Ίσως αυτές τις υπερβάσεις να έχει ανάγκη η πατρίδας μας και στην παρούσα δύσκολη ιστορική συγκυρία. Ας ακούσουμε, λοιπόν, τη φωνή αυτών των ανθρώπων και ίσως πάρουμε δύναμη, για να δώσουμε στην χώρα μας τη θέση που πραγματικά της αξίζει.

Και ο πρώτος ήρωας με τον οποίο θα ασχοληθούμε είναι ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης. Ο Ευαγόρας γεννήθηκε στην Τσάδα της Πάφου στις 26 Φεβρουαρίου του 1938. Ήταν το τέταρτο παιδί της οικογένειας του Μιλτιάδη Παλληκαρίδη. Αποφοίτησε από το δημοτικό σχολείο με άριστα.

Την αντιστασιακή του δράση επέδειξε πολύ νωρίς, όταν ήταν μαθητής του Γυμνασίου. Την 1^η Απριλίου του 1953 ο Ευαγόρας πρωταγωνιστεί σε διάφορες διαδηλώσεις κατά των Άγγλων, που οργανώθηκαν με αφορμή την επικείμενη στέψη (2 Ιουνίου) της Βασίλισσας Ελισάβετ. Για το γεγονός αυτό γίνονταν προετοιμασίες τόσο στην Αγγλία όσο και σε όλες τις αποικίες. Στην Πάφο, στο Ιακώβειο γυμναστήριο αναρτάται η αγγλική σημαία, γεγονός που εξοργίζει τους μαθητές. Παραμονή της στέψης οι μαθητές της Πάφου και του Λιασιδείου Κολεγίου οργάνωσαν διαδήλωση με αίτημα να υποσταλεί η αγγλική σημαία και να εκκενωθεί το γήπεδό τους από στρατιώτες και αστυνομικούς. Ο δεκαπεντάχρονος τότε Ευαγόρας αναρριχάται στον ιστό, κατεβάζει και σχίζει την αγγλική σημαία. Το γεγονός αυτό έδωσε το έναυσμα για επέκταση των διαδηλώσεων.

Οι μαθητές και το πλήθος συγκρούονται με την αστυνομία, η οποία ενισχύεται από Τούρκους. Ο διοικητής στέλνει διαταγή να αποσυρθούν οι αστυνομικοί, γιατί δεν έπρεπε η στέψη της βασίλισσας να αμαυρωθεί με αίμα. Έτσι οι μαθητές απέσυραν ό,τι είχε σχέση με τους εορτασμούς για την στέψη. Η Πάφος έγινε το μόνο μέρος που δεν γιορτάστηκε η στέψη. Ο Ευαγόρας συνελήφθη, αλλά αφέθηκε ελεύθερος λόγω της μικρής του ηλικίας.

Σε ηλικία 17 χρονών, ο Ευαγόρας εγκατέλειψε το σχολείο και εντάχθηκε στις αντάρτικες ομάδες της Ε.Ο.Κ.Α. Στις 17 Νοεμβρίου του 1955 οι μαθητές του Γυμνασίου συγκεντρώθηκαν και προετοίμαζαν μια διαδήλωση που οργάνωνε η Α.Ν.Ε (Άλκιμος Νεολαία Ε.Ο.Κ.Α) ως αντιπερισπασμό. Οι στρατιώτες είχαν διαταγή να πυροβολήσουν αδιακρίτως τους διαδηλωτές. Ο Ευαγόρας συλλαμβάνεται και οδηγείται στο δικαστήριο με την κατηγορία ότι συμμετείχε παράνομα σε οχλαγωγίες. Δεν αποδέχτηκε την κατηγορία και η δίκη αναβλήθηκε για τις 6 Δεκεμβρίου. Ήταν η αρχή του τέλους. Μια μέρα πριν την δίκη μπαίνει κρυφά στο σχολείο και αφήνει στην έδρα ένα σημείωμα, με το οποίο δίνει θάρρος στους συμμαθητές του για αυτά που πρόκειται να συμβούν.

Στις 18 Δεκεμβρίου ο Ευαγόρας μαζί με άλλους δύο συναγωνιστές του μετέφεραν όπλα και τρόφιμα από την Λυσό. Ξαφνικά βρέθηκαν αντιμέτωποι με αγγλική περίπολο. Οι δύο συναγωνιστές του Ευαγόρα κατάφεραν να διαφύγουν, αλλά ο ίδιος συνελήφθη. Στην κατοχή του είχε ένα οπλοπολυβόλο Μπρεν, γρασαρισμένο. Συνεπώς ήταν έτοιμο να χρησιμοποιηθεί. Επίσης κουβαλούσε τρεις γεμιστήρες γεμάτες. Κατηγορήθηκε για κατοχή και διακίνηση οπλισμού και μεταφέρθηκε στη Λευκωσία.

Το χρονικό της πορείας του Ευαγόρα φωτίζεται καλύτερα από την περιγραφή της αδελφής του Γεωργίας Παλληκαρίδου για τον μονάκριβο αδερφό της: ³⁰ «Ο πατέρας βρισκόταν για δουλειές στο χωριό λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα του 1956. Στις 19 Δεκεμβρίου, όταν σχόλασαν οι χωριανοί μαθητές που φοιτούσαν στο Γυμνάσιο του Πολεμίου, του έφεραν το κακό μαντάτο. Είδαν τον Ευαγόρα ματωμένο σ' ένα στρατιωτικό τζιπ, να τον μεταφέρουν Άγγλοι στρατιώτες στον δρόμο προς την Πύλη της Χρυσοχούς. Κατέβηκε στο κτήμα, με την καρδιά κομμάτια, να φέρει το κακό χαμπάρι στην μητέρα και στη Μαρούλα. Εγώ βρισκόμουν στην Αμμόχωστο. Μόλις το μάθαμε πήγαμε στην Πάφο με τον αρραβωνιαστικό μου, κοντά στους δικούς μου. Μαύρες μέρες, μαύρα Χριστούγεννα».

³⁰

Γ. παλληκαρίδου, ο Ευαγόρας ο αδελφός μου, Λάρνακα 2008, σ. 229

Και συνεχίζει η Γεωργία Παλληκαρίδου αυτή τη γλαφυρή αλλά και φορτισμένη συναισθηματικά περιγραφή: «Ο πατέρας πηγαινοερχόταν κάθε μέρα στην Αστυνομία και ρωτούσε πού βρίσκεται ο Ευαγόρας. Χωρίς να παίρνει απάντηση. Δέκα μέρες μετά τη σύλληψή του, τον μετέφεραν στο Δασάκι, ένα στρατόπεδο έξω από το κτήμα».

Η κ. Παλληκαρίδου συνεχίζει την πολύτιμη για εμάς αφήγησή της περιγράφοντάς μας την πρώτη συνάντηση της οικογένειας με τον Ευαγόρα μετά την σύλληψή του: ³¹ « Το Σάββατο 29 Σεπτεμβρίου του 1956 γνωστοποιούν στον πατέρα μου από την Αστυνομία, όπου πηγαινοερχόταν κάθε μέρα, ότι μπορούν να δουν τον Ευαγόρα οι δικοί του την επόμενη, στις 11 το πρωί. Ο αρραβωνιαστικός μου, μόλις σχόλασε από τη δουλειά του το Σάββατο, ήρθε από την Αμμόχωστο. Την Κυριακή 30 Δεκεμβρίου στην καθορισμένη ώρα βρισκόμαστε στο Δασάκι όπου κρατούσαν τον Ευαγόρα. Οι γονείς μας, και εγώ με τον αρραβωνιαστικό μου. Μας οδήγησαν σε μια παράγκα με τον Άγγλο αξιωματικό του στρατοπέδου να μας συνοδεύει. Τον είχαν όρθιο να μας περιμένει, χωρίς αλυσίδες. Στο δωμάτιο υπήρχε ένα σιδερένιο γυμνό κρεβάτι μόνο. Χύθηκα πρώτη και τον αγκάλιασα και τον φιλούσα απανωτά, δεν έλεγα να τον αφήσω, όποτε ο πατέρας μου αδημονώντας μου λέει: 'Ε κόρη μου, άφησέ μας και μας να τον δούμε'...», τον έσφιζαν και οι γονείς μας με λαχτάρα και τον φιλήσαν και του γνωρίσαμε τον αρραβωνιαστικό μου, τον Κόκο, που τον έβλεπε για πρώτη φορά. Τον βρήκαμε καταπονημένο, με μαύρους κύκλους γύρω στα μάτια του και μώλωπες στο πρόσωπο, αλλά με το αιώνιο χαμόγελό του. Τα βλέφαρά του βάρυναν. Σε ερώτηση του πατέρα τι έχουν τα μάτια του, μας είπε ότι την νύχτα τον έδεσαν χειροπόδαρα σε σιδερένιο κρεβάτι με εκτυφλωτικό φως, μπροστά το πρόσωπό του και δεν τον άφηναν να κοιμηθεί. Ο Άγγλος αξιωματικός που παρευρισκόταν στην συνάντησή μας αυτή και μιλούσε σπασμένα ελληνικά, έλεγε και ξανάλεγε: 'Ευαγόρας πάει Νότιο Αφρική'... Υπονοούσε πολλά ο Άγγλος... Έλεγε και ξανάλεγε 'Ευαγόρας Πέλλος'... που σήμαινε 'στο χέρι σου είναι να μην πικράνεις τους ανθρώπους που σε αγαπούν'. Ο χρόνος ήταν μετρημένος... Η επίσκεψη τελείωσε σύντομα. Τον αγκαλιάσαμε ξανά και αυτή ήταν και η τελευταία φορά που τον αγγίξαμε».

Όμως ας γυρίσουμε και πάλι στην Κ. Γεωργία Παλληκαρίδου, που με δύναμη ψυχής μας αφηγείται την πορεία προς το τέλος του αδερφού της ³² : «Η προανάκριση ορίζεται για τις 14 Φεβρουαρίου του 1957. Θυμούμαι όπως καθόμασταν στην ψυχρή αίθουσα του Δικαστηρίου. Είχαν έρθει από την Πάφο οι γονείς μας με την Μαρούλα και

³¹
Γ. Παλληκαρίδου, ό.π., σ. 230

³²
Γ. Παλληκαρίδου, ό. π., σ. 235

άλλοι συγγενείς από τη Λευκωσία και τον Λάρνακα της Λαπήθου. Εγώ πήγα από την Αμμόχωστο με τον κουνιάδο μου Φώτο. Πάνοπλοι βλοσυροί φρουροί έφεραν τον Ευαγόρα σιδηροδέσμιο και τον κάθισαν στο εδώλιο, όπου του έβγαλαν τις χειροπέδες και πήραν θέση ολόγυρα. Ίσως ανταλλάξαμε καμιά κουβέντα, ίσως όχι, το πιο πιθανό αλλά τα μάτια μας πόσα είπαν. Τον ένιωσα κρυωμένο και γριπωμένο. Χρειαζόταν μαντήλι για την μύτη του. Σηκώθηκα αυθόρμητα και πλησίασα στο εδώλιο χωρίς να ζητήσω την άδεια από τους Φρουρούς... Πριν απλώσω το χέρι μου αισθάνθηκα το ΑΙΤ. Πήρα το μαντηλάκι με τα δύο μου χέρια και το άνοιξα μπροστά στα μάτια τους και είπα ότι είναι ένα απλό μαντίλι δεν έχει κάτι μέσα και μου επέτρεψαν να το δώσω.

Η δίκη του ορίζεται για τις 25 Φεβρουαρίου. Στη δίκη ο Παλληκαρίδης δεν αφήνει πολλά περιθώρια στους δικηγόρους του να τον υπερασπιστούν, αφού, παρά τις αντιρρήσεις τους, παραδέχτηκε την ενοχή του.

Μέσα από την περιγραφή της Γεωργίας Παλληκαρίδου βλέπουμε το μαρτύριο ενός νέου ανθρώπου που το μόνο που ζητούσε ήταν ελευθερία και ένα καλύτερο μέλλον. Όμως, όπως έγραψα και στην κυρία Παλληκαρίδου, θέλοντας να την ευχαριστήσω για το υλικό που απλόχερα μου έστειλε, απαντώντας στο αίτημά μου, ο Ευαγόρας ζει, μέσα από τις σελίδες της Ιστορίας μας. Όμως, ας δούμε τη συνέχεια αλλά και το τέλος αυτού του όμορφου και νέου παλικαριού που έδωσε την ψυχή του για αξίες και ιδανικά που με πάθος πίστευε.

Η υπόθεση παραπέμφθηκε για εκδίκαση στο Ειδικό Δικαστήριο στις 25 Φεβρουαρίου του 1957³³ «Έγινε η προανάκριση στις 14 Φεβρουαρίου και σε 11 μέρες άρχισε η δίκη του, στις 25 του ίδιου μήνα. Έχουμε πάλι μαζευτεί στο δικαστήριο, στην Λευκωσία, όπου διεξαγόταν η δίκη, η οικογένεια καθώς και αρκετοί συγγενείς. Τον ρώτησε ο δικαστής τι είχε να πει προτού του απαγγείλει την απόφασή του. Ο Ευαγόρας απάντησε: 'Γνωρίζω ότι θα με καταδικάσετε εις θάνατον. Θα με κρεμάσετε, το ξέρω. Εκείνο όμως το οποίο έχω να πω, είναι τούτο: ότι έκαμα ως Έλλην Κύπριος όστις ζητεί την ελευθερίαν της Πατρίδος του. Τίποτε άλλο'». Και ο δικαστής του Ειδικού Δικαστηρίου του απάγγειλε την καταδίκη του και άρον άρον τον πήραν σιδηροδέσμιο χωρίς να αφήσουν να πλησιάσει κανένα».

Όμως έχει αξία να δούμε και την αφήγηση του πατέρα του Ευαγόρα για το τέλος, έτσι όπως το δημοσιεύει η κυρία Παλληκαρίδου στο βιβλίο της:³⁴ «Υπέρ 150 στρατιώτες και αστυνομικοί φρουρούν δεξιά και αριστερά εντός και εκτός του

³³ Γ. Παλληκαρίδου, ό.π., σ. 237

³⁴ Γ. παλληκαρίδου όπ σ.238

Δικαστηρίου. Ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης είναι στο εδώλιο του κατηγορουμένου από τις 7:30 π.μ. Ο δικηγόρος του Στέμματος, μερικοί αστυνομικοί και μερικοί δημοσιογράφοι και οι γονείς του Ευαγόρα, οι αδελφές του αλλά και συγγενείς. Εισέρχεται εις την αίθουσα ο δικαστής κ. Σω. Διαβάζει την κατηγορία. Οι δικηγόροι ζητούν να αποχωρήσουν από την αίθουσα διότι θεωρούν περιττή την παρουσία τους, καθώς ο κατηγορούμενος αποδέχεται τις κατηγορίες. Ο δικαστής δεν τους επιτρέπει να αποχωρήσουν δηλώνοντας ότι κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί ποτέ στα αγγλικά δικαστήρια. Ο Ευαγόρας έδειξε ψυχραιμία και θάρρος. Την ίδια ψυχραιμία έδειξαν και οι γονείς.

Παραθέτω αυτές τις αφηγήσεις, γιατί μας βοηθούν να καταλάβουμε το τι ακριβώς έγινε και κάτω από ποιες συνθήκες. Επίσης η συναισθηματική φόρτιση αυτών των περιγραφών μας μεταφέρουν με γλαφυρό τρόπο στο κλίμα της εποχής. Και νομίζω ότι αυτό είναι πολύ σημαντικό. Την επόμενη μέρα της καταδίκης του Παλληκαρίδη οι μαθητές του Γυμνασίου Πάφου απείχαν από τα μαθήματά τους σε ένδειξη διαμαρτυρίας και έστειλαν τηλεγράφημα στον Χάρντινγκ, με το οποίο ζητούσαν να απονεμηθεί χάρη στον Ευαγόρα. Όλος ο κόσμος αρχίζει μια προσπάθεια να σώσει τον νεαρό μαθητή. Η ελληνική κυβέρνηση προσπαθεί να αποτρέψει την εκτέλεσή του. Η κυπριακή αδελφότητα Αθηνών ζητά προσωπική παρέμβαση του Βασιλιά Παύλου. Η Βουλή των Ελλήνων στέλνει τηλεγραφήματα προς τη Βουλή των Κοινοτήτων και τα Ηνωμένα Έθνη. Ο Αρχιεπίσκοπος Δωρόθεος και ο χωρεπίσκοπος Σαλαμίνος Γεννάδιος, ο δήμαρχος Λευκωσίας κ. Δέρδης, 40 εργατικοί Άγγλοι βουλευτές, συντεχνίες, αλλά και απλοί πολίτες προσπαθούν να ματαιώσουν την εκτέλεση. Ο Χάρντινγκ και η αγγλική διπλωματία απορρίπτει την απονομή χάριτος.

Ο Ευαγόρας τελικά απαγχονίστηκε στις 14 Μαρτίου του 1957, σε ηλικία 19 ετών. Ήταν ο νεότερος αλλά και ο τελευταίος αγωνιστής που απαγχονίστηκε από τους Άγγλους. Ο τάφος του βρίσκεται στα φυλακισμένα μνήματα στη Λευκωσία.

Αυτή μέσα σε λίγες γραμμές είναι η ιστορία του Ευαγόρα Παλληκαρίδη, ενός μαθητή, ενός νέου ανθρώπου που έδωσε τη ζωή του για αξίες και ιδανικά. Είναι παράδειγμα για όλους.

2. Γρηγόρης Αυξεντίου

Ο Αυξεντίου γεννήθηκε στις 22 Φεβρουαρίου του 1928 στο χωριό Λύση που βρίσκεται ανάμεσα στη Λευκωσία και στην Αμμόχωστο. Οι γονείς του ήταν ο Πιερής και η Αντωνία Αυξεντίου και είχε μια μικρότερη αδερφή, τη Χρυστάλλα. Φοίτησε στο Δημοτικό σχολείο του χωριού του και κατόπιν στο Γυμνάσιο Αμμοχώστου. Όταν

αποφοίτησε από το Γυμνάσιο, ήρθε στην Ελλάδα με σκοπό να σπουδάσει στη στρατιωτική Σχολή Ευέλπιδων, όμως στις εξετάσεις δεν κατάφερε να εισαχθεί. Κατετάγη στον ελληνικό στρατό και φοίτησε στην σχολή Εφέδρων Αξιωματικών Πεζικού, ενώ παράλληλα μελετούσε φιλολογικά μαθήματα, για να εισαχθεί στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών. Απολύθηκε από τον στρατό ως Έφεδρος Ανθυπολοχαγός πεζικού και στη συνέχεια υπηρέτησε στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα για λίγους μήνες, προτού επιστρέψει στην Κύπρο το 1952, όπου εργάστηκε μαζί με τον πατέρα του και αρραβωνιάστηκε.

Στις 20 Ιανουαρίου του 1955, με τη βοήθεια ενός εξάδελφού του, ήρθε σε επαφή για πρώτη φορά με τον Γρίβα, που ήταν αρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α., στην οποία ο Αυξεντίου έδωσε τον λόγο της στρατιωτικής του τιμής, αντί του καθιερωμένου όρκου της Ε.Ο.Κ.Α και έτσι μπήκε στην αντίσταση κατά των Άγγλων. Με την έναρξη του αγώνα του του τα εξής ψευδώνυμα «Ζήδρος», «Ρήγας», «Αίαντας», «Άρης», «Μάστρος». Αγωνίστηκε σκληρά στην αντίσταση κατά των Άγγλων και πολύ γρήγορα του δόθηκε η θέση του υπαρχηγού της Ε.Ο.Κ.Α. Υπηρέτησε ως Τομεάρχης Αμμοχώστου – Βαρωσίων στις αρχές του Αγώνα. Την πρώτη Ιουλίου του 1955 καταζητήθηκε από τους Άγγλους για τη συμμετοχή του στον αγώνα και μετατέθηκε στην επαρχία Κερύνειας, όπου υπηρέτησε ως τομεάρχης της Ε.Ο.Κ.Α, μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1955. Από τον Δεκέμβριο του 1955 διετέλεσε τομεάρχης Πιτσιλιάς μέχρι τις 3 Μαρτίου του 1957 που έπεσε μαχόμενος.

Ένα από τα σημαντικότερα κρησφύγετα που χρησιμοποίησε ο Αυξεντίου τον καιρό του αγώνα βρίσκεται στην καρδιά του Παλαιοχωρίου, δίπλα από την Εκκλησία της Παναγιάς Χρυσοπαντάνασσας, στο υπόγειο του σπιτιού του Ανδρέα και της Μαρίτσας Καραολή. Κτίστηκε με υπόδειξη του ίδιου του Αυξεντίου το καλοκαίρι του 1956 μετά από διαταγή του «Διγενή» για κατασκευή κρησφύγετων και σε σπίτια, εκτός από εκείνα που υπήρχαν στις ορεινές περιοχές, από τους αντάρτες του Γεωργίου Μάτση, Λεωνίδα Στεφανίδη και Αντώνη Παπαδόπουλο, σε συνεργασία με τον Ανδρέα Καραολή και την τεχνική βοήθεια του Σπύρου Μιχαηλίδη.

Στις 3 Μαρτίου του 1957 οι Άγγλοι, ύστερα από προδοσία, πληροφορήθηκαν το κρησφύγετό του κοντά στο Μαχαιρά. Το περικύκλωσαν με αυτοκίνητα και ελικόπτερα και, μετά από πολύωρη μάχη και αρκετούς νεκρούς Άγγλους, έριξαν βενζίνη στο κρησφύγετο και τον έκαψαν ζωντανό. Το καμένο σώμα του θάφτηκε στις 4 Μαρτίου στις κεντρικές φυλακές Λευκωσίας, στον χώρο που είναι γνωστός σήμερα ως «Τα Φυλακισμένα Μνήματα».

Ο Αυξεντίου αναμφίβολα ήταν ένας ήρωας και δικαίως έχει ανακηρυχθεί ως εθνικός ήρωας της Κύπρου, καθώς έδωσε τη ζωή του για την πατρίδα και πέθανε μαχόμενος, αφού προδόθηκε το κρησφύγετό του. Έχει αξία να δούμε τη μαρτυρία του συμπολεμιστή του Αυγουστή για τα γεγονότα εκείνα και το τέλος του μεγάλου ήρωα

³⁵ «Τρεις Μάρτη του 1957. Πολύ πρωί ξυπνήσαμε γύρω στις έξι από κινήσεις που αντιληφθήκαμε γύρω από το κρησφύγετο. Σε λίγο είμαστε περικυκλωμένοι. Ο Μάστρος, έτσι φωνάζαμε τον αρχηγό μας, μας έδινε θάρρος. Από τις ενέργειες των στρατιωτών καταλάβαμε ότι είμαστε προδομένοι. Εκατοντάδες περιέσφιγγαν τον κλοιό γύρω από το λημέρι μας. Ένας αξιωματικός πλησίασε και φώναξε τον Αυξεντίου με το όνομά του και μας να παραδοθούμε. Ο αρχηγός απάντησε λέγοντας: 'Εγώ θα πολεμήσω και θα πεθάνω, πρέπει να πεθάνω'. Αυτό το 'πρέπει να πεθάνω' το επανέλαβε 3 – 4 φορές. Το πρόσωπό του φωτιζόταν από μια υπεράνθρωπη δύναμη. Εμείς βγήκαμε έξω με ψιλά τα χέρια. Οι Άγγλοι περίμεναν και τον Αυξεντίου, που δεν έβγαине. Τότε νευρικοί, του φώναζαν: 'Αυξεντίου έβγα έξω, αλλιώς θα σου ρίξουμε βόμβες και θα σε σκοτώσουμε'. 'Μολών λαβέ', απάντησε με σταθερή φωνή στους τυράννους. 'Αν έχετε καρδιά, ελάτε πιο κοντά να ρίξετε τις βόμβες σας'.

Ο δεκανέας Μπράουν πλησιάζοντας φώναζε ξανά στον Αυξεντίου να παραδοθεί. Προσπάθησε μάλιστα να δει τι έκανε μέσα στο κρησφύγετο. Εκείνη τη στιγμή αντήχησε το όπλο του Μάστρου και ο Άγγλος έπεσε νεκρός. Κάποιος άλλος έριξε αμέσως μια χειροβομβίδα μέσα στο κρησφύγετο, που με την έκρηξη έκανε τρομερό κρότο. Πέρασαν λίγα λεπτά, καμιά κίνηση στο κρησφύγετο. Μήπως σκοτώθηκε ο Αυξεντίου; Ένας αξιωματικός αρπάζοντάς με από το λαιμό, με διέταξε να μπω στο κρησφύγετο, να δω αν πέθανε. Πλησίασα φωνάζοντας: 'Μάστρε μου, Μάστρε μου, εγώ είμαι ο Ματράζος, μη με πυροβολήσεις' και μπήκα μέσα. Ο Αυξεντίου είχε μόνο ένα τραύμα στο λαιμό και ένα στο πόδι. Δε με άφησε να τον περιποιηθώ. Άρπαξα τότε το όπλο μου και από το στόμιο του Κρησφύγετου φώναξα στον Άγγλο: 'Τώρα είμαστε δύο, ελάτε να μας πάρετε, αν μπορείτε'. Έριξα μια ριπή κατά των Άγγλων. Εκείνοι απάντησαν με πολλούς πυροβολισμούς. Η μάχη άναψε και συνεχιζόταν για πολύ, αλλά κατά διαλείμματα. Σε μια διακοπή ζήτησα τσιγάρο, και αυτός, όπως συνήθιζε πάντα, μου είπε: 'Βλάφτει σε, ρε μισκίνη'. Ενώ καπνίζαμε αναπολούσαμε το παρελθόν, τις ενέδρες, τα αδέλφια που χάσαμε.

Στο μεταξύ οι Άγγλοι χρησιμοποιούσαν κάθε μέσο για να μας εξαναγκάσουν να παραδοθούμε. Έριξαν βαριές πέτρες πάνω στην οροφή. Κι όταν του είπα ότι θα πέσουν

³⁵

Γιάγκος Ασιώτης, Ο αγώνας της ΕΟΚΑ, 1955-1959, Λευκωσία 1983, σ. 91

πάνω μας, αυτός απάντησε πως οι τενεκέδες βαστούν κι ότι διάλεξε τους πιο καλούς ο Ηγούμενος. Ύστερα μας έριξαν δακρυγόνες βόμβες και το κρησφύγετο γέμισε αέρια. Πλησίαζαν τότε, μα τους ρίχναμε χειροβομβίδες και τους ακούσαμε που έφευγαν βογκώντας. Στη συνέχεια έκαναν εναντίον μας δύο σφοδρότατες επιθέσεις με καταγιστικά πυρά. Ψύχραιμα τους αποκρούσαμε, κάνοντας πάντα οικονομία στα πυρομαχικά μας. Όταν υποχώρησαν οι Άγγλοι, ο Μάστρος μου έδωσε διαταγή να ρίξω την μοναδική καπνογόνο χειροβομβίδα μας και πυροβολώντας μέσα στους καπνούς να βγούμε από το λημέρι μας και να τους ξεφύγουμε. Έτσι και έγινε. Έριξα την καπνογόνο. Όμως το όπλο μου ήταν στην ασφάλεια και δεν μπόρεσα να πυροβολήσω αμέσως. Η καθυστέρηση ήταν μοιραία. Ο καπνός διαλύθηκε και χάσαμε την μοναδική μας ευκαιρία. Αμέσως μετά ακούστηκαν τρεις ανατινάξεις πολύ κοντά μας. Μισοσκεπάστηκα με χώματα που εκτινάχθηκαν. Ο Μάστρος με βοήθησε στοργικά ρωτώντας ‘μήπως κτύπησες, ρε Μάκη’; Εκείνες τις στιγμές με έπιασε ενθουσιασμός. Θυμήθηκα τον Παπαφλέσσα. Μαζί με τον ηρωικό Αυξεντίου ήμουν τώρα έτοιμος να πεθάνω και εγώ πολεμώντας. Ενώ κουβεντιάζαμε λέγοντας την απόφασή μας να πεθάνουμε για την Πατρίδα, αντιληφθήκαμε ένα υγρό να τρέχει και να κατακλύζει το κρησφύγετο. ‘Είναι βενζίνα, Μάστρε μου’, του είπα. ‘Θα μας κάμουν ζωντανούς’. Δε πρόφτασα να τελειώσω τα λόγια μου όταν έσκασαν τρεις εμπρηστικές βόμβες. Πήραμε φωτιά. Τα κρησφύγετο μεταβλήθηκε σε φλεγόμενο καμίνι. Κοίταξα τον Μάστρο στο βάθος. Τον έζωσαν οι φλόγες. Η όψη του όμως ήταν γαλήνια. Παρέμεινε ατάραχος, όταν τον κοίταξα τρομαγμένος. Κι άκουσα από το στόμα του τα τελευταία λόγια του που μου τα είχε πει πολλές φορές. ‘Μην φοβάσαι, Ματρόζο, μη φοβάσαι’. Δεν άντεξα άλλο τη φωτιά και πετάχτηκα έξω από το κρησφύγετο. Σύρθηκα και κρύφτηκα σε έναν κοντινό θάμνο. Ήταν η ώρα δύο μετά το μεσημέρι. Μια δυνατή ανατίναξη ακούστηκε και το κρησφύγετο διαλύθηκε. Όταν όλα ησύχασαν, οι Άγγλοι πλησίασαν, με βρήκαν και με ανάγκασαν να μπω στο κρησφύγετο, για να δω αν πέθανε ο Αυξεντίου. Οι ίδιοι δείλιαζαν να πλησιάσουν. Πράγματι μπήκα. Δεν θα ξεχάσω το τραγικό θέαμα που αντίκρισα. Ο Μάστρος, μου, ο αγαπημένος μου αρχηγός ήταν νεκρός. Ξαπλωμένος ανάσκελα, κομματιασμένος και καρβουνιασμένος. Δεν μπορούσα να τον τραβήξω έξω. Έκαιγε ακόμα. Έλαμψαν από ικανοποίηση τα μάτια των Άγγλων μόλις τον αντίκρισαν νεκρό. Σκυφοί όλοι και κι αμίλητοι, πήγαμε στο μοναστήρι Μαχαιρά και βάλουμε ένα κεράκι στη μνήμη του Αυξεντίου που βρήκε την δόξα».

Το τέλος του Αυξεντίου φωτίζεται από τη λεπτομερή και συναισθηματικά φορτισμένη αφήγηση του συντρόφου του.

3. Αγώνας κατά των Τούρκων – Νικόλαος Κατούντας

Όμως ήρωες και υπερασπιστές σε αυτό του όμορφου νησί δεν υπήρξαν μόνο επί Αγγλοκρατίας, αλλά και αργότερα, στον αγώνα ενάντια στους Τούρκους, πολέμησαν άνδρες ψυχωμένοι που δεν υπολόγισαν τίποτα και πέρασαν στην Ιστορία. Αξίζει, λοιπόν, κάποιος να γνωρίσει αυτούς τους ανθρώπους, γιατί πρέπει να γνωρίζουμε. Χωρίς αυτά τα πρότυπα δεν θα έχουμε την δύναμη να απαντήσουμε στις προκλήσεις που σήμερα καλείται να αντιμετωπίσει η πατρίδα μας. Ο πρώτος ήρωας λοιπόν που θα προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε είναι ο Νικόλαος Κατούντας. Ο «Λεωνίδα της Κύπρου» όπως τον έχουν ονομάσει.

Ο Νικόλαος Κατούντας ήταν απόφοιτος της σχολής Ευελπίδων και ήταν εκπαιδευμένος καταδρομέας, αλεξιπτωτιστής, βατραχάνθρωπος και χιονοδρόμος, ενώ ήταν τελειόφοιτος της Νομικής Σχολής Αθηνών. Το 1973 ως υπολοχαγός μεταφέρθηκε στην Κύπρο και συγκεκριμένα στην 33^η μοίρα καταδρομών ως διοικητής λόχου. Κατά τη διάρκεια της τουρκικής εισβολής, ο Κατούντας έλαβε μέρος ως διοικητής του 31^{ου} Λόχου κρούσεως της 33 ΜΚ, η οποία αναγκάστηκε να συμπυκωθεί, εξαιτίας της έλλειψης πυρομαχικών και της μη έλευσης ενισχύσεων. Πρέπει να πούμε ότι ο Κατούντας γεννήθηκε στην Πάτρα, η οικογένειά του, όμως, μέχρι σήμερα βρίσκεται στην όμορφη Καλαμάτα και η προτομή του κοσμεί κεντρικό δρόμο της πόλης.

Στις 22 Ιουλίου το πρωί ο Νικόλαος Κατούντας, κινούμενος ως επικεφαλής 62 ανδρών προς τον Άγιο Γεώργιο Κερύνειας, συνάντησε τους υποχωρούντες άνδρες ενός Τάγματος Πεζικού. Ρώτησε τον επικεφαλής τους πού είναι οι Τούρκοι και εκείνος του απάντησε ότι είναι πάρα πολλοί. Ο Κατούντας αντέδρασε εκνευρισμένος: ³⁶ «Σας ρώτησα πού είναι και όχι πόσοι είναι». Ο Κατούντας φτάνει με τον Λόχο του (62 ανδρών αντί των 120 που είχαν προβλεφθεί) σε μικρή απόσταση από την Κερύνεια, ώσπου έρχεται η πληροφορία ότι 200 τούρκικα άρματα βρίσκονται παραλλαγμένα μέσα στα χωράφια. Η πληροφορία ήταν λανθασμένη, αφού οι Τούρκοι χρησιμοποίησαν και στους 2 Αττίλες συνολικά 190 άρματα. Η κατάσταση για τον Κατούντα και τους άνδρες του ήταν δύσκολη. Η μάχη που ακολουθεί είναι σκληρή και άνιση. Με απαρχαιωμένο ατομικό οπλισμό οι καταδρομείς μάχονται σαν λιοντάρια. Οι Τούρκοι προς στιγμή σαστίζουν και υποχωρούν. Μετά από ώρα ξαναεμφανίζονται, αυτή τη φορά με την κάλυψη αρμάτων Μ – 47.

³⁶

Εφημερίδα Δημοκρατία, Χρήστος Μπολώσης << Νικόλαος Κατούντας >>. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 4.9.2018

Ο αγώνας όμως συνεχίζεται με πείσμα και ορμή. Οι Τούρκοι με συνεχόμενες προσπάθειες προσβάλλουν τον Λόχο Κατούντα. Το τέλος πλησιάζει, τα πυρομαχικά τελειώνουν. Όμως σε αυτή την συνάφεια νομίζω ότι έχει ενδιαφέρον να δούμε τη μαρτυρία του Χαράλαμπου Κυρίλλου που ήταν κοντά του μέχρι την τελευταία στιγμή.

³⁷
« Ήταν 20 Ιουλίου 1974, γύρω στις 5 το απόγευμα. Ο ήλιος είχε πάρει την κατηφόρα και μέσα στα ερείπια που κάπνιζαν εμείς ξεκινήσαμε την επιχείρηση για την κατάληψη του Αγίου Παριώνα, ενός απόρθητου υπό τούρκικο έλεγχο φρούριο με διοικητή της μοίρας τον Νικόλαο Κατούντα. Μετά από σκληρές μάχες καταφέραμε και πήραμε το πυροβολείο γύρω από το φρούριο. Από αυτή τη φάση αρχίζει η μεγάλη προδοσία της Κύπρου. Το πυροβολικό το οποίο περιμέναμε να χτυπήσει το φρούριο ώστε στις 12:00, να κάνουμε την τελική επίθεση και την κατάληψή του, κάποιοι “πατριώτες” το τοποθέτησαν σε καίριο μέρος, ώστε να γίνει ορατό από τα πολεμικά αεροπλάνα των Τούρκων και σε λίγο να γίνει στάχτη. Εμείς επάνω περιμέναμε, αλλά τι να γίνει ! Μας βρίσκει το χάραμα και ποιος είδε το χάρο και δεν φοβήθηκε.

Μετά από αρκετή ταλαιπωρία φτάσαμε στη Μοίρα όλοι, φαντάροι, αξιωματικοί ένα μάτσο χάλια. Ξημερώνοντας 22^η Ιουλίου, ο λοχαγός μου είπε να ανέβω στο τζίπ και να πάμε κάτω στην Κερύνεια να καταστρέψουμε ένα άρμα των Τούρκων. Με το τουφέκιο N04 που κρατούσαμε, τι άρμα να καταστρέψεις; Ολόκληρος ο 31^{ος} Λόχος ξεκίνησε για την Κερύνεια. Έδωσε ο λοχαγός τις απαραίτητες οδηγίες. Ακροβόλησε τον Λόχο. Μια διμοιρία προς την θάλασσα και οι άλλες δύο προς τον Πενταδάκτυλο. Εγώ μέσα στον κύριο δρόμο πάνω στο τζίπ με τον λοχαγό, με κατεύθυνση προς τον Άγιο Γεώργιο, ένα χωριό έξω από την Κερύνεια και από κει κατευθύναμε τον λόχο. Σε κάποια στιγμή ανεβήκαμε ένα τριώροφο σπίτι, για να βλέπουμε καλύτερα, γιατί ο λοχαγός φοβόταν μήπως γινόταν κάτι από την θάλασσα. Εκείνη την στιγμή άνοιξα το ψυγείο και βρήκα μέσα ένα κομμάτι καρπούζι. Μόλις το αντίκρισα, το άρπαξα και ήμουν έτοιμος να χώσω την μούρη μου μέσα. Ντράπηκα το λοχαγό μου και το έδωσα. Πήρε ένα μαχαίρι και εκεί που είμαστε έτοιμοι να σβήσουμε τη δίψα μας, μας καλούσαν από την δεύτερη διμοιρία ότι σε ένα περιβόλι με λεμονιές υπήρχαν καμουφλαρισμένα 200 άρματα. Εκείνη την στιγμή με κοίταξε στα μάτια ο λοχαγός και μου είπε: “Λοχία, μας πρόδωσαν”». Από τα νεύρα του, όπως βαστούσε το καρπούζι, το πέταξε στον τοίχο. Είχαμε τόση δίψα πάνω μας που τα χείλη μας είχαν κολλήσει. Το νερό η παροχή του ήταν κομμένη. Με κτύπησε στο ώμο, σα να μου ζητούσε συγγνώμη. Αρπάξει τον ασύρματο από το χέρι μου και διατάζει τις διμοιρίες οπισθοχώρηση. Μετά από μισή ώρα μαζευτήκαμε σε ένα μεγάλο

³⁷

Εφημερίδα *Ελευθερία*, «Νικόλαος Κατούντας, ο Λεωνίδας της Κύπρου, Καλαμάτα 18.7.2015. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 18.9.2018.

σπίτι που ήταν η μητρόπολη της Κερύνειας. Ο λοχαγός μας έδωσε οδηγίες να γλιτώσουμε από αυτή την προδοσία. Μόλις μας κατατόπισε γίναμε αντιληπτοί από τους Τούρκους που μπαίνανε μέσα στην Κερύνεια σα να κάνανε παρέλαση στο Σύνταγμα. Δώσαμε και εκεί σκληρή μάχη με ό,τι είχαμε στη διάθεσή μας. Οπλισμό μηδέν, νηστικοί και διψασμένοι και όμως το θάρρος, το πείσμα και η ενθάρρυνση του λοχαγού μας νίκησε. Οι Τούρκοι φύγανε όλοι τρεχάλα και κρυμμένοι πίσω από τα άρματα μπήκανε στην Κερύνεια.

Μέσα από βουνά και χαράδρες και με την δίψα να μας ταλαιπωρεί, φτάσαμε έξω από το χωριό Κάρμι και λίγο πιο μακριά από το Τούρκικο χωριό Τέμπλος. Ο λοχαγός μας είπε ότι πρέπει να μείνουμε εδώ να βραδιάσει και μετά να φύγουμε. Ο λόγος ήταν ότι η Κερύνεια είχε πέσει στα χέρια των Τούρκων και έπρεπε να περιμένουμε. Μου είπε να πάρω πέντε λοκατζήδες, να προχωρήσω λίγο πιο πέρα και, αν τυχόν πέσει κάτι στην αντίληψή μου, να το αναφέρω. Μόλις σηκωθήκαμε, ακούγεται μια έκρηξη. Ένας φαντάρος, ο οποίος πήγε για την ανάγκη του, έρχεται με το ένα χέρι να κρέμεται. Παίρνει την ξιφολόγχη και το κόβει τελείως και το πετά στην χαράδρα σαν να πέταγε ένα κομμάτι ξύλο. Μόλις αντικρίσαμε αυτό το γεγονός παγώσαμε. Αμέσως ο λοχαγός φρόντισε να μας ενθαρρύνει. Εκεί άρχισε η μάχη ζωής και θανάτου. Μια ώρα τα όπλα δεν σίγησαν ούτε ένα λεπτό. Οι Τούρκοι έκαναν πίσω και τότε ο λοχαγός μας φώναζε όλους και μας διέταζε πως πρέπει να φύγουμε προς άλλη κατεύθυνση. Λέγοντας: Φύγετε, οι μανάδες της Κύπρου θα μαυροφορεθούν και δεν θέλω να 'ναι οι δικές σας.

Εγώ και ο λοχαγός καλύπταμε τους υπολοχαγούς για έξοδο από την χαράδρα, μόλις βγήκε και ο τελευταίος στο τέλος μείναμε μόνοι μας, κοιταχτήκαμε στα μάτια για λίγο. Το πρόσωπό του είχε μια υπερκόσμια λάμψη. Αμέσως ένα χαμόγελο φώτισε το πρόσωπό του. Τέτοιο χαμόγελο δεν νομίζω να αντικρίσω στην ζωή μου ολόκληρη. Ένα χαμόγελο σιγουριάς, αγάπης και αυτοθυσίας. Εκείνη τη στιγμή δεν υπήρχε λοχαγός και στρατιώτης. Υπήρχαν δύο άνθρωποι, δύο φίλοι. Μου είπε να φύγω και ότι θα με καλύπτει. Έφυγα. Ήταν η τελευταία φορά που είδα τον λοχαγό μου. Εκεί μέσα, στην κουφάλα της Χαρουπιάς, με τη στολή του Έλληνα αξιωματικού, τα διακριτικά του καταδρομέα, με το φωτεινό του χαμόγελο που ενέπνεε εμπιστοσύνη και σιγουριά. Και είμαστε έτοιμοι ακόμα και στην κόλαση να τον ακολουθήσουμε. Ήταν η τελευταία φορά που τον είδα τον λοχαγό, τον άνθρωπο, το φίλο, τον πατέρα Νίκο Κατούντα. Αυτό το σφάλμα που έκανα δεν θα το συγχωρήσω ποτέ στον εαυτό μου. Η μνήμη ανατρέχει στις μέρες μαζί, ιδιαιτέρως εγώ ως πιστός ακόλουθός του, ποτέ δεν θύμωσε. Ποτέ δεν παραφέρθηκε, ουδείς εξ αυτού αδικήθηκε, ήμουν πεπεισμένος πως μπροστά μας βρισκόταν ο ηγέτωρ. Πολεμήσαμε και κρατηθήκαμε μαζί του Δώσαμε άνισες μάχες αντιμετωπίζοντας τους Τούρκους εισβολείς. Ο λοχαγός μόνος και αβοήθητος με τους

στρατιώτες του. Όταν όλα χάθηκαν, μας διέταξε να αποχωρήσουμε. Έμεινε τελευταίος να μας καλύπτει σαν Λεωνίδα της Κύπρου».

Η μαρτυρία του Χαράλαμπου Κυρίλλου μας βοηθά να σκιαγραφήσουμε το προφίλ του Νίκου Κατούντα που έφυγε μαχόμενος, χάθηκε στα βουνά αυτού του όμορφου Νησιού, ταύτισε την μοίρα του με τη μοίρα της Κύπρου, αφήνοντας πίσω μια γυναίκα με δύο μικρά παιδιά. Ο Κατούντας είναι πλέον ένα ιστορικό πρόσωπο και για τους στρατιώτες του, όπως προκύπτει από την αφήγηση του Κυρίλλου, ένας θρύλος.

4. Παύλος Κουρούπης

Ένας άλλος ήρωας που ταυτίστηκε και αυτός με τη μοίρα της Κύπρου είναι ο Παύλος Κουρούπης, ο οποίος γεννήθηκε το 1929 στα Δένδρα Μεσσηνίας. Από γονείς αγρότες, είναι το τρίτο κατά σειρά από τα 6 παιδιά του Γεωργίου και της Ευαγγελίας Κουρούπη. Τα πρώτα του παιδικά χρόνια τα πέρασε στον τόπο που γεννήθηκε. Το μεγάλο όνειρο του ήταν να ακολουθήσει στρατιωτική καριέρα και αγωνίστηκε να ολοκληρώσει τις σπουδές του στη στρατιωτική σχολή Ευελπίδων, από όπου αποφοίτησε με επιτυχία το 1952 και στην οποία ήταν υπόδειγμα Ευέλπιδος. Φοίτησε ακόμη στην Ανωτέρα σχολή Πολέμου από την οποία αποφοίτησε το 1967. Ο ένας και μοναδικός σκοπός του ήταν να τιμήσει τη στολή που του έδωσε η Πατρίδα και το όνομα της οικογένειάς του με το κύρος, την αξιοπρέπεια και την τιμή που αρμόζει να φέρει κάθε έντιμος Έλληνας αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού.

Το παιδί της μεσσηνιακής γης πάλευε στη ζωή με ηθικές αξίες, ιδανικά και στόχο την προσωπική βελτίωσή του και πρόοδο. Δεν αρκέστηκε στη στρατιωτική εκπαίδευση που έλαβε. Έμαθε τρεις ξένες γλώσσες, ενώ φοίτησε στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, από την οποία αποφοίτησε ως αριστούχος το 1955. Παντρεύτηκε τη Μαρία Καρβούνη και απέκτησαν μία κόρη. Το 1972 μετατέθηκε στην Κύπρο, όπου τον πρώτο χρόνο υπηρέτησε στο χωριό Μύρτου και στη συνέχεια υπηρέτησε ως διοικητής του 251 Τ.Π Κερύνειας.

Υπερασπίστηκε με πείσμα την πόλη καταφέροντας να καθηλώσει την τουρκική απόβαση για 2 ημέρες στην ακτή του όρμου Πέντε Μίλι διοικώντας 2 μόνο Λόχους Πεζικού, συνολικά 645 άνδρες, από τους οποίους οι 345 βρέθηκαν ακριβώς απέναντι στο αποβιβαζόμενο τουρκικό 50^ο Σύνταγμα Πεζικού, με Διοικητή τον Συνταγματάρχη Καραογλάνογλου, ο οποίος σκοτώθηκε την πρώτη μέρα της απόβασης. Κράτησε τις θέσεις του για δυόμισι ολόκληρες μέρες, πολεμώντας με αναλογία 1

άνδρα έναντι 7, προς μεγάλη έκπληξη των Τούρκων, οι οποίοι ανέμεναν ότι θα έκαναν – κυριολεκτικά – περίπατο.

Κατά τη διάρκεια της τουρκικής απόβασης, οι άνδρες του Κουρούπη, με αυτόν στην πρώτη γραμμή της μάχης, ανάγκασαν τους Τούρκους να μείνουν κρυμμένοι σε μια λωρίδα ακτής, μήκους 500 μ. και βάθους μόνο 50 μ, που τη σφυροκοπούσαν τα Ένφληντ του 251^{ου} Τ.Π του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Άντεξαν από τις 5.00 το πρωί της 20^{ης} Ιουλίου έως τις 14:30 το μεσημέρι της 22^{ας}, όταν οι Τούρκοι με την προστασία των κανονιών των αντιτορπιλικών τους και την πλήρη κάλυψη από την αεροπορία τους, που έριχνε βόμβες ναβάλμ στις θέσεις της Εθνικής Φρουράς, αποβίβασαν τα άρματα M47, που άνοιγαν δρόμο προς τον Άγιο Γεώργιο και την Κερύνεια. Στη συνέχεια αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν, μη μπορώντας η λιγοστή δύναμη που αντιστεκόταν να αναχαιτίσει τα τουρκικά άρματα. Υπήρξε κορυφαία μορφή της μάχης της Κερύνειας, όπου και δέχτηκε καταγισμό πυρών κατά την διάρκεια αντεπίθεσης, την οποία διέταξε ο ίδιος.

Άλλος ένας ήρωας ταυτίστηκε με τη μοίρα της Κύπρου. Η περίπτωση του Κουρούπη θα μας απασχολήσει και στο επόμενο κεφάλαιο, όπου θα μιλήσουμε για τους αγνοούμενους και για τις φοβερές αποκαλύψεις που κάνει ο Πέτρος Κασιμάτης στο βιβλίο του *Τα Δεκατρία Περιστέρια*.

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ

Στην τραγωδία της Κύπρου πρωταγωνιστεί το ανθρώπινο κομμάτι, αφού υπάρχουν 1.619 αγνοούμενοι. Πόνος αλλά και ένα τεράστιο «γιατί;» βασανίζει ακόμη τους συγγενείς των ανθρώπων που χάθηκαν, δεν ξαναγύρισαν και δεν έχει κάποιος επιβεβαιώσει αν είναι νεκροί. Η Αντιγόνη του Σοφοκλή παλεύει να αποδώσει τις ανάλογες τιμές για τον αδερφό της. Για τους αγνοούμενους της Κύπρου ποιος θα παλέψει; Οι μητέρες; Οι αδερφές; Μπορούν; Αφού δεν ξέρουν αν είναι νεκροί, μέσα τους υπάρχει η ελπίδα ότι θα ανοίξουν την πόρτα του σπιτιού και θα γυρίσουν. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τη μάνα του αγνοούμενου Γιάννη Ξυδιά, η οποία περιμένει μέρα – νύχτα να ανοίξει η πόρτα, να δει το παλικάρι της, το καλύτερο παιδί, όπως λέει. Τώρα μιλάει με την προτομή του που στήθηκε κοντά στη βρύση, στο μικρό εκείνο χωριουδάκι στα μέρη της Πυλίας. Νιώθει ότι ο Γιάννης ήρθε. Ιστορίες πολλές ανθρώπινες που κάνουν την καρδιά σου να λιγοψυχάει. Και οι Τούρκοι έχουν αγνοούμενους και αυτοί πονούν. Ο ανθρώπινος πόνος δεν διαχωρίζει ούτε φυλές, ούτε εθνότητες, ούτε χρώματα, είναι για όλους ο ίδιος.

1. Το βιβλίο του Πέτρου Κασιμάτη

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τους αγνοούμενους. Ο Πέτρος Κασιμάτης έχει κάνει μια ενδιαφέρουσα έρευνα για τους αγνοούμενους. Σύμφωνα με τον γνωστό δημοσιογράφο 13 από αυτούς εντοπίστηκαν σε τουρκικές φυλακές, στις οποίες ζούσαν μέχρι το 1988. Το ζήτημα συνιστά μια ανοιχτή πληγή και τις οικογένειες τόσο των Ελλαδιτών που αγνοούνται όσο και των Κυπρίων, των οποίων ο αριθμός είναι μεγαλύτερος. Μέχρι σήμερα στο νησί, όταν κάθονται στο τραπέζι, αφήνουν και μια θέση κενή για εκείνον που προσμένουν να γυρίσει.

Η έρευνα του Κασιμάτη στηρίζεται σε μαρτυρίες ανθρώπων που υποστηρίζουν ότι είδαν και μίλησαν με Έλληνες κρατούμενους. Θα παρακολουθήσουμε δειγματοληπτικά κάποιες από αυτές και θα εξαγάγουμε τα συμπεράσματά μας.

Τα Άδανα είναι η πρωτεύουσα της Κιλικίας και τόπος που επισκέπτονται εκπρόσωποι του βιομηχανικού χώρου απ' όλο τον κόσμο. Ένας από τους παράπλευρους αγροτικούς δρόμους οδηγεί στις φυλακές Χασάν Καρακάς. Σύμφωνα με το βιβλίο του Κασιμάτη, πενήντα Έλληνες αγνοούμενοι βρίσκονταν σε αυτές τις

φυλακές, αιχμάλωτοι σε χωριστό χώρο κράτησης από τους Τούρκους ποινικούς καταδίκους, και εργάζονταν καθημερινά σε κοντινά αγροκτήματα. Από αυτούς ο ένας ονομάζεται Πέτρος, άγνωστων λοιπόν στοιχείων.

Η δεύτερη πληροφορία προέρχεται από έναν Έλληνα οδηγό φορτηγού. Αυτός διατείνεται ότι συνάντησε έξω από τα Άδανα τον Ελλαδίτη Κώστα Σούρλα, ο οποίος ήταν στρατιώτης Πεζικού, υπηρετούσε στο στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ και τα ίχνη του χάθηκαν στις 16 Αυγούστου του 1974. Σύμφωνα με τον οδηγό, ο Σούρλας του διαμήνυσε ότι στην περιοχή Τσιουκούροβα των Αδάνων βρίσκεται άγνωστος αριθμός αιχμαλώτων Ελλήνων και Κυπρίων αγνοουμένων.

Στο βιβλίο του Κασιμάτη μνημονεύεται επίσης άρθρο Κύπριου δημοσιογράφου. Ο δημοσιογράφος καταγράφει τη μαρτυρία του Γιώργου Παπαλεωντίου, ενός τριαντάχρονου (τότε) ταξιτζή, που ισχυρίζεται ότι άκουσε και μετέφερε στην Κύπρο τη σπαρακτική έκκληση για βοήθεια του αγνοούμενου Λεόντιου Λεοντίου, φωνή που του έμεινε ανεξίτηλα χαραγμένη στη μνήμη ³⁸ : *«Έφρευγα από τις φυλακές Αμάσειας της Τουρκίας στις 23 Οκτωβρίου 1974. Στη δεύτερη πύλη των φυλακών και ενώ προχωρούσαμε προς την έξοδο άκουσα να βγαίνει μια σπαρακτική φωνή: “Είμαι ο Λεόντιος Λεοντίου, ρε παιδιά. Δε μας παίρνετε μαζί σας στην Κύπρο; Είμαι ο Λεόντιος Λεοντίου από την Άσσια, μαζί μου είναι ο κουνιάδος μου”»*.

Ο Πέτρος Κασιμάτης υιοθετεί τις μαρτυρίες και υποστηρίζει ότι δεκατρείς αγνοούμενοι διαπιστωμένα έζησαν σε τουρκικές φυλακές μέχρι το 1988. Σύμφωνα με τον Κασιμάτη η πολιτική ηγεσία τόσο της Ελλάδας όσο και της Κύπρου γνώριζαν για αυτό το θέμα και αδράνησαν.

Η άλλη μαρτυρία προέρχεται από τον Δαμιανό Αργυρόπουλο, ετών εβδομήντα εννέα, όταν γράφτηκε το βιβλίο. Ο Αργυρόπουλος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και μιλάει τα τουρκικά άπταιστα, καθώς πατέρας του ήταν ένας από τους σαράντα Έλληνες πρόκριτους της Πόλης που οδηγήθηκαν και χάθηκαν στα βάθη της Ανατολίας το 1922. Υπηρέτησε τη θητεία του στην Ελλάδα. Είχε εταιρία εισαγωγής και εμπορίας ρολογιών στη Θεσσαλονίκη. Τόσο ο ίδιος όσο και οι γιοι του, που ήταν στην εταιρία, έκαναν συχνά ταξίδια στην Τουρκία. Το 1982 στη διάρκεια της έκθεσης φωτογραφίας που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη για τους αγνοούμενους, ο Δαμιανός Αργυρόπουλος πλησίασε τον ιερέα Χριστόφορο Οικονόμου, γνωστό και ως παπα – Χριστόφορο, κινητήρια δύναμη της επιτροπής αγνοουμένων, και του είπε ότι είχε πληροφορίες για το θέμα των Αγνοουμένων.

38

Π. Κασιμάτης, *Δεκατρία περιστέρια. Αγνοούμενοι: Άκρωξ Απόρρητο*, Αθήνα 2009, σ. 103

Το 1974, μετά την εισβολή στην Κύπρο, βρέθηκε για δουλειές στη Μερσίνα. Καθώς έπινε τον καφέ του σ' ένα καφενείο με ντόπιους, άκουσε ότι υπήρχε κάποιο στρατόπεδο αιχμαλώτων στις παρυφές της πόλης και ότι εκεί βρίσκονταν Έλληνες αιχμάλωτοι που δεν είχαν γυρίσει. Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο αποφάσισε να πάει επιτόπου και να πλησιάσει όσο μπορεί το στρατόπεδο, για να δει τι συμβαίνει. Στην απόρρητη κατάθεσή του τόνισε ότι το στρατόπεδο βρισκόταν σε ανοιχτό χώρο, περιφραγμένο με συρματοπλέγματα. Στο κέντρο του υπήρχαν δύο – τρία λυόμενα. Στην αυλή διέκρινε κάποιους που του φάνηκαν ιδιαίτερος ταλαιπωρημένοι. Ο περίγυρος φρουρούνταν από στρατιώτες. Πλησίασε έναν από τους φρουρούς και, ³⁹ δήτην αδιάφορα, τον ρώτησε : *“Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι; Είναι φυλακισμένοι; Τι έχουν κάνει;”*, *“Είναι γκισαούρηδες”*, του απάντησε ο φρουρός, *“που τόλμησαν να σηκώσουν τα όπλα εναντίον της Τουρκίας”*.

Ο Αργυρόπουλος διατείνεται ότι, παρά την ταραχή του, είχε την ψυχραιμία να δώσει ένα πακέτο τσιγάρα στον φρουρό και πλησίασε ένα άλλο σημείο, κοντά στα συρματοπλέγματα, όπου στεκόταν ένας άνδρας. Ήταν ρακένδυτος και φαινόταν πολύ ⁴⁰ ταλαιπωρημένος. Ο Αργυρόπουλος τον ρώτησε : *«Από πού είσαι; Πόσοι είναι στο στρατόπεδο;»*, *«Είναι γύρω στους εφτακόσιους με οχτακοσίους αιχμαλώτους από την Κύπρο»*, του απάντησε ο αιχμάλωτος. Η προφορά του ήταν κυπριακή. Ο φρουρός όμως τον είδε να συζητάει και πλησίασε. Ο Αργυρόπουλος απομακρύνθηκε επιφυλακτικά, φοβήθηκε αλλά ήταν αποφασισμένος να συνεχίσει.

Η επόμενη μαρτυρία του ίδιου ανθρώπου προέρχεται από την Αμάσεια στην οποία βρέθηκε το 1981. Εκεί γνωρίστηκε με δύο Κούρδους. Έφαγε μαζί τους, έκανε παρέα, τους φίλεψε και αυτοί του αποκάλυψαν, αφού κέρδισε την εμπιστοσύνη τους, πως υπάρχουν Ελλαδίτες και Κύπριοι αξιωματικοί που δραπέτευσαν από τον τόπο κράτησής τους και οι οποίοι εκπαίδευσαν Κούρδους αντάρτες. Οι Κούρδοι τον πληροφόρησαν επίσης ότι κρατούνταν Έλληνες στις στρατιωτικές φυλακές της πόλης, οι οποίες βρίσκονταν στις βόρειες παρυφές της. Ο Αργυρόπουλος τις επισκέφτηκε. Πλησίασε στα συρματοπλέγματα, κέρασε τσιγάρο τον φρουρό και μίλησε μαζί του. Απομακρύνθηκε και πήγε με μεγάλες προφυλάξεις σε ένα άλλο σημείο. Είδε μέσα έναν ρακένδυτο άντρα. Κατάλαβε από την προφορά του ότι ήταν Κύπριος. Ήταν ψηλός, με μαύρα γένια, μαλλιά σχεδόν ίσια και εμφανώς ταλαιπωρημένος. Αυτός του είπε ότι όλοι οι κρατούμενοι εκεί ήταν περίπου χίλιοι διακόσιοι και του έδειξε ένα χαρτάκι με

39

Π. Κασιμάτης, *ό.π.*, σ. 106

40

Π. Κασιμάτης, *ό.π.*, σ. 106

πέντε ονόματα. Κατόπιν τον συμβούλεψε να απομακρυνθεί, γιατί οι Τούρκοι είχαν βαλτούς δικούς τους ανάμεσα στους κρατουμένους. Πράγματι ο Αργυρόπουλος είδε έναν από αυτούς να πλησιάζει, πήρε το χαρτάκι γρήγορα και απομακρύνθηκε.

Σύμφωνα πάντα με το βιβλίο του Κασιμάτη για αυτές τις πληροφορίες ενημερώθηκε και ο Αρχηγός του Γ.Ε.Σ, σήμερα επίτιμος αρχηγός του Γ.Ε.Σ Ευστάθιος Καπραβέλος, ο οποίος εκείνη την εποχή ήταν διοικητής του Α' Σώματος Στρατού στη Λάρισα την περίοδο 1991 – 1992. Αυτός επιβεβαιώνει στον Κασιμάτη τις πληροφορίες που ο δημοσιογράφος ήδη είχε. Ο Καπραβέλος, δηλαδή, δίνει τη μαρτυρία ότι είχε και ο ίδιος προφορική ενημέρωση ότι υπάρχουν σε στρατόπεδα στο Μπολού και σε άλλες περιοχές της Τουρκίας Έλληνες και Ελληνοκύπριοι αιχμάλωτοι.

Σύμφωνα με τον Κασιμάτη, όταν οι Ένοπλες Δυνάμεις έλαβαν γνώση των μαρτυριών, κατέστρωσαν σχέδιο σωτηρίας των αιχμαλώτων. Για μην διαρρεύσουν τα συγκεκριμένα στοιχεία, οι αξιωματούχοι απέφυγαν να μεταφέρουν εγγράφως πλήθος απόρρητων πληροφοριών, συνεπώς η ενημέρωση έγινε προφορικά. Μελετήθηκε η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος πάνω σε δύο άξονες: 1) την εξακρίβωση και τον εντοπισμό στρατοπέδων αιχμαλώτων και αγνοουμένων. 2) τον τρόπο απελευθέρωσης ενός, έστω, αριθμού από αυτούς. Το πρώτο ζήτημα αφορά και την κατασκοπεία και υπάγεται στην Ε.Υ.Π, το δεύτερο αφορά στο Επιτελικό Γραφείο του Γ.Ε.Σ που θα οργανώσει την αποστολή κομάντος, ενώ και οι άνθρωποι του υπουργείου Εξωτερικών θα πρέπει να ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους. Οι υποτιθέμενες συσκέψεις γίνονται σε ιδιαίτερα κλειστό κύκλο και στις επόμενες δράσεις πρωταγωνιστεί ένας αξιωματικός ονόματι Γιαννόπουλος, καθώς και άλλοι αξιωματικοί που αρχίζουν να πηγαινοέρχονται στην Τουρκία.

Σύμφωνα πάντα με τον Κασιμάτη, ο Γιαννόπουλος ζει εκεί για δύο χρόνια και συναναστρέφεται με τους κατοίκους. Κυκλοφορεί με την προκάλυψη του Τούρκου ιχθυέμπορου. Τα χαρακτηριστικά του βοηθούν πολύ, έχει μουστάκι, είναι μελαχρινός και μιλάει τα τουρκικά σαν την μητρική του γλώσσα. Στόχος του ήταν να μπει στην νοοτροπία της Ανατολής και στις συνήθειές τους. Ακούει πληροφορίες ότι σε συγκεκριμένο στρατόπεδο, σε συγκεκριμένο κτιριακό συγκρότημα στο Μπολού, βρίσκονται αιχμάλωτοι. Του το επιβεβαιώνουν και περίοικοι. Του λένε ότι εκεί ακούνε φωνές στα ελληνικά, συνομιλίες.

Ο Γιαννόπουλος να φτάσει, να προσεγγίσει, να σκορπίσει δολάρια, να τάξει, να κερδίσει τον πόλεμο της εμπιστοσύνης, με στόχο να μάθει περισσότερες πληροφορίες. Ο Γιαννόπουλος καταφέρνει και πλησιάζει στον χώρο του στρατοπέδου. Τον οδηγούν μέχρι εκεί οι Τούρκοι και από ένα κρυφό καλντερίμι συναντάται με τρεις

από τους Έλληνες αιχμαλώτους, τους φυλακισμένους από τον πόλεμο του 1974. Πηγαίνει κοντά στο κτίριο κι ακούει φωνές στα ελληνικά: «*Φέρε μου νερό ή πήγαινε στη βρύση*». Η προφορά είναι βαριά κυπριακή. Ακούει φωνές Ελλήνων αιχμαλώτων που ζουν μέσα στο στρατόπεδο και πηγαίνουν στο προαύλιο, αλλά δεν είναι δυνατό να μπει μέσα.

Ο ένας υποτίθεται ότι είναι ο αντισυνταγματάρχης Παύλος Κουρούπης, ο ήρωας, ο διοικητής της Κερύνειας, ο οποίος φέρεται να ζει, την περίοδο που η οικογένεια, οι φίλοι πονούσαν, γιατί τον είχαν για νεκρό. Σύμφωνα με τον Κασιμάτη, ο Κουρούπης έζησε μέχρι το 1988. Ο δεύτερος φυλακισμένος υποτίθεται ότι είναι ο μικρός Χριστάκης Λοΐζου με μια ιστορία συγκλονιστική, που θα την αναφέρουμε στη συνέχεια και ο τρίτος κάποιος με το όνομα Νίκος. Ο Κουρούπης μόλις πρόλαβε να του

⁴¹ πει : «*Είμαι ο Παύλος Κουρούπης από την Καλαμάτα, είμαστε εδώ, υποφέρουμε, σώστε μας*». Μάλιστα ο ένας από τους τρεις ήθελε να πάει μαζί του. Ο Γιαννόπουλος τους είπε: «*Κάντε υπομονή, προσπαθήστε να κρατήσετε την ψυχραιμία σας, αντέξτε τόσα*

χρόνια. Θα σας απελευθερώσουμε ».⁴² Σύμφωνα με τον Κασιμάτη, ο Γιαννόπουλος έδωσε μια υπόσχεση ελπίδας, αλλά δυστυχώς δεν μπόρεσε να την κάνει πραγματικότητα, λόγω της πολιτικής ατολμίας. Ο ίδιος ο Γιαννόπουλος, ωστόσο, αρνείται ότι συναντήθηκε με τους τρεις φυλακισμένους ή ότι έφτασε στις φυλακές.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η συνέντευξη που δίνει στον Πέτρο Κασιμάτη η γυναίκα του Κουρούπη, Μαρία, η οποία αποκάλυψε πως την είχαν ενημερώσει ένας γνωστός υπουργός και ένας αξιωματικός πληροφοριών πως ο άνδρας της ζει, όπως ζει και ο μικρός Χριστάκης Λοΐζου, ο οποίος, όταν έγινε η υποτιθέμενη συνάντηση στις φυλακές με τον Γιαννόπουλο, ήταν πια σαράντα χρονών. Η Μαρία Κουρούπη ανέφερε ότι στο διάστημα από το 1974 – 1979 είχε μάθει, αφού κινητοποίησε μηχανισμούς, ξένους ηγέτες, προσωπικότητες, για το Μπολού από τις ιρανικές μυστικές υπηρεσίες, από την τότε κυβέρνηση της Περσίας του Σάχη. Εκείνο το διάστημα είχε καταφέρει να συναντηθεί ύστερα από επίπονες προσπάθειες με αξιωματούχους Πέρσες, που της είπαν ότι ο άνδρας της τη δεκαετία του '80 βρισκόταν στο Μπολού.

Ο Χριστάκης Λοΐζος, που φέρεται να κρατείται, μαζί με τον Κουρούπη, σε ηλικία σαράντα ετών, ακόμη στις τουρκικές φυλακές στο Μπολού, κατά τη διάρκεια της εισβολής του 1974 ήταν πέντε χρονών. Τότε στις 17 Αυγούστου του 1974, οι Τούρκοι εισβολείς προελάνοντας μπήκαν στο χωριό του, το Παλαϊκύθρο. Οι Τούρκοι

⁴¹ Π. Κασιμάτης, *ό.π.*, σ. 148

⁴² Π. Κασιμάτης, *ό.π.*, σ. 209

γύριζαν από σπίτι σε σπίτι λεηλατώντας και πυροβολώντας. Ο μικρός Χρίστος και ο πατέρας του Γιώργος, επίσης αγνοούμενος, βρίσκονταν λίγο έξω από το χωριό, για ασφάλεια. Οι Τούρκοι πυροβολούσαν και ένας στρατιώτης έστρεψε το όπλο του κατά του πεντάχρονου Χριστάκη και σημάδεψε τα πόδια του. Το μικρό παιδί έπεσε κάτω αιμόφυρτο. Η μητέρα του, Μυροφόρα, τύλιξε τον Χριστάκη σε ένα σεντόνι και αλαφιασμένη έδειξε το αιμόφυρτο παιδί σε έναν Τούρκο αξιωματικό. Αυτός διέταξε να την μεταφέρουν με τζιπ σε νοσοκομείο. Αντίθετα, όμως, τη μετέφεραν στο χωριό Δίκωμο, όπου υπήρχε ένα πρόχειρα στημένο ιατρείο. Ο Τούρκος γιατρός παρέλαβε το παιδί από τα χέρια της, του έβαλε ορό στο τραυματισμένο δεξί πόδι, ενώ έραψε το ελαφρύ τραύμα του αριστερού ποδιού. Το παιδί έπρεπε να χειρουργηθεί, όπως της είπε ο γιατρός, για το μεγάλο τραύμα. Η αιμορραγία συνεχιζόταν. Λιπόθυμη η Μυροφόρα Λοΐζου σωριάστηκε κάτω. Πριν λιποθυμήσει, είδε τον γιατρό να κρατά το παιδί της στα χέρια του και να το τυλίγει με επιδέσμους. Ήταν η τελευταία φορά που το έβλεπε.

Την επόμενη ημέρα όταν συνήλθε, δε βρήκε το παιδί της. Οι Τουρκοκύπριοι την καθησύχασαν λέγοντας ότι το παιδί ζει και ότι μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο του τουρκικού τομέα της Λευκωσίας, για να του κάνουν μετάγγιση αίματος. Οι Τούρκοι στρατιώτες μετέφεραν τους εγκλωβισμένους του χωριού της στο γειτονικό χωριό, τη Βόνη. Ένας Τουρκοκύπριος που προμηθευόταν φαρμακευτικό υλικό και επισκεπτόταν καθημερινά το νοσοκομείο στη Λευκωσία, είχε δει επανειλημμένα τον μικρό Χριστάκη.

Η ιστορία αυτή έγινε γνωστή στον Ραούφ Ντενκτάς από τον Γλαύκο Κληρίδη. Ο Ντενκτάς ομολογεί ότι ο πεντάχρονος Χριστάκης είναι ζωντανός και βρίσκεται σε νοσοκομείο της Άγκυρας εξαιτίας κάποιου προβλήματος που παρουσίασαν τα νεφρά του, διαμηνύοντας ταυτόχρονα ότι, αν επιθυμεί η μητέρα του, μπορεί να τον επισκεφθεί. Τρεις μέρες μετά από αυτή τη δήλωση ο Ντενκτάς διευκρινίζει ότι συνέβη κάποια παρεξήγηση και πρόκειται για άλλο παιδί.

Η αλήθεια όμως είναι ότι ο μικρός τον Φεβρουάριο του 1975 συμπλήρωνε τα έξι του χρόνια και ήταν σε θέση να αντιλαμβάνεται ορισμένα στοιχειώδη πράγματα. Και μπορεί να είδε αρκετούς Ελληνοκύπριους αιχμαλώτους που έπεσαν στα χέρια των Τούρκων τραυματισμένοι. Η μητέρα έψαχνε με αγωνία από στρατόπεδο σε στρατόπεδο και τελικά ο Λοΐζος φέρεται να εντοπίστηκε στο Μπολού μετά τη γιγαντιαία επιχείρηση της Ε.Υ.Π. Όμως έχει αξία να δούμε τι δήλωσε η τραγική μητέρα εκφράζοντας την επιθυμία της να έχει ένα νέο από το παιδί της, που δεν πρόλαβε να το δει να αντρώνεται, αλλά και την πεποίθησή της ότι το παιδί της υιοθετήθηκε.

⁴³
 « *Εγώ όποιος και να βρέθηκε να μεγαλώσει το μωρό μου, θέλω να 'ρθει να τον δω, να τον ευχαριστήσω που στάθηκε σε ένα πλάσμα πέντε χρονών. Και να 'χει το μωρό μου το δικαίωμα να 'ρθει κοντά σε μένα, να δει τα αδέρφια του, να ξέρει ότι ζει η μάνα του. Και δε θα το κρατήσω το μωρό. Να πηγαίνει και κοντά τους να τους θωρεί, γιατί είκοσι τρία χρόνια το μεγάλωσαν, έχουν δικαιώματα πάνω του. Αλλά θέλω να μου το φέρουν να το δω, να τους κάνω εγώ τα έξοδά τους να 'ρθουνε, γιατί στην Τουρκία όπως λένε υπάρχουν πολλά φτωχά πλάσματα... Ποιος ξέρει... Αν δει τη φωτογραφία μου σε κάποια εφημερίδα, μπορεί κάτι να καταλάβει, αν βρει κάποιον να του εξηγήσει, γιατί τι να θυμάται το μωρό... Ίσως το όνομά του, ίσως το χωριό του, το Παλαίκυθρο. Θέλω, άμα ακούσει και δει ότι τον γυρεύω και τον καρτερώ, αν μη τι άλλο να μου στείλει μια φωτογραφία με δύο λόγια, όπως ξέρει. Να γράψει τουρκικά, αγγλέζικα, αράπικα, δε με πειράζει... Να ξέρω μόνο ότι είναι από το χέρι του που γράφτηκαν».*

Αυτή είναι η ιστορία του μικρού Χρηστάκη αλλά και τον ανθρώπων που σύμφωνα με τον Πέτρο Κασσιμάτη έμειναν ζωντανοί μέχρι το 1988. Τα ερωτήματα είναι πολλά: η πολιτική ηγεσία τι έκανε για το θέμα των αγνοουμένων; Δεν ήθελε ή δεν μπορούσε να αντιδράσει; Ο Ντενκτάς, όταν του έθεταν το θέμα των αγνοούμενων, προκαλούσε απαιτώντας να απαντήσει η ελληνική πλευρά που βρίσκονται οι Τούρκοι αιχμάλωτοι Αυτά τα γενναία δεκατρία παλικάρια πέταξαν από τον μάταιο τούτο κόσμο το 1988. Η ταφή τους έγινε, σύμφωνα με πληροφορίες, στα Φυλακισμένα Μνήματα στην Κύπρο. Ο φάκελος της Κύπρου που πρόσφατα ανασύρθηκε από τα άδυτα της ελληνικής Βουλής θα επιρρίψει τις ευθύνες; Θα χρεώσει τα λάθη και τις παραλείψεις;

Σε σχέση με το βιβλίο του Κασσιμάτη υπάρχουν αρκετές ενστάσεις. Οι συναντήσεις που υποτίθεται ότι έλαβαν χώρα ενδύονται έναν μυθιστορηματικό μανδύα, που δεν βοηθάει την ιστορική έρευνα να αποσαφηνίσει τα γεγονότα, ίσα ίσα φαίνεται να αναπαράγει στερεοτυπικές εικόνες Τούρκων και να θολώνει την ιστορική αλήθεια. Εντυπωσιάζει επί παραδείγματι η εξαιρετική ευκολία με την οποία Έλληνες φέρονται να προσεγγίζουν στρατόπεδα υψίστης ασφαλείας στην Τουρκία. Και μάλιστα άνθρωποι οι οποίοι δεν είχαν λάβει κάποια ειδική εκπαίδευση και ασκούσαν επαγγέλματα που δε σχετιζόνταν με τον στρατό (αυτοκινητιστής, φορτηγατζής, έμπορος).

Ελέγχεται ακόμη ο αριθμός των υποτιθέμενων αιχμαλώτων, καθώς επί παραδείγματι η μαρτυρία του Αργυρόπουλου είναι ιδιαίτερος προβληματική και από αυτήν την άποψη: είχε πληροφορία για 700 – 800 αιχμαλώτους στη Μερσίνα και γύρω

στους 1.200 αιχμαλώτους στην Αμάσεια. Αθροιστικά οι δύο αριθμοί υπερβαίνουν το σύνολο των αγνοουμένων, όπως αυτός υποστηρίζεται από τις ελληνοκυπριακές Αρχές (1.619).

Από την άλλη μεριά, η επιχείρηση που υποτίθεται ότι οργανώθηκε από στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων και της Ε.Υ.Π δεν θα ήταν κάτι απίθανο να έχει συμβεί. Και φυσικά είναι εύλογη η άρνηση του Γιαννόπουλου να αποδεχτεί δημοσίως την υποτιθέμενη συνάντησή του με αγνοούμενους, αν θεωρήσουμε δεδομένο ότι ο άνθρωπος αυτός ήταν κατάσκοπος της Ε.Υ.Π. και η – υποτιθέμενη – αποστολή του μυστική.

Σε σχέση με τους αιχμαλώτους πολέμου, ανεξαρτήτως των υφιστάμενων διεθνών συνθηκών, οπωσδήποτε είναι εύκολα αντιληπτά τα οφέλη που προκύπτουν από τη συντήρησή τους, καθώς οι άνθρωποι αυτοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν για ανταλλαγή. Το σενάριο της φυλάκισής τους δεν είναι καθόλου απίθανο. Απίθανα φαντάζουν, ωστόσο, σε αρκετά σημεία όσα αναφέρει ο Κασιμάτης στο βιβλίο του. Απίθανα και ανακριβή.

Σε κάθε περίπτωση, οι αγνοούμενοι της κυπριακής τραγωδίας είναι ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός. Κατά τη γνώμη μας είναι δεδομένο ότι κάποιοι από αυτούς βρέθηκαν αιχμάλωτοι στα χέρια του τουρκικού στρατού. Ίσως κάποιοι να επέζησαν, ίσως και όχι. Σε κάθε περίπτωση, η Τουρκία οφείλει να παραδώσει τα λείψανα, για να αποδοθούν, έστω και όψιμα, 45 χρόνια αργότερα, οι δέουσες τιμές.

2. Οι Μεσσήνιοι αγνοούμενοι

Σε αυτό το σημείο κρίνουμε σκόπιμο να αναφερθούμε σε ήρωες αγνοούμενους με καταγωγή από την όμορφη Μεσσηνία, καθώς αυτή ήταν η αφορμή, για να ασχοληθώ στην παρούσα μελέτη με αυτό το δύσκολο αλλά και σύγχρονο θέμα της Κύπρου. Η μεσσηνιακή γη, πέρα από τον Παύλο Κουρούπη και τον Νίκο Κατούντα, που αναφέραμε ήδη, έχει χάσει παλικάρια που μπορεί να μην ήταν υψηλόβαθμα στελέχη του ελληνικού στρατού, αλλά θυσιάστηκαν και αυτοί για την πατρίδα τους.

2.1. Γιάννης Ξυδιάς

Ο πρώτος στον οποίο θα αναφερθώ είναι ο Γιάννης ο Ξυδιάς. Ο Γιάννης ήταν ένα παιδί γεμάτο αγάπη και όνειρα για την ζωή, καταγόταν από ένα μικρό χωριό, την

Πλατανόβρυση Πυλίας. Ο μικρός Γιάννης μεγάλωσε με πολλές στερήσεις, όπως όλα τα παιδιά τότε, αλλά είχε απέραντη αγάπη από τους γονείς του και τους συγγενείς, καθώς ήταν το καλύτερο παιδί όπως λένε. Το 1974 ήταν σε ηλικία να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία. Έτσι έφυγε από το αγαπημένο του χωριό, χαιρετώντας τους γονείς του και τους συγγενείς του, σαν να ήξερε ότι η μοίρα και η ζωή είχαν τα δικά τους σχέδια τα οποία δεν ήταν σύμφωνα με τις επιθυμίες του Γιάννη. Επικοινωνούσε όσο μπορούσε τηλεφωνικά με τους γονείς του, όταν ξέσπασαν τα γεγονότα. Το μυαλό όλων στο μικρό πανέμορφο χωριουδάκι ήταν σε αυτόν.

Έφτασε ο Δεκαπενταύγουστος του 1974 και ο Γιάννης μιλάει με τον πατέρα του. Την άλλη μέρα οι Τούρκοι χτύπησαν το στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ, μέσα στο οποίο βρισκόταν ο Γιάννης. Έκτοτε κανείς δεν έλαβε νέο του, κανείς δεν άκουσε τη μαγική φωνή του. Ο Γιάννης χάθηκε εκεί, στα χώματα της Κύπρου. Το νέο διαδόθηκε στο χωριό, όμως όλοι έλπιζαν ότι ο Γιάννης θα γυρίσει. Η μητέρα του ακόμα περιμένει να ανοίξει η πόρτα και να τον δει.

Το 2012 με ενέργειες του Δήμου Πύλου φιλοτεχνήθηκε η προτομή του στην πλατεία του χωριού, κοντά στα τρεχούμενα νερά και μέσα στα ψηλά δέντρα, εκεί όπου ο Γιάννης ευτυχισμένος έπαιζε ως παιδί. Η μέρα των αποκαλυπτηρίων ήταν σαν γιορτή. Η μητέρα του είπε ότι ήταν σαν να γύρισε και πάλι στο χωριό του ο Γιάννης. Από τότε κάθε πρωί ανοίγει την πόρτα και του μιλάει. Ποιος μπορεί να στερήσει από μία μητέρα το δικαίωμα να θεωρεί ακόμη το παιδί της ζωντανό και να το περιμένει να ανοίξει την πόρτα;

Στις μάχες του Αττίλα ΙΙ, στις 16 Αυγούστου, χάθηκαν 80 ψυχές, νεκροί και αγνοούμενοι, οπλίτες της ΕΛ.ΔΥ.Κ. Οι υπόλοιποι 25 είχαν χαθεί στον Αττίλα Ι.

2.2. Ευάγγελος Ζαχαρέας

Το άλλο πρόσωπο στο οποίο η παρούσα εργασία οφείλει μνεία είναι ο Ευάγγελος Ζαχαρέας, την ιστορία του οποίου φωτίζει η μαρτυρία του αδερφού του:

⁴⁴

«Ο αγνοούμενος αδελφός Ευάγγελος γεννήθηκε στην Καλαμάτα στις 14.5.1953 από βιοπαλαιστές γονείς, οι οποίοι έφυγαν από την ζωή έχοντας πει μέχρι τέλους το πικρό ποτήρι της απώλειας του παιδιού τους, μη γνωρίζοντας για την τύχη του. Παρουσιάστηκε στο 9^ο Σύνταγμα στην Καλαμάτα τον Ιανουάριο του 1973 και το 1974 μετατέθηκε στην Κύπρο, στην ΕΛ.ΔΥ.Κ., με την ειδικότητα του ασυρματιστή. Στο τελευταίο γράμμα του,

⁴⁴

Ηλεκτρονική Σελίδα, Κύπρος: αναδρομές και γεγονότα. Χρήστος Ζερίτης, *Μεσσήνιοι Ηρωες που πολέμησαν στην Κύπρο το 1974*, 3.2.2016. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 9.9. 2018.

πριν την ανατροπή του Μακάριου, μας έγραφε πως η κατάσταση στην Κύπρο μύριζε μπαρούτι, αλλά μας έγραφε παράλληλα και για την ελπίδα του να γυρίσει στην Ελλάδα για να απολυθεί και να υλοποιήσει τα όνειρά του.

Δυστυχώς η μοίρα είχε άλλα σχέδιάσει και ο αδερφός μου βρέθηκε να υπερασπίζεται στο Β΄ Ύψωμα στον Λόχο Διοίκησης, μαζί με άλλους 300 συμπολεμιστές του, το στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ. στις φονικότερες μάχες στις 14, 15, 16 Αυγούστου του 1974. Απέναντί τους είχαν όλη την Τουρκία πάνοπλη και αιμοβόρα, με άρματα μάχης να προχωρούν και να μπαίνουν στα ορύγματα των ηρώων μας. Από τη στιγμή που το πυροβολικό μας σταμάτησε να υποστηρίζει τους υπερασπιστές του στρατοπέδου, οι Τούρκοι μπήκαν μέσα, ενώ οι Έλληνες προσπάθησαν να υποχωρήσουν την τελευταία στιγμή. Από εκείνη τη στιγμή χάθηκαν τα ίχνη τους και κανείς μέχρι σήμερα δεν μας έχει δώσει σαφή εικόνα για το τι έγινε το αδελφάκι μου.

Όσοι κατάλαβαν ότι έσπασε η γραμμή αμύνης προσπάθησαν να οπισθοχωρήσουν, οι άλλοι συνέχισαν κυκλωμένοι να πολεμούν. Εύχομαι, στη μνήμη των ηρώων, να ριχθεί κάποια στιγμή φως και να διερευνηθεί σοβαρά η τύχη των αιχμαλώτων και γενικότερα των αγνοουμένων της κυπριακής τραγωδίας. Ελπίζω να συνεχίσει το Κυπριακό κράτος την πιστοποίηση των ανευρεθέντων οστών, με τη μέθοδο DNA, και ίσως σταθούμε τυχεροί και βρούμε τον αδελφό μου. Γνωρίζουμε πως στην πόλη Ντιαρμπακίρ στη νοτιοανατολική Ασία, έχουν βρεθεί από το 2010, 33 σκελετοί, πυροβολημένοι στον κρόταφο, και οι έρευνες που έχουν γίνει μετά από πιέσεις των Τούρκων δημοσιογράφων, δείχνουν πως δεν είναι ούτε Τούρκοι ούτε Κούρδοι. Όπως και οι γονείς μας, όσο έζησαν, έτσι και εγώ δε θα πάψω ποτέ να αναζητώ τον αδελφό μου και να επιδιώκω να μάθω τι απέγινε, υπερασπιζόμενος το ελληνικό στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ.».

Αυτή είναι η συνέντευξη του αδελφού του Ευάγγελου Ζαχαρέα. Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να καταθέσουμε ότι είχαμε την τύχη να γνωρίσουμε τη μητέρα του, την κυρία Ελένη, η οποία κάθε χρόνο στις 20 Ιουλίου πήγαινε στην Κύπρο, μήπως μάθει νέα για τον Ευάγγελο ή μήπως γίνει κάποιο θαύμα και κάπου τον δει. Με δικές της ενέργειες και με τη δύναμη ψυχής που την διέκρινε, πήρε άδεια και στην αυλή του σπιτιού της έχει φτιάξει την προτομή του Βαγγέλη της. Το σπίτι βρίσκεται λίγα μέτρα από το πανεπιστήμιο της Πόλης μας και, αν περάσει κανείς από εκεί θα δει μια ωραία αυλή με λουλούδια, στη μέση της οποίας βρίσκεται η προτομή, στο κάτω μέρος της οποίας μια πινακίδα πληροφορεί ότι η οικία αυτή είναι του Ευαγγέλου Ζαχαρέα.

2.3 Σωτήρης Σταύρου

Ο επόμενος Μεσσήνιος ήρωας είναι ο Σωτήρης Σταύρου, ένα οστό του οποίου ανευρέθη, με αποτέλεσμα η σωρός του να επιστρέψει στην Ελλάδα και να αποδοθούν οι δέουσες νεκρικές τιμές. Ο Σταύρου χάθηκε αφήνοντας πίσω τη γυναίκα του αλλά και δύο κοριτσάκια έξι και ενός έτους αντιστοίχως.

Ο Σταύρου ήταν Ανθυπασπιστής του ελληνικού Στρατού στον 1^ο Λόχο του 361^{ου} Τάγματος Πεζικού, επικεφαλής διμοιρίας στην Κύπρο, με στρατηγείο στο χωριό Δίκωμο. Τα ξημερώματα της 14^{ης} Αυγούστου του 1974, κατά τη δεύτερη τουρκική εισβολή, η ομάδα του δέχτηκε πυρά με κάθε τύπο όπλου από στεριά, θάλασσα και αέρα. Ακολουθώντας τις διαταγές των Ανωτέρων τους, επιχείρησαν να οπισθοχωρήσουν σε ασφαλή θύλακα. Από τη νύχτα της επόμενης ημέρας κανείς δεν ξαναείδε τον Σταύρου με τους άνδρες του. ⁴⁵ «Μεγαλώσαμε περιμένοντας ότι θα έρθει», λέει η μεγάλη του κόρη Ανδρονίκη. Η Ανδρονίκη από τα 21 της έτη ταξίδευε τακτικά στην Κύπρο προσπαθώντας να συλλέξει μαρτυρίες συμπολεμιστών του πατέρα της. Ωσπου ήρθε η στιγμή που επέστρεψαν στην Ελλάδα τα λείψανα έξι στρατιωτικών πεσόντων. Στο καρτελάκι που αντιστοιχούσε στο όνομα του πατέρα της βρίσκονταν ένα οστό, το μοναδικό κομμάτι που βρήκαν οι ερευνητές σε ομαδικό τάφο. Η ταυτοποίηση του Σταύρου έγινε με ειδική ανάλυση DNA.

Την ιστορία του Σταύρου θίξαμε σκόπιμα για να αναδείξουμε το θέμα του γυρισμού των ηρώων έστω και νεκρών. Η Αντιγόνη του Σοφοκλή αγωνίζεται ενάντια στον Κρέοντα για να μην μείνει άταφος ο αδερφός της ο Πολυνείκης και για να του αποδοθούν οι νεκρικές τιμές. Οι οικογένειες της Κύπρου και της Ελλάδας σε ποιον πρέπει να υψώσουν το ανάστημά τους, ώστε να πάρουν ό,τι έχει απομείνει από αυτές τις ηρωικές ψυχές και να τους αποδώσουν τις τιμές που πρέπει; Πού, στην πατρίδα; Στην Τουρκία; Στους πολιτικούς; Κάποια στιγμή πρέπει να διεκδικήσουμε ως χώρα το αυτονόητο, γιατί και στη σύγχρονη κοινωνία η Αντιγόνη πρέπει να βρει χώρο να εκφραστεί μέσα από τις οικογένειες των 1.619 αγνοουμένων.

45

Εφημερίδα *Καθημερινή*, Γιάννης Παπαδόπουλος, «Μεγαλώσαμε περιμένοντας ότι θα γυρίσουν», Αθήνα 24.1.2016. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 23.4. 2018.

3. Αιχμάλωτοι: Σάββας Ηλίας

Μέσα σε αυτή τη συνάφεια θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε την ιστορία ενός αιχμαλώτου, έτσι όπως την αφηγείται ο ίδιος στο βιβλίο του Σάββα Ηλία, που έχει ως τίτλο *Ενενήντα και Μία Ημέρες*. Ο συγγραφέας, 28 χρόνια αργότερα, μας περιγράφει την εμπειρία που έζησε ως έφεδρος στρατιώτης και τις περιπέτειές του ως αιχμαλώτου μεταξύ της 20^{ης} Ιουλίου 1974 και της 21^{ης} Οκτωβρίου 1974. Θα καταβληθεί προσπάθεια να εκτεθεί η ιστορία του με συντομία. Ο άνθρωπος στάθηκε τυχερός και επέζησε, όμως στην ψυχή και στο μυαλό οι αναμνήσεις υπάρχουν και είναι το τραύμα είναι δύσκολο να υπερκεραστεί. Ας παρακολουθήσουμε την αφήγησή του:

⁴⁶
« Ξημέρωσε Σάββατο, 20 Ιουλίου 1974. Κοιμόμουν ακόμη, όταν η μάνα μου χωρίς να χτυπήσει την πόρτα όπως συνήθιζε, όρμησε αναστατωμένη και έξαλλη στο δωμάτιό μου και με ζύπνησε.

-Ξύπνα. Σηκώθου. Ήρτον οι Τούρτζοι. Άκουσά το που το ράδιο. Πρέπει να πας να τους διώξετε.

Έβαλε σε μια καρέκλα τα στρατιωτικά μου ρούχα και τις αρβύλες, που είχα ξεχάσει από τότε που απολύθηκα από το στρατό, πριν ακριβώς τέσσερα χρόνια. Ενστικτωδώς κοίταξα το ρολόι κι άνοιξα το τρανζίστορ, που ήταν δίπλα μου στο κομοδίνο. Η ώρα πλησίαζε εφτά και το ραδιόφωνο μετέδιδε στρατιωτικά εμβατήρια, όπως πριν πέντε μέρες που έγινε πραξικόπημα. Ακολούθησε διάγγελμα που έλεγε ότι η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Κύπρου και καλούσε σε γενική επιστράτευση υπέρ βωμών και εστιών».

Και συνεχίζει την αφήγησή του ο αφηγητής: ⁴⁷ «Φόρεσα στα γρήγορα τα στρατιωτικά ρούχα που με στένευαν λίγο, γιατί έβαλα λίγα κιλά από τον καιρό που είχα να τα φορέσω. Έβαλα και τις αρβύλες, που η μάνα μου πρόλαβε και τις γυάλισε, λες και θα πήγαινα για παρέλαση. Ήπια στα γρήγορα ένα καφέ και ετοιμάστηκα να φύγω. Η μάνα μου με πήρε στην αγκαλιά της και με έσφιξε με εκείνη την απaráμιλλη μητρική στοργή και με φίλησε τρεις με τέσσερις φορές. Τράβηξε πίσω το κεφάλι και με κοίταξε. Τα θολά και βουρκωμένα μάτια της μαρτυρούσαν την αγάπη και αγωνία κάθε μάνας που αποχαιρετά το παιδί της που πάει στον πόλεμο, μη ξέροντας αν θα ξαναδεί ζωντανό το σπλάγχο της.

⁴⁶
Σ. Ηλία, *Ενενήντα τρεις και 1 ημέρες*, Λευκωσία χ.χ., σ. 11

⁴⁷
Σ. Ηλία, *ό.π.*, σ. 12

-Πήγαινε στην ευχή μου, γιόκα μου. Μη φοβάσαι και θα τα καταφέρετε. Να προσέχεις μόνο...

Λίγο πιο πίσω ο γερο – πατέρας μου συλλογισμένος και ανέκφραστος με πλησίασε προτείνοντάς μου το ροζιασμένο από τη σκληρή δουλειά χέρι και χωρίς να καταλάβω αν ήθελε να του το φιλήσω ή να κάνουμε χειραψία, του πρότεινα και εγώ το δικό μου και ανταλλάξαμε μια χειραψία διαρκείας που ήταν και η πρώτη που είχαμε ποτέ ανταλλάξει.

Με το ελεύθερό του χέρι με άγγιξε απαλά στον ώμο, λέγοντάς μου.

-Είμαι σίγουρος ότι θα κάμεις το καθήκον σου. Να έχεις μόνο το νου σου. Θα τα βγάλετε πέρα. Ο θεός και η ευχή μου θα είναι μαζί σου.

Αμέσως έκανε μεταβολή και μπήκε μέσα στο σπίτι, μάλλον για να κρύψει ένα δάκρυ. Άνοιγα την πόρτα του αυτοκινήτου μου όταν άκουσα μια σπαρακτική άλλα και ταυτόχρονα παρακλητική φωνή.

“Μην πας θα σκοτωθείς. Να πάνε αυτοί που τα έκαναν”. Ήταν μια γειτόνισσα Ελληνίδα, παντρεμένη με Κύπριο, που είχε εγκατασταθεί στη γειτονιά μας πριν λίγους μήνες, που ούτε το όνομά της ήξερα ούτε και ποτέ δεν είχαμε ανταλλάξει κουβέντα, παρά μόνο έναν τυπικό χαιρετισμό. Θύμωσα γιατί δεν περίμενα να ακούσω κάτι τέτοιο από μια Ελληνίδα, αλλά δεν απάντησα, καθώς βιαστικά μπήκα στο αυτοκίνητο και έφυγα».

Η αφήγηση του συγγραφέα έχει ιδιαίτερη αξία, γιατί μέσα από τις συναισθηματικές φορτίσεις καταλαβαίνουμε πόσο δύσκολη ήταν η θέση αυτών των ανθρώπων που έφευγαν για έναν πόλεμο, στον οποίο δεν ήξεραν τι τους περίμενε, όμως έβαζαν πάνω από όλα το χρέος για την πατρίδα.

48

Ο συγγραφέας συνεχίζει: *« Πηγαίνοντας προς το Κ.Ε.Ν Λάρνακας, που ήταν ο τόπος επιστράτευσης, ένιωσα την ανάγκη να δω και να αποχαιρετίσω την αγαπημένη μου Γιαννούλα, που είχαμε αρραβωνιαστεί πριν δυο μήνες. Λοξοδρόμησα και βρέθηκα στο σπίτι των πεθερικών μου. Μόλις με είδε, ρίχτηκε στην αγκαλιά μου, με φιλούσε και με παρακαλούσε να μην πάω στον πόλεμο. Της χάιδεψα τα πλούσια, κατάμαυρα, μακριά της μαλλιά και της είπα να μη φοβάται, γιατί θα επιστρέψω ζωντανός. Μα πού αυτή. Έκλαιγε σαν μικρό παιδί.*

Δεν ήταν όμως και μεγάλη, μόλις στις 29 Ιουνίου είχε συμπληρώσει τα 18. Μπήκαν στη μέση τα πεθερικά μου, για να την αποσπάσουν από την αγκαλιά μου, και μπήκα γρήγορα στο αυτοκίνητο και έφυγα.

Συγκινημένος από αυτή την εκδήλωση αγάπης, τα μάτια μου πλημύρισαν δάκρυα και την παρακολουθούσα από το καθρεφτάκι, ώσπου έστριψα καντούνι και την έχασα. Εκεί στο Κ.Ε.Ν Λάρνακας ήταν μαζεμένος πολύς κόσμος, που με ακράτητο ενθουσιασμό, έτρεξε ντυμένος στο χακί να πάρει όπλο για να προστατέψει την πατρίδα του. Ήταν σαν να μην πηγαίναμε σε πόλεμο αλλά σε πανηγύρι. Άνθρωποι που λόγω ιδεολογικών διαφορών τους χώριζε θανάσιμο μίσος, αδέρφια ίσα με χτες δεν μιλούσαν, γιατί ο ένας ήταν με τους μεν και ο άλλος με τους δε, έρχονταν μαζί για να πάρουν όπλο και να πολεμήσει ο ένας δίπλα στον άλλον».

Μπροστά στον έσχατο κίνδυνο και τον κοινό εχθρό τα μίση και τα πάθη ξεχάστηκαν. Έπρεπε όμως τα πράγματα να φτάσουν ως εδώ και να εισβάλει η Τουρκία για να υπάρξει συμφιλίωση; Οι προειδοποιήσεις ότι η Τουρκία караδοκεί και θα εισβάλει σε περίπτωση πραξικοπήματος δεν ήταν μια ούτε δύο, ήταν πάρα πολλές. Ποιος όμως τις λάμβανε υπόψη; Καμιά πλευρά δεν έβαζε νερό στο κρασί της.

Σε αυτό το σημείο θέλω να ανοίξω μια παρένθεση για να πω ότι οι Έλληνες έχουν ψυχή έχουν αρετές αλλά έχουν και το μειονέκτημα της διχόνοιας. Όμως μπροστά στον κίνδυνο όλοι γίνονται ένα και τότε είναι δύσκολο να δαμάσει κανείς την ελληνική ψυχή. Υπάρχουν προσωπικότητες που διαφώνησαν με επιλογές και αποφάσεις που πάρθηκαν. Μια φωτεινή προσωπικότητα είναι ο Αδαμάντιος Κοραής, ο οποίος το 1821 διαφώνησε με την έναρξη της Επανάστασης, καθώς πίστευε ότι δεν είναι ο σωστός χρόνος να ξεσπάσει η Επανάσταση, όμως έδωσε τα πάντα για να πετύχει. Αυτή είναι η ψυχή των Ελλήνων, η διχόνοια και η ομοψυχία πάνε χέρι – χέρι. Όμως ας γυρίσουμε στην ενδιαφέρουσα διήγηση του επιζώντα αιχμαλώτου:

«Όλους τους τύφλωνε ο φανατισμός και το μίσος και ιδού τα αποτελέσματα. Τώρα όλοι τρέχαμε να προλάβουμε την θεομηνία που άρχισε να πλήττει την Κύπρο. Όλοι με τα χαρτιά τους στο χέρι ζητούσαν να καταταγούν, ζητούσαν όπλο, κανείς δεν ήξερε. Ούτε συντονισμός, ούτε τάξη υπήρχε. Μόνο σύγχυση και ακαταστασία επικρατούσαν. Η απουσία αξιωματικών ή άλλων αρμοδίων ήταν ολοφάνερη και ο καθένας έκανε του κεφαλιού του. Κάποτε ανοίχτηκαν κάποιες αποθήκες και φανερώθηκαν ορισμένα όπλα, ως επί το πλείστο μαρτίνια και μπρεν του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Όλοι όρμησαν να πάρουν όπλο, ενώ κάποιοι κληρωτοί γραφείς προσπάθησαν να καταγράψουν αυτούς που τα έπαιρναν. Γρήγορα όμως εγκατέλειψαν την προσπάθειά τους, γιατί κανένας δεν τους έδινε σημασία. Σωστό χάος. Η έλλειψη οργάνωσης ήταν περισσότερο από εμφανής.

Μέσα στην αναμπουμπούλα και ακαταστασία όρμησα και εγώ και άρπαξα ένα μαρτίνι, δύο τελαμώνες σφαίρες και από μια κάσα μια χειροβομβίδα, χωρίς να γνωρίζω το είδος της, και βγήκα στην αυλή του στρατοπέδου. Η κατάσταση ήταν τελείως

ανεξέλεγκτη. Αυτοί που πήραν όπλο προσπαθούσαν να βρουν αξιωματικούς για να τους καθοδηγήσουν και οι άλλοι, οι πιο πολλοί διαμαρτύρονταν γιατί δεν βρήκαν και δεν πήραν όπλο. Δεν έλειψαν όμως αυτοί, ευτυχώς λίγοι, που καθισμένοι κάτω από τα χαρουπόδεντρα παρακολουθούσαν, περιμένοντας να σιγουρευτούν ότι εξαντλήθηκαν τα όπλα και μετά να πλησιάσουν, να αρχίσουν να διαμαρτύρονται πώς έμειναν άοπλοι.

Για μια στιγμή πέρασε από το μυαλό μου η σκέψη πως οι Τούρκοι πιθανόν να βομβαρδίσουν το Κ..ΕΝ. Κοίταξα προσεκτικά να δω αν υπάρχουν γύρω από το στρατόπεδο αντιαεροπορικά ή άλλη οργανωμένη κάλυψη. Αλίμονο, τίποτε! Έτσι που είμαστε μαζεμένοι, απροστάτευτοι, χωρίς ένα αντιαεροπορικό καταφύγιο, χωρίς ένα χαράκωμα, θα μας φάνε λάχανο, σκέφτηκα, και δεν είμαστε λίγοι. Ήμασταν περισσότεροι από χίλιοι στρατιώτες, μαζεμένοι σ' ένα μέρος λίγο μεγαλύτερο από ένα ποδοσφαιρικό γήπεδο. Μια ή το πολύ δύο ναπάλμ είναι αρκετές να μας κάμουν ολοκαύτωμα, όπως έγινε πριν ακριβώς από δέκα χρόνια εκείνο το καυτό καλοκαίρι του 1964 στην Τηλλυρία, όταν η Τουρκία αντί να εισβάλει, αρκέστηκε στον αδιάκριτο βομβαρδισμό της περιοχής, μη ξεχωρίζοντας αμάχους ή νοσοκομεία.

Αφού πέρασε μια ώρα, έφτασαν στο στρατόπεδο μερικά λεωφορεία και κάποιος φώναζε να επιβιβαστούμε. Δε χάσαμε καιρό και όλοι τακτοποιηθήκαμε μέσα. Ήθελα να φύγουμε από εκεί όσο το δυνατό γρηγορότερα, γιατί μου μπήκε η ιδέα ότι οι Τούρκοι θα μας βομβάρδιζαν, όπως βομβάρδισαν σύμφωνα με το ΡΙΚ το στρατόπεδο της ΕΛ.ΔΥ.Κ, το Γ.Ε.Ε.Φ και το στρατόπεδο της Γλυκιώτισσας στην Κερύνεια. Βομβάρδισαν ακόμη και το ψυχιατρείο Αθαλάσσας και ο Μπαϊράκ, δικαιολογώντας την ενέργεια αυτή, ανέφερε ότι είναι το μόνο μέρος που υπέθεσαν ότι πιθανόν να βρίσκεται ο φίλος τους ο Σαμψών, ο για οκτώ μέρες Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Άλλωστε, τον είχαν ως στόχο από το 1963 που ξέσπασαν οι διακοινοτικές ταραχές και αυτός με τις ομάδες του εισχώρησε στο προπύργιό τους, την Ομορφίτα και σάρωσε τα πάντα.

Σε λιγότερο από δέκα λεπτά το λεωφορείο γέμισε από εφέδρους και ξεκίνησε προς την έξοδο του στρατοπέδου. Κάποιος γενειοφόρος που καθόταν πίσω μου, αποτεινόμενος στον οδηγό φώναζε: ⁴⁹ “Να μας πάγεις την Κερύνεια, να τους φάμε τους .Τουρκαλάδες να τους ρίζουμε στην θάλασσα”. Σχεδόν όλοι με μια φωνή απάντησα: “Ναι, ναι στην Κερύνεια”.»

Σε αυτό το σημείο ο συγγραφέας θέλει να τονίσει τη δυνατή ελληνική ψυχή που ήθελε να επιτεθεί στον εχθρό, όμως οι συγκυρίες μάλλον δεν ήταν ιδανικές. Και

49

Σ. Ηλία, ό.π., σ. 15

συνεχίζει αυτή την τόσο ενδιαφέρουσα αφήγηση, που μας δείχνει όλες εκείνες τις συναισθηματικές φορτίσεις:

«Μακάρι να μας άκουγαν και να πηγαίναμε εκεί, στην Κερύνεια, όπου ήταν η εστία της απόβασης. Ακόμη και ένας πρωτοετής φοιτητής της Σχολής Ευελπίδων, αν διοικούσε την άμυνά μας, εκεί θα έριχνε το βάρος των επιχειρήσεων, διότι εκεί θα παιζόταν όλο το παιχνίδι. Αν οι Τούρκοι κατόρθωναν να επιτύχουν το προγεφύρωμα, θα ήμασταν χαμένοι από χέρι, εφόσον θα μπορούσαν ανενόχλητοι να αποβιβάσουν τις ισχυρότατες δυνάμεις με άρματα μάχης και ό,τι άλλο πολεμικό υλικό ήθελαν. Ο οδηγός του λεωφορείου δεν μας έκανε τη χάρη και, αντί στην Κερύνεια, μας πήρε στο δάσος των Καλιφατζιών, εκεί περίπου που είναι σήμερα το κοινοτικό κέντρο της Λάρνακας. Εκεί, κάτω από τους ευκαλύπτους, υπήρχαν κιόλας καμιά σαρανταριά στρατιώτες, όλοι τους έφεδροι.

Κατεβήκαμε και τους πλησιάσαμε. Σε λίγο κατέφθασαν ακόμη δύο λεωφορεία με έφεδρους που ενώθηκαν μαζί μας. Ήμασταν γύρω στους εκατό πενήντα με διακόσιους στρατιώτες και ο ένας ρωτούσε τον άλλον τι θα κάνουμε, αφού δεν υπήρχε ούτε ένας αξιωματικός για να μας δώσει οδηγίες ή να μας κατατοπίσει. Μη έχοντας οδηγίες καθίσαμε κάτω από τους ευκαλύπτους και ακούγαμε από τα τρανζίστορ τα εμβατήρια και τα πολεμικά ανακοινωθέντα από το ΡΙΚ. Κάθε φορά που ακούγαμε ότι ρίζαμε και άλλο τούρκικο πολεμικό αεροσκάφος ή ότι τα πτώματα των Τούρκων επιπλέουν στις ακτές της Κερύνειας, ξεσπούσαμε σε ζητωκραυγές και κάναμε πανηγύρια, πιστεύοντας ακράδαντα πως κερδίζουμε τον πόλεμο. Μάταια περίμενα να ακούσω αυτό που τόσο αδημονούσα και που ήμουν σίγουρος ότι θα άκουγα σύντομα, ότι η Ελλάδα μπαίνει στον πόλεμο στο πλευρό της Κύπρου και ότι ελληνικά αεροπλάνα έφτασαν στην Κύπρο και έχουν εμπλακεί σε αερομαχίες με τα Τούρκικα ή χτυπούν τα τούρκικα πλοία στις ακτές της Κερύνειας».

Όπως περιγράφουμε και στο πολιτικό παρασκήνιο η Ελλάδα στις 20 Ιουλίου του 1974 βγήκε από μια επταετή δικτατορία που την επέβαλαν οι ξένοι, η δικτατορία έπεσε την ίδια μέρα που οι Τούρκοι εισέβαλαν στην Κύπρο. Το σχέδιο είχε πλέον εκτελεστεί, η Κύπρος θα διχοτομείτο. Έτσι έχουν τα πράγματα, ο Καραμανλής που ήρθε εκείνη την ημέρα έχει ευθύνες, τις οποίες δούμε με το άνοιγμα του φακέλου της Κύπρου. Όμως πλέον η ζημιά έχει γίνει, καθώς οι Τούρκοι κατέχουν το μισό νησί και 45 χρόνια μετά δεν έχει δοθεί κάποια λύση. Όμως ας γυρίσουμε και πάλι σε αυτή την αφήγηση που πραγματικά μας προβληματίζει για όσα συνέβησαν τότε:

«Γύρω στις 9.30 κατέφθασε ένα τζιπ, με ένα λοχαγό και τρεις ανθυπολοχαγούς. Ο λοχαγός μας χαιρέτησε στρατιωτικά και μας έκανε νόημα να πλησιάσουμε. Χωρίς καθυστέρηση μαζευτήκαμε γύρω του. Άρχισε να μας μιλάει. Μας μίλησε για την Ελλάδα,

για τις Θερμοπύλες, για τον Μαραθώνα, το 1821 και ότι έφτασε η ώρα της νεκρανάστασης του μαρμαρωμένου βασιλιά. Μας είπε ότι η Κωνσταντινούπολη θα γίνει και πάλι βασιλεύουσα. Οι Τούρκοι θα πάρουν ένα μάθημα που δεν θα ξεχάσουν ποτέ και η Κύπρος θα γίνει ο τάφος τους. Ήδη οι απώλειες τους είναι μεγάλες και η πλάστιγγα του πολέμου άρχισε να κλείνει προς το μέρος μας. Αυτή η επίσημη δήλωση του λοχαγού, σε συνδυασμό με τις νικηφόρες ανακοινώσεις και θριαμβολογίες που συνέχισε να μεταδίδει το ΡΙΚ, μας έπεισαν ότι αυτός ο πόλεμος δεν χάνεται με τίποτε.

Μετά την ομιλία του λοχαγού που έμελλε να ήταν ο λοχαγός μου ως τις 14 Αυγούστου του 1974, έγινε μια πρόχειρη καταγραφή των ανδρών και διαχωρισμός σε διμοιρίες. Επικεφαλής της διμοιρίας μου τέθηκε ένας έφεδρος ανθυπολοχαγός από το χωριό της Λάρνακας. Εγώ από μόνος μου ανέλαβα να μεταφέρω μια κάσα σφαίρες μπρεν, όπλο που κρατούσε ο γείτονας και φίλος μου Παρασκευάς. Ξεκινήσαμε με τα πόδια για την τούρκικη συνοικία που δεν ήταν μακριά. Προχωρούσαμε με προσοχή από δρόμους και σοκάκια αποφεύγοντας να εκτεθούμε στο μιναρέ που στα γεγονότα του 1963 και μετέπειτα υπήρξε άντρο ελεύθερων σκοπευτών.

Δεν είναι λίγοι οι άοπλοι πολίτες που έχασαν την ζωή τους ή τραυματίστηκαν από πυρά προερχόμενα από τις πολεμίστρες αυτού του μιναρέ, που δέσποζε και ακόμη δεσπόζει της περιοχής. Η διμοιρία μου ξεχώρισε και κατευθύνθηκε προς το παραλιακό μέτωπο και φτάσαμε εκεί που είναι σήμερα το γραφείο ταξί κολωνάκι. Ήταν γύρω στις 10 το πρωί και ως εκείνη τη στιγμή δεν είχε ακουστεί ούτε ένας πυροβολισμός. Οι οδηγίες που είχαμε ήταν να αρχίσουμε την επίθεση όταν ριχτούν πράσινες φωτοβολίδες. Η αποστολή μας ήταν να προχωρήσουμε νότια και να προελάσουμε μέσα στην τούρκικη συνοικία από τον παραλιακό δρόμο. Αυτοί που έκαναν τους σχεδιασμούς ξέχασαν ότι υπήρχε το κάστρο, του οποίου η προνομιακή θέση έκανε αδύνατη την προέλαση μας. Στο μεταξύ άρχισαν να ακούγονται από άλλες περιοχές της Λάρνακας πυροβολισμοί και εκρήξεις. Κάποιος έριξε την ιδέα να διασταυρώσει το μπρένγκατζης (το μοναδικό πολυβόλο) στον δρόμο και να πάει να οχυρωθεί στο μικρό ανάχωμα πάνω στο κύμα και από εκεί να βάλλει εναντίον του Κάστρου. Εκεί ήταν το τέλος ενός αποχετευτικού αυλακιού καλυμμένου με μπετόν που μετέφερε νερά στη θάλασσα.

Το αυλάκι που είχε μήκος 25 περίπου μέτρα άρχιζε από την άκρη του δρόμου κι έφτανε ως το κύμα. Το ύψος του προς το δρόμο ήταν μόλις πέντε εκατοστά πάνω από την άμμο, αλλά το τέλος του, εκεί που είχε επαφή με την θάλασσα, έφτανε 30 εκατοστά. Χωρίς άλλη σκέψη η εισήγηση υιοθετήθηκε αμέσως από το διμοιρίτη που διέταζε τον Παρασκευά να εκτελέσει. Ο Παρασκευάς, γενναίο παλικάρι, δεν δίστασε ούτε στιγμή, ξεκίνησε να τρέχει τελείως ακάλυπτος μια απόσταση εκατό μέτρων πάνω στην άμμο, ενώ

οι Τούρκοι τριακόσια μέτρα πιο πέρα, πάνω στο κάστρο, τον ξεχώριζαν όπως τη μύγα μέσα στο γάλα.

Φορτωμένος με το μπρεν έτρεξε όσο πιο γρήγορα μπορούσε, διασταύρωσε το δρόμο και πηγαίνοντας ζγκ ζαγκ, πολύ γρήγορα ταμπουρώθηκε, κουρνιαάζοντας πίσω από το μικρό ανάχωμα. Την ίδια ώρα που ξεκίνησε ο Παρασκευάς, ένας άλλος και αυτός εντεταλμένος από τον διμοιρίτη, ο Ανδρέας Μάος από την Αραδίπου, έτρεξε και ταμπουρώθηκε πίσω από ένα αμμόλοφο, δέκα μέτρα πίσω του. Οι Τούρκοι πάνω στο κάστρο δεν πρόλαβαν να αντιδράσουν. Ίσως δεν περίμεναν τέτοια απόπειρα, γενναιότητα ή ανοησία εκ μέρους μας. Τώρα που πήγε ο Παρασκευάς, έπρεπε να ακολουθήσω και εγώ για να του πάρω τα πυρομαχικά.

Κρύος ιδρώτας με περιέλουσε. Ήμωνα βέβαιος ότι αυτή τη φορά οι Τούρκοι δεν θα ήταν απροετοίμαστοι. Θα με περίμεναν με το χέρι στην σκανδάλη και θα ήμουν σίγουρος στόχος. Φοβόμουν, κυριολεκτικά έτρεμα, γιατί αυτό που επρόκειτο να τολμήσω ήταν σωστή τρέλα, αλλά τι μπορούσα να κάνω; Να πω ότι φοβάμαι και να αρνηθώ να τρέξω κοντά στον Παρασκευά; Αυτό θα ήταν λιποψυχία, δειλία και άρνηση διαταγής σε ώρα μάχης. Το χειρότερο ήταν η ντροπή και το ρεζιλίκι που θα ακολουθούσε. Μεταξύ εξευτελισμού και μεγάλου κινδύνου επέλεξα το δεύτερο. Κρατώντας στο ένα μου χέρι το ματίνι και στο άλλο την κάσα με τις σφαίρες διασταύρωσα τον δρόμο. Μόλις πάτησα την άμμο βροχή οι σφαίρες. Τις άκουγα που περνούσαν σαν εξαγριωμένο σμήνος από δίπλα και από πάνω μου.

Ασυναίσθητα έκανα ένα μεγάλο άλμα προς τα εμπρός και βρέθηκα μπρούμυτα χάμω στην άμμο. Η κάσα άνοιξε και όλες οι σφαίρες σκορπίστηκαν στην άμμο. Το κράνος έφυγε από το κεφάλι μου και πετάχτηκε μακριά. Οι Τούρκοι μας είχαν εντοπίσει πολύ εύκολα, με ακρίβεια έβαλλαν στο σημείο που βρισκόμαστε και δεν μπορούσαμε να σηκώσουμε κεφάλι. Οι σφαίρες σφύριζαν από πίσω και μπροστά μας, εξοστρακίζονταν στο μπετόν του αυλακιού που μας προστάτευε. Παντού έπεφταν σφαίρες. Κομμάτια του μπετόν έσπαζαν συνέχεια δίπλα μας, πετιούνταν παντού.

Όπως ήμουν κουλουριασμένος, χωρίς να ψηλώσω το κεφάλι μου για να βλέπω, έστρεψα την κάνη του όπλου μου προς το κάστρο και δοκίμασα να πυροβολήσω. Τότε προς μεγάλη μου απογοήτευση, διαπίστωσα ότι έλειπε το κλείστρο που έφυγε από τη θέση του όταν έπεσα στην άμμο. Αφού το τουφέκιο μου αχρηστεύθηκε, χρησιμοποιήσαμε δύο τελαμώνες σφαίρες που ήταν ακόμη κρεμασμένες πάνω μου στο μπρεν και χτυπούσαμε στο Κάστρο.

Σύντομα ο Παρασκευάς πυροβολώντας στα τυφλά χρησιμοποίησε όλα τα πυρομαχικά και βρεθήκαμε εκεί μόνοι, με το κύμα να φιλά τα πόδια μας, ενώ οι Τούρκοι

που φαίνονται να είχαν άφθονα εφόδια, συνέχιζαν να μας πυροβολούν ακατάπαυστα. Μείναμε εκεί στην θέση μας κουλουριασμένοι, ο ένας δίπλα στον άλλο, ακούγοντας τις σφαίρες να βουίζουν από πάνω μας ή να χτυπούν το φαγωμένο από την αλμύρα της θάλασσας μπετόν, λίγους πόντους πάνω από τα κεφάλια μας.

Η ώρα περνούσε και εκτός από τα εχθρικά πυρά είχαμε να αντιμετωπίσουμε ένα νέο εχθρό, τη δίψα. Το λιοπύρι ήταν ανυπόφορο και το στόμα μας στέγνωσε. Όσο περνούσε η ώρα, το μαρτύριό μας γινόταν όλο και μεγαλύτερο. Κατά τις δύο η ώρα μια σκέψη του Παρασκευά, που ήταν ψύχραιμος και πιο νηφάλιος από έμένα, αποδείχτηκε σωτήρια. Πεσμένοι μπρούμυτα αρχίσαμε να σκάβουμε την άμμο, παράλληλα με το αυλάκι του αποχετευτικού και έρποντας προχωρούσαμε προς το δρόμο, προς τη σωτηρία. Πέντε πόντους κάτω από την άμμο υπήρχε νερό της θάλασσας. Τούτο όμως δεν μας εμπόδιζε καθόλου, παρόλο που το αυλάκι που κάναμε είχε βάθος σχεδόν τριάντα εκατοστά.

Σκάβοντας και έρποντας το σώμα ολόκληρο μέσα στο νερό και την άμμο καταφέραμε να φτάσουμε στην άκρη του δρόμου. Για να σωθούμε, έπρεπε να περάσουμε στην άλλη του πλευρά, που ήταν σπίτια και προσέφεραν κάλυψη από πυρά. Αφού συνεννοηθήκαμε, βάλαμε όλες μας τις δυνάμεις και τρέχοντας σκυφτοί διασταυρώσαμε σαν αστραπή την άσφαλτο και βρεθήκαμε κάτω από κάλυψη. Αυθόρμητα κάναμε χειραψία και αγκαλιαστήκαμε. Προχωρήσαμε και μπήκαμε στο απέναντι σπίτι, όπου μας υποδέχτηκαν πέντε έφεδροι που παρακολουθούσαν εκ του ασφαλούς από το μπαλκόνι την περιπέτειά μας και τώρα απολάμβαναν το αναψυκτικό τους με τα όπλα χάμω, σαν να μην συνέβαινε τίποτε.

Διερωτήθηκα τι ρόλο παίζουν. Εγώ δεν ήμουν παρά ένας απλός στρατιώτης. Δεν ήταν δική μου δουλειά να τους ρωτήσω τι κάνουν εκεί τη στιγμή που ολόκληρη η Λάρνακα ήταν στις φλόγες και οι σύντροφοί τους στην πρώτη γραμμή του πυρός. Παντού και πάντοτε υπάρχουν επιτήδαιοι, ενώ οι άλλοι μάχονται, αυτοί λουφάζουν και κρύβονται.

Βάλαμε το κεφάλι κάτω από τις βρύσες ήπιαμε και ξαναήπιαμε νερό, βγάλαμε όσους άμμους μπορούσαμε από πάνω μας και αποφασίσαμε να πάμε να βρούμε τους άλλους, που είχαν προχωρήσει από τον πιο μέσα δρόμο που δεν έδινε στόχο στο Κάστρο. Μόλις βγήκαμε από την πόρτα του σπιτιού θυμήθηκα ότι το τουφέκιό μου δεν είχε ούτε κλείστρο ούτε πυρομαχικά. Επιστρέψαμε πίσω και ζήτησα να το ανταλλάξω μ' ένα από κείνα που κρατούσαν τα παλικάρια της φακής, που συνέχιζαν να απολαμβάνουν τον καφέ και το τσιγάρο.

Όχι μόνο έγινε η ανταλλαγή του όπλου μου, αλλά πολύ πρόθυμα μας έδωσαν τις τέσσερις τελαμώνες σφαίρες που είχαν, καθώς και ένα κράνος για μένα, αφού το δικό μου βρισκόταν ριγμένο στην άμμο, εκεί που παραλίγο ν' αφήσουμε την τελευταία μας πνοή. Φεύγοντας χαιρετίσαμε και συστήσαμε υπομονή στον Ανδρέα Μάο, που με στωικότητα και υπομονή άντεχε την ηλιοθεραπεία, καθηλωμένος πίσω αμμόλοφο και δεν έβρισκε τρόπο διαφυγής. Έμεινε εκεί νηστικός και διψασμένος, ώσπου σκοτεινίασε για τα καλά.

Προχωρήσαμε νότια και στα εκατό μέτρα ακούσαμε γυναικείες φωνές. Ήταν οι δημόσιες γυναίκες που τα έβαλαν με τους στρατιώτες και από τα λεγόμενά τους κατάλαβα ότι τους έκλεψαν ένα τρανζίστορ και ένα ρολόι. Τέτοιες φράσεις και ύβρεις δεν είχα ξανακούσει. Ο κόσμος καιγόταν και αυτές φώναζαν. Προχωρώντας εκατό μέτρα πιο κάτω, συναντήσαμε τη διμοιρία μας στο δρόμο που άρχιζε από το παραλιακό μέτωπο. Οι άνδρες ήταν ταμπουρωμένοι πίσω από τοίχους, πόρτες και παράθυρα, καθηλωμένοι από τα πυρά των Τούρκων, που προέρχονταν από το μιναρέ. Τους αντιμαχόμενους τους χώριζε μια πλατεία που άρχιζε από την είσοδο του τεμένους. Τυχόν προσπάθεια να προχωρήσουμε ήταν ρίσκο μεγάλο και θα είχαμε απώλειες.

Ο ανθυπολοχαγός που ηγείτο είχε μια φαεινή ιδέα. Διέταξε επίθεση με πυρ και κίνηση προς το τέμενος δια μέσου της πλατείας και άρχισε να ορίζει ποιοι θα λάβουν μέρος. Εμένα και τον Παρασκευά δε μας συμπεριέλαβε στην ομάδα, αλλά άρχισε να μας δίνει οδηγίες πώς να καλύπτουμε με τα πυρά του μπερέν αυτούς που θα έκαναν την επίθεση. Όλοι τον κοίταζαν σαστισμένοι. Τον δέκοψα λέγοντάς του:⁵⁰ “Για όνομα του Θεού, τι πας να κάνεις; Γίνεται πυρ και κίνηση μέσα στην πλατεία, στη σκιά του μιναρέ; Δε βλέπεις πόσα πυρά έρχονται από εκεί; Θα μας πετσοκόψουν. Στέλνεις αυτούς τους ανθρώπους στη σφαγή και σου το λέω, δεν θα γλιτώσει κανένας”. Έκπληκτος γυρίζει και με ρωτά:⁵¹ “Εσύ ποιος είσαι, που θα μου πεις εμένα τι θα κάμω”; “Δεν είμαι παρά ένας απλός στρατιώτης που λέει την άποψή του. Επαναλαμβάνω ότι η πλατεία θα γεμίσει με δικούς μας νεκρούς χωρίς να επιτευχθεί ο αντικειμενικός σκοπός”. Με κοίταξε από πάνω ως κάτω, με ζύγισε με το βλέμμα και με ρώτησε: “Εσύ τι εισηγείσαι;”.

Εισηγήθηκα να περιμένουμε να φέρουν μπαζούκες η Π.Α.Ο, για να χτυπηθεί το τζαμί και ο μιναρές από μακριά και μετά να προχωρήσουμε. Ευτυχώς δεν ήταν πεισματάρης δέχτηκε την εισήγησή μου, ανακαλώντας τη διαταγή του, γεγονός που ανακούφισε αυτούς που είχαν οριστεί να λάβουν μέρος και παρακολουθούσαν.

50

Σ. Ηλία, ό.π., σ. 23

51

Σ. Ηλία, όπ, σ. 24

Περιμέναμε με αγωνία τα μπαζούκας για να χτυπήσουμε το τζαμί και το μιναρέ αλλά παρά τις συνεχείς εκκλήσεις του ανθυπολοχαγού, μέσω του ασυρματιστή, τα μπαζούκας δεν έλεγαν να φτάσουν. Σε κάποια στιγμή ήταν γύρω στις πέντε είδαμε μια σωματώδη Τουρκάλα με φερετζέ και σταυρωμένα τα χέρια στην εξογκωμένη κοιλιά της, λες και ήταν έγκυος, να εμφανίζεται από μια γωνία, να εισέρχεται στην είσοδο του τεμένους και εκεί να εξαφανίζεται. Ήταν τόση η έκπληξή μας που δεν προλάβουμε να αντιδράσουμε. Τι γύρευε μια γυναίκα εκεί ανάμεσα σε διασταυρωμένα πυρά, απηφώντας τον άμεσο κίνδυνο που διέτρεχε; Σίγουρα σκεφτήκαμε κάποια εφόδια πήγε στους Τούρκους μαχητές, που ήταν οχυρωμένοι στο τέμενος. Τη φάση παρακολουθούσαμε μόνο εγώ και ο σύντροφός μου είμαστε οι πιο προωθημένοι. Σύρθηκα πίσω και ανέφερα στον λοχαγό το περιστατικό. Θύμωσε πολύ. Εξαγριώθηκε που δεν τη ρίξαμε κάτω και την αφήσαμε να φέρει ό,τι έφερε στον εχθρό.

Με την ουρά στα σκέλια επέστρεψα στο πόστο μου και είπα τα καθέκαστα στον Παρασκευά. Στεναχωρήθηκε και αυτός αλλά μου είπε ότι η καρδιά του δεν του πήγαινε να σκοτώσει γυναίκα και μάλιστα άοπλη. Δεν πρόλαβε να τελειώσει την φράση του και να σου εμφανίστηκε η Τουρκάλα να βγαίνει από το τέμενος. Αυτή τη φορά όμως τα χέρια της δεν ήταν σταυρωμένα στην κοιλιά της και ούτε η κοιλιά της ήταν φουσκωμένη. Ούτε είκοσι λεπτά δεν πέρασαν και πρόλαβε να γεννήσει; Και το παιδί πού είναι; Βάλαμε το χέρι στην σκανδάλη και τη σημάδεψαμε. Η Τουρκάλα προχώρησε, έστρεψε και μας γύρισε την πλάτη, κατευθυνόμενη στη γωνιά από όπου πρωτοεμφανίστηκε. Εύκολος στόχος. Το δάχτυλο στην σκανδάλη αδύνατο να πιέσει. Περιμένω να χτυπήσει το μπερν του Παρασκευά αλλά ούτε αυτός έχει τέτοια δύναμη. Ο στόχος εξαφανίζεται, αλληλοκοιταχτήκαμε με νόημα.

Δεν είπαμε τίποτα ανάψαμε ένα τσιγάρο και αρχίσαμε να ανταποδίδουμε τα πυρά που δεχόμαστε από απέναντι. Ξαφνικά, μετά από τριάντα λεπτά εμφανίστηκε πάλι η Τουρκάλα να έρχεται από την ίδια γωνιά με τον ίδιο τρόπο, κρατώντας πάλι φουσκωμένη την κοιλιά της. Αυτή δεν υποφέρεται, το πράγμα παράγινε, Της την χαρίσαμε δύο φορές, εξάλλου οι εντολές ήταν σαφέστατες. Την αφήσαμε να προχωρήσει μας έστριψε την πλάτη, για να μπει στο τέμενος Τη σημάδεψα κάτω χαμηλά στα πόδια έκλεισα τα μάτια μου και πίεσα την σκανδάλη.

Η γυναίκα γονάτισε και με τα χέρια ακουμπισμένα στο έδαφος έμεινε ακίνητη σαν να προσευχόταν έχοντας απέναντι της την είσοδο του τεμένους. Η ποδιά της άνοιξε και δεκάδες σφαίρες που μετέφερε κύλησαν στο έδαφος. Το γεγονός μαθεύτηκε γρήγορα. Κάποιοι πανηγύρισαν για το γεγονός και έρχονταν εκεί που είμαστε ταμπουρωμένοι, για να την δουν από κοντά.

Ένα χρόνο μετά το πόλεμο προς μεγάλη μου χαρά βεβαιώθηκα ότι η Τουρκάλα έζησε τελικά. Έτσι μπόρεσα να αποβάλω κάποιες αδικαιολόγητες ενοχές που με βασάνιζαν».

Όμως ήρθε η στιγμή που για τον άνθρωπο αυτό που τα πάντα κατέρρευσαν. Ας παρακολουθήσουμε πώς περιγράφει ο ίδιος τα συγκλονιστικά γεγονότα:

«Την ώρα που όλες οι γραμμές έσπαζαν και όλοι υποχωρούσαν, εμείς οι δύο προχωρούσαμε παρεξηγημένα απτόητοι και ούτε στιγμή δεν πέρασε από το μυαλό μας πως τα πάντα ήταν χαμένα και προδομένα. Τα μεγάλα λόγια του Μαύρου αποδείχτηκαν φούσκες. Η Ελλάδα ήταν μακριά. Η Ελλάδα, αντί πολέμου, προτίμησε την ατίμωση. Συνεχίζαμε την πορεία μας προς την πρώτη γραμμή, ώσπου είδαμε τους δικούς μας στρατιώτες να τρέχουν άτακτα, κατατρομαγμένοι, σαν πρόβατα που τα κυνηγά ο λύκος. Άλλοι φώναζαν: “Έρχονται οι Τούρκοι, βαράτε, να γλιτώσουμε”, και άλλοι εφάρμοζαν το “ο σώζων εαυτόν σωθήτω”. Αυτή η έντονα τραγική σκηνή παραμένει χαραγμένη ως σήμερα αξεθώριαστη στη μνήμη μου και ξετυλίγεται σαν κινηματογραφική ταινία, όταν κάτι σχετικό μου θυμίζει εκείνο το καθοριστικό για τον τόπο μας καλοκαίρι του 1974.

Να προχωρείς με ακράτητο ενθουσιασμό, με χίλιους κινδύνους, για να φτάσεις στην πρώτη γραμμή έχοντας την πεποίθηση ότι ο εχθρός δεν θα κατορθώσει να περάσει και όταν φτάνεις, να βλέπεις τους δικούς σου στρατιώτες με καταρρακωμένο ηθικό να εγκαταλείπουν άτακτα τις θέσεις τους χωρίς την καθοδήγηση έστω ενός αξιωματικού. Είναι δύο πολύ ασυμβίβαστες καταστάσεις. Δεν είναι δυνατό σκέφτηκα. Ούτε τρεις ώρες δεν μπορέσαμε να κρατήσουμε και η άμυνά μας έσπασε σαν χάρτινος πύργος. Εκείνη την στιγμή συνειδητοποίησα ότι το παιχνίδι χάθηκε και ότι το τάγμα στο οποίο υπάγονταν ο λόχος μου, δεν είναι κίνηση προς τα εμπρός που έκανε αλλά προς τα πίσω.

Ποιος θα κρατήσει τους Τούρκους από εδώ και πέρα; Τώρα που θα κατέβουν τα άρματα ποιος θα τα εμποδίσει να προχωρήσουν στην Μεσαριά; Μήπως ήταν αρκετά η Μπαζούκα μου με τα έξι βλήματα; Και μετά; Χάθηκε η μάχη, χάθηκε μαζί της και ο πόλεμος. Πέρασε από το μυαλό μου η Ιστορία της Μικρασιατικής καταστροφής. Πριν 52 χρόνια στα βάθη της Μικράς Ασίας μια και μόνο χαμένη μάχη οδήγησε στη φυγή και την ολοκληρωτική καταστροφή της δοξασμένης εκείνης ελληνικής στρατιάς, παρασύροντας και το οικοδόμημα της Μεγάλης Ιδέας».

Όμως ας γυρίσουμε σε αυτή τη συγκλονιστική διήγηση του ανθρώπου που έζησε από κοντά την κατάρρευση της Κύπρου.

«Το απότομο τράβηγμα του ώμου από τον Λουκή με έβγαλε από αυτές τις σκέψεις.⁵² “Άντε ρε Σαββάκη πάμε να φύγουμε ετελείωσαν ούλα. Εστήσαν την όπως έπρεπε, η προδοσία ολοκληρώθηκε”. Κάναμε μεταβολή και αρχίσαμε να τρέχουμε προς ανατολικά, γιατί ο πανικός είναι η πλέον μεταδοτική ασθένεια. Στα εκατό μέτρα εγκαταλείψαμε την μπαζούκα και την κάσα με τα βλήματα, για να μπορούμε να τρέχουμε πιο γρήγορα. Λίγο πιο κάτω συναντήσαμε σε ένα χωματόδρομο τρία στρατιωτικά που κατέβαιναν από τον Πενταδάκτυλο. Πήγαιναν νότια και όλοι όρμησαν και ανέβηκαν επάνω. Τρέξαμε κι εμείς, αλλά την τελευταία στιγμή σκέφτηκα ότι τα φορτηγά θα ήταν εύκολος στόχος στα αεροπλάνα που ούτε στιγμή δεν σταμάτησαν να σφυροκοπούν την περιοχή και τράβηξα τον Λουκή πίσω, εξηγώντας του τον λόγο. Μόνοι, όπως ξεκινήσαμε, συνεχίσαμε την πορεία προς τα νότια απ’ εκεί που αρχίσαμε. Πιστεύαμε ότι αν καταφέρναμε να διασταυρώσουμε τον υπεραστικό δρόμο Λευκωσίας – Αμμοχώστου θα σωζόμαστε, γιατί έχοντας υπόψη τα διάφορα σενάρια των απαιτήσεων των Τούρκων, είχα σχηματίσει την άποψη ότι θα περιοριστούν να πάρουν την περιοχή βόρεια του δρόμου αυτού ως την εντός των τειχών πόλη της Αμμοχώστου. Ήμουν φαίνεται αδιάβαστος και απληροφόρητος και δε γνώριζα την ρήση ότι τρώγοντας έρχεται η όρεξη.

Ενώ αρχίσαμε να εξοικειωνόμαστε με τους όλμους που έπεφταν γύρω μας, με τα βομβητά των αεροπλάνων και το κροτάλισμα από τους πολυβολισμούς τους, άρχισε να μας ταλαιπωρεί ο καυτός μεσημεριάτικος αυγουσιτιάτικος ήλιος. Η δίψα άρχισε να γίνεται όλο και εντονότερη, γιατί τας παγούρια δεν είχαν ούτε σταλιά νερό. Ίδρωμένοι και ταλαιπωρημένοι φτάσαμε στα πρώτα σπίτια ενός μικρού χωριού του Τραχωνιού. Το χωριό δεν ήταν ερειπωμένο, αλλά τελείως άθικτο από τις βόμβες. Φαίνεται πως δεν ήταν μέσα στους στόχους των Τούρκων. Προχωρήσαμε λίγο όταν ακούσαμε μια γλυκεία

γυναικεία φωνή.⁵³ “Ελάτε να σας τρατάρουμε”. Κινηθήκαμε προς τα εκεί. Κάτω από μια χρυσομηλιά κάθονταν έξι με επτά ηλικιωμένοι άνδρες και γυναίκες που έτρωγαν μαχλέπι. Μόλις του μιλήσαμε και αντιλήφθηκαν πως είμαστε Έλληνες, ένας από αυτούς

μας είπε παρακλητικά :⁵⁴ “Να χαρείτε, φύγετε γρήγορα, γιατί αλλοίμονό μας αν έρθουν οι Τούρκοι και σας βρουν εδώ”, “Δώστε μας λίγο νερό και θα φύγουμε αμέσως”, τους απαντήσαμε. Στα γρήγορα μας έδωσαν νερό να πιούμε και μας γέμισαν και τα παγούρια. Ούτε πέντε λεπτά δεν μείναμε εκεί και προς ανακούφισή τους φύγαμε, χωρίς να μας

⁵² Σ. Ηλία, ό.π., σ. 51

⁵³ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 52

⁵⁴ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 52

προσφέρουν λίγο από το δροσερό μαχλέπι που μετά το ξεδίψασμα το πόθησε ο οργανισμός μας.

Προχωρήσαμε νότια περνώντας από το ερειπωμένο κέντρο του χωριού. Πεντακόσια μέτρα πιο κάτω απλώνονταν ο δρόμος Λευκωσίας – Αμμοχώστου και δεκάδες στρατιωτικά γεμάτα στρατιώτες κινούνταν ανατολικά προς την Αμμόχωστο. Δεν μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε αν ήταν ελληνικά ή τούρκικα. Προχωρήσαμε με προφύλαξη, για να μη φαινόμαστε από τον δρόμο και συναντήσαμε έναν μεσήλικα που έβγαινε από ένα σπίτι. Τον χαιρετήσαμε και ρωτήσαμε αν είναι ελληνικά τα αυτοκίνητα που περνούσαν από τον κύριο δρόμο.

⁵⁵ “Είναι ελληνικά, δεν τα καταλαβαίνετε”;

⁵⁶ “Είσαι σίγουρος” τον ρωτάμε; “Εκατό τοις εκατό” απαντά. “Πηγαίνουν να ενισχύσουν την Αμμόχωστο”. Παρά την διαβεβαίωσή του, είχαμε τις αμφιβολίες μας γιατί, αν ήταν ελληνικά, τότε γιατί δεν έγιναν στόχος της τούρκικης αεροπορίας, που ήταν απόλυτος κυρίαρχος των κυπριακών αιθέρων; Έτσι με κάθε προφύλαξη κινηθήκαμε ξυστά στον τοίχο προς τον κύριο δρόμο, για μην γίνουμε αντιληπτοί από τους στρατιώτες που ήταν στα στρατιωτικά αυτοκίνητα. Πλησιάσαμε και φτάσαμε στο τελευταίο σπίτι. Μπήκαμε από την πίσω πόρτα που ήταν ξεκλειδωτή και από τις γρίλιες των παραθύρων κοιτάξαμε προς τον δρόμο και διαπιστώσαμε ότι ήταν τούρκικα. Πώς ο άλλος ήταν βέβαιος ότι ήταν ελληνικά, ακόμη δεν το έχω καταλάβει. Τα αυτοκίνητα που τελειωμό δεν είχαν, γεμάτα στρατιώτες, χωρίς καμιά προφύλαξη, περνούσαν αμέριμνα λες και οι επιβάτες ήταν μαθητές που τους πήγαιναν εκδρομή. Μείναμε εκεί κρυμμένοι και παρακολουθούσαμε. Σκεφτόμουν πως αν εκείνη τη στιγμή υπήρχαν από τις δυο πλευρές του δρόμου, έστω όμως κι από τη μια, καμιά πενηνταριά στρατιώτες με πολυβόλα, θα προκαλούσαν πανωλεθρία στους κατά αλλά αχάπαρους και χωρίς μέτρα προφύλαξης Τούρκους στρατιώτες.

Μπορούσαν να γίνουν πολλά, μα ποιος να τα κάνει; Οι αξιωματικοί που έφευγαν πρώτοι χωρίς να νοιαστούν για τους στρατιώτες τους που άφηναν πίσω; Δυστυχώς δεν ήταν όλοι ήρωες σαν τον παραλιμνίτη, τον Τάσο Μάρκου. Εκείνο το λεβεντόπαιδο αγνόησε τη διαταγή για οπισθοχώρηση. Αυτός βλέποντας ότι η αντίσταση ήταν μάταιη, ενώ οι άλλοι αξιωματικοί εγκατέλειψαν τις θέσεις τους, αυτός επέβαλε στους στρατιώτες του να φύγουν. Αυτός όμως δεν υποχώρησε, δεν κατέφυγε στο νότο για

⁵⁵ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 52

⁵⁶ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 52

να σωθεί. Με μια χούφτα στρατιώτες που δεν ήθελαν να τον αφήσουν μόνο, παρέμειναν στην θέση τους και από τότε όλοι τους αγνοούνται.

Κάποτε ο δρόμος καθάρισε και η σωτηρία μας βρισκόταν πενήντα μέτρα πιο πέρα. Το μόνο που απέμεινε ήταν να τρέξουμε και να διασταυρώσουμε το δρόμο. Το κάναμε, τα καταφέραμε Σωθήκαμε. Αγκαλιαστήκαμε πανηγυρίζαμε. Αλίμονο η χαρά μας δεν θα κρατούσε πολύ.

Βρεθήκαμε ακριβώς εκεί που αρχίσαμε. Στα χαλάσματα, εκεί που ο βοηθός μου με εγκατέλειψε, τρέμοντας από τον φόβο του, ο βοηθός μου που μετά το πόλεμο διηγούταν τους ηρωισμούς και τα κατορθώματα που έκανε στις μάχες, επιβεβαιώνοντας ότι τα μεγαλύτερα ψέματα λέγονται πριν τις εκλογές, μετά το κυνήγι και ύστερα από τον πόλεμο. Σε κάθε ευκαιρία διηγούταν τα κατορθώματά του στους γύρω του. Έτυχε όμως κάποτε στους γύρω του να ήταν και ο γαμπρός μου, ο Άγγελος, που συγκράτησε την ιστορία του.

Με καλή διάθεση πιστεύοντας στο αίσιο τέλος της περιπέτειάς μας, φτάσαμε στο δημοτικό σχολείο που ήταν στην είσοδο του χωριού. Στην αυλή του υπήρχαν αόπλοι στρατιώτες, ηλικιωμένοι πολίτες και γυναικόπαιδα. Τους πλησιάσαμε και όλοι τους έδειχναν φοβισμένοι. Ένας γνωστός μας έφεδρος από τη Λάρνακα, ο Άγγελος Ταπετσάρης, μόλις μας είδε έτρεξε κοντά μας και μας συμβούλεψε να κρύψουμε τα όπλα γιατί, όπως μας είπε, είμαστε περικυκλωμένοι και δεν υπήρχε τρόπος διαφυγής.

⁵⁷ “Μα πώς είμαστε περικυκλωμένοι”; ρώτησε ο Λουκής, “αφού από τον κύριο δρόμο και κάτω δεν είδαμε Τούρκο κι ούτε πρόκειται να προχωρήσουν πιο κάτω από την άσφαλτο”;

⁵⁸ “Πλανιέσαι πλάνην οικτρά απάντησε ο Ταπετσάρης. Ανατολικά, δυτικά και νότια υπάρχουν τανκ κι όποιος δοκιμάσει να περάσει τον ράβουν”.

⁵⁹ “Αυτές τις γυναίκες τις βλέπετε”; Και μας έδειξε δύο γυναίκες ξαπλωμένες να βογκούν. “Προσπάθησαν με άλλους να διαφύγουν προς την Λάρνακα με αυτοκίνητο, αλλά πυροβόλησαν και τις καταδίωξαν τα άρματα και μετά από πολλές περιπέτειες κατάφεραν να επιστρέψουν στο χωριό. Ευτυχώς μόνο αυτές οι δύο τραυματίστηκαν. Είναι άλλοι που δεν τα κατάφεραν και είτε σκοτώθηκαν ή τους συνέλαβαν. Αν βλέπατε αυτά που είδα εγώ θα καταλαβαίνατε”.

⁵⁷ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 55

⁵⁸ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 55

⁵⁹ Σ. Ηλία, ό.π., σ. 55

Παρά τα λεγόμενα του Τσαπετάρη, ο Λουκής για κανένα λόγο δεν ήθελε να αφήσει το όπλο του. Πρότεινε να οργανώσουμε άμυνα και να μην παραδοθούμε. Εισηγήθηκε να κατασκευάσουμε βόμβες μολότοφ. Επέμενε και τα μάτια του έβγαζαν φωτιές. Ήταν όμως εντελώς μόνος. Κανείς δεν είχε διάθεση για αντίσταση. Ανάμεσα τους και εγώ. Αδύνατο να τα βάλουμε με τα άρματα. Ανέλαβα να τον πείσω να αλλάξει γνώμη. Χρειάστηκαν πολλά επιχειρήματα και περισσότερη διπλωματία για να τον πείσω. Τελικά τα κατάφερα. Πέταξε όσο πιο μακριά μπορούσε το όπλο φωνάζοντας:

⁶⁰ “ΑΣΣΙΚΤΙΡ. Εντάξει, αφού έτσι θέλετε, να μείνουμε εδώ με σταυρωμένα τα χέρια και να περιμένουμε τους Τούρκους να έρθουν να μας κάνουν κακό”.

Μετά την εξέλιξη αυτή και με σκοπό να τον ηρεμήσω, πήρα τον Λουκή και προχωρήσαμε προς το κέντρο του χωριού, όπου συναντήσαμε και άλλους στρατιώτες και όσους από τους κατοίκους του χωριού δεν πρόλαβαν να φύγουν. Κάποιοι στρατιώτες παραβίαζαν τις πόρτες, έμπαιναν μέσα σε σπίτια και άλλαζαν τα στρατιωτικά τους ρούχα και παπούτσια με πολιτικά. Άλλοι παραβίασαν το συνεργατικό παντοπωλείο και ένα μπακάλικο και πήραν τσιγάρα, ποτά, τρόφιμα και ό,τι άλλο ήθελαν. Με σκοπό να αλλάξουμε και εμείς τα ρούχα μας, μπήκαμε σε ένα σπίτι που η πόρτα του ήταν παραβιασμένη και ανοικτή.

Κατευθυνθήκαμε στην κουζίνα και ανοίξαμε το ψυγείο. Είχε από όλα μέσα. Χαλούμι τυρί, αλλαντικά και αναψυκτικά. Καθίσαμε σαν νοικοκυραίοι και φάγαμε μέχρι σκασμού. Ήπιαμε και το αναψυκτικό μας, κάναμε και το τσιγάρο μας και μετά τραβήξαμε στα υπνοδωμάτια για να βρούμε πολιτικά ρούχα και παπούτσια. Όλα τα συρτάρια ήταν ανοιχτά και τα ρούχα πεταμένα χάμω. Φαίνεται πως αυτοί μπήκαν πριν από εμάς και σίγουρα δεν ήταν Τούρκοι. Δεν είναι μόνο τα πολιτικά ρούχα που αναζητούσαν, γιατί διαφορετικά δεν θα τα έκαναν όλα άνω κάτω. Γρήγορα βρήκαμε και αντικαταστήσαμε τα στρατιωτικά μας ρούχα. Ο Λουκής βρήκε παπούτσια που του ταίριαζαν και εγώ βολεύτηκα με ένα ζευγάρι φλιπ φλοπ, που αντικατέστησαν τις στρατιωτικές μου αρβύλες. Πολίτες πια, αποφασίσαμε να επιστρέψουμε στην αυλή του σχολείου όπου βρίσκονταν ο περισσότερος κόσμος. Στο μεταξύ είχαν καταφθάσει από τον Πενταδάχτυλο και άλλοι ταλαιπωρημένοι στρατιώτες. Επίσης συνάντησα τον Τζοβάνι, τον μικρό αδερφό του καλύτερου φίλου και συμμαθητή μου Δημήτρη, που ήταν σε άσκημη ψυχολογική κατάσταση, γιατί βρέθηκε μπροστά σε μια φριχτή σκηνή, την ώρα που ξεψυχούσε μια κοπέλα ακρωτηριασμένη από τους πυροβολισμούς των αεροπλάνων. Περιέγραφε τη σκηνή και έκλαιγε σαν μικρό παιδί.

⁶⁰

Σ. Ηλία, ό.π., σ. 55

Κάποιες γυναίκες ανέλαβαν να φροντίσουν τους τραυματίες καθαρίζοντας τις πληγές τους και δένοντάς τις όπως όπως με πρόχειρους επιδέσμους. Άλλες άρχισαν να ετοιμάζουν φαγητό και δύο νεαρές κατέγραφαν τα ονόματα όσων βρίσκονταν στο σχολείο. Λίγο πριν νυχτώσει, κατέφθασε από την ισοπεδωμένη γραμμή της Μιας Μηλιάς με την διμοιρία του ο έφεδρος ανθυπολοχαγός Γεώργιος Παπασταύρου από την Λύμπια, με τους στρατιώτες του καταπονημένους αλλά σε πλήρη τάξη. Όλοι είχαν τον οπλισμό τους και ο ίδιος καταρτούσε καλάσνικοφ.

Μόλις μας είδε, μην γνωρίζοντας την κατάσταση, ρώτησε πού μπορεί να βρει φαγητό και νερό για τους στρατιώτες του που ήταν διψασμένοι και νηστικοί. Πραγματικά εντυπωσιάστηκα από το ενδιαφέρον του για τους στρατιώτες του και από το γεγονός ότι κράτησε την συνοχή της διμοιρίας του. Έμεινε μαζί τους και δεν τους εγκατέλειψε στο έλεος του Θεού, όπως έκαναν κάποιοι δήθεν επαγγελματίες αξιωματικοί. Παρά τους αρχικούς του ενδοιασμούς, τελικά δέχτηκε, τόσο αυτός όσο και οι στρατιώτες του, να κρύψουν τα όπλα και να αλλάξουν τα ρούχα τους με πολιτικά.

Το βράδυ οι γυναίκες τα παιδιά κοιμήθηκαν μέσα στις αίθουσες του σχολείου, όπως και οι τραυματίες. Άλλοι κοιμηθήκαμε χάμω στις βεράντες. Οι πυροβολισμοί και οι εκρήξεις ακούγονταν μόνο από το μέρος της Λευκωσίας. Πού και πού ακούγονταν μέσα από το σχολείο βογγητά τραυματιών και μιας εγκύου που κοιλοπονούσε. Όλους όμως μας κατάτρωγε η αγωνία για το τι θα φέρει η αυριανή μέρα ή ακόμη η αποψινή νύχτα. Ευτυχώς όμως πέρασε χωρίς κανένα επεισόδιο.

Ξημέρωσε 15 Αυγούστου. Γιορτάζει η Μεγαλόχαρη. Λειτουργήσε η εκκλησία του χωριού. Οι καμπάνες όμως έμειναν βουβές. Δεν χτύπησαν, για να μην εξοργιστούν οι Τούρκοι και βάλουν κατά του χωριού. Πήγαμε όλοι και παρακολουθήσαμε με κατάνυξη τη λειτουργία. Το ρόλο του ψάλτη ανέλαβε ο Γεώργιος Παπασταύρου. Έψαλε τον ύμνο της Υπερμάχου Στρατηγού. Προσπαθήσαμε με κατάνυξη και επικαλεστήκαμε τη βοήθεια της Θεοτόκου, όπως κάνει ο Ελληνισμός από το 1453 κάθε φορά που βρίσκεται σε κίνδυνο. Σχεδόν όλοι κοινωνήσαμε.

Η κατάσταση με τους τραυματίες ήταν δραματική. Ιδιαίτερα όμως ήταν με τις δύο τραυματισμένες γυναίκες και τις εγκύους. Η μια, η μεγαλύτερη, η Χρυστάλλα, από το Έξω Μετόχι είχε σφαίρες στην πλάτη της και η άλλη, η Ουρανία Τουρουρού, είχε θραύσματα από γυαλιά και σφαίρες σε όλο της το κορμί. Από την άλλη, οι πόνοι της εγκύου της Αντιγόνης Στυλιανίδη από το νέο χωριό Κυθρέας γίνονται όλο και πιο έντονοι. Το χειρότερο όμως και το πιο επικίνδυνο είναι η ακατάσχετη αιμορραγία που είχαν οι δύο τραυματισμένες. Κάποιος μάλιστα είπε ότι, αν δεν έχουν άμεση ιατρική φροντίδα, θα έρθει το μοιραίο σε λίγες ώρες. Ένας ηλικιωμένος χωρικός προσφέρθηκε

να μεταφέρει τις τραυματισμένες και την έγκυο μέσα στις γραμμές των Τούρκων, στο νοσοκομείο Λευκωσίας. Βρήκαν ένα μαύρο αυτοκίνητο σαλούν και τοποθέτησαν στο καπό του μια σημαία του Ερυθρού Σταυρού. Μετέφεραν τις τρεις τραυματισμένες γυναίκες και τις έβαλαν στο πίσω κάθισμα. Μπήκε ο οδηγός στη θέση του και εκεί που ήταν έτοιμος να βάλει μπρος την μηχανή βγήκε από το αυτοκίνητο λέγοντας:

⁶¹ “Ας πάει άλλος. Εγώ δεν πηγαίνω”, είπε και προχώρησε προς το σχολείο.

Όλοι σώπασαν και κοιτούσαν ο ένας τον άλλον, ενώ οι γυναίκες βλέποντας κάθε ελπίδα να απομακρύνεται ξέσπασαν σε λυγμούς. Ίσως οι πόνοι και οι λυγμοί των τριών γυναικών που υπέφεραν, ίσως κάτι άλλο, ίσως να με έσπρωξε μια αόρατη δύναμη, δεν ξέρω πώς, ακριβώς βρέθηκα στη θέση του οδηγού, αναλαμβάνοντας την ευθύνη να τις μεταφέρω στην Λευκωσία. Έβαλα το περιβραχιόνιο του Ερυθρού Σταυρού και ζήτησα από τον Λουκή να μου φέρει όσα πακέτα τσιγάρα μπορούσε. Μάζεψε καμιά εικοσαριά, προϊόν της συνεργασίας του συνεργατικού παντοπωλείου κι ενός μπακάλικου.

Ξεκίνησα να εκτελώ μια αποστολή που ακόμη καλά δεν κατάλαβα πώς και γιατί την ανέλαβα. Πολύ σύντομα βρέθηκα στον χωματόδρομο, που από τις δυο πλευρές υπάρχουν πυκνοί καλαμώνες, που εμπόδιζαν να βλέπω τι γίνεται αριστερά και δεξιά. Οδηγούσα όσο πιο σιγά μπορούσα και δεν το κρύβω ότι άρχισε να με κυριεύει φόβος και να μετανιώνω για την πρωτοβουλία που ανέλαβα. Όταν πλησιάζα να μπω στον κύριο δρόμο Λευκωσίας – Αμμοχώστου, σκέφτηκα να τα παρατήσω και να γυρίσω πίσω και ό, τι θέλουν όλοι ας πούνε. Για μια στιγμή σταμάτησα και έστρεψα πίσω το κεφάλι μου για να κάνω όπισθεν, κάτι, κάποιο άγνωστο συναίσθημα με συγκράτησε ή καλύτερα μου έδωσε το απαιτούμενο θάρρος, προχώρησα και ήμουν κιόλας στον κύριο δρόμο στρίβοντας αμέσως αριστερά προς την Λευκωσία.

Τριακόσια μέτρα πιο κάτω, ήταν σταθμευμένο ένα άρμα με μια ομάδα από στρατιώτες. Στέκονταν στο κέντρο του δρόμου, ενώ ένας άλλος απ’ αυτούς βρισκόταν στον πύργο του άρματος με το δάχτυλο στην σκανδάλη του πολυβόλου. Η καρδιά μου άρχισε να χτυπά σαν αμόνι. Οι Τούρκοι στρατιώτες που μας είχαν δει πρόταξαν τα όπλα τους και μας περίμεναν με το δάχτυλο στην σκανδάλη. Δαγκώνοντας στην κυριολεξία τα χείλη και επιστρατεύοντας κάθε ικμάδα των ψυχικών μου δυνάμεων διατήρησα την ψυχραιμία μου.

Ένας Τούρκος στρατιώτης έτρεξε στη μέση του δρόμου, σήκωσε το χέρι ψηλά και μου έκανε νόημα να σταματήσω. Οι άλλοι πήραν θέσεις μάχης μέσα στο αυλάκι του δρόμου ή κοντά στο άρμα σκοπεύοντάς μας. Σταμάτησα και αμέσως πλησιάζει ένας

⁶¹

Σ. Ηλία, ό.π., σ. 58

στρατιώτης. Πρώτη φορά βλέπω από τόσο κοντά Τούρκο στρατιώτη. Είναι νεαρός και το πολύ είκοσι χρονών.

Ήταν και αυτός ένας στρατιώτης όπως ήμουν ως χθες κι εγώ, προτού πετάζω τα στρατιωτικά και βάλω πολιτικά. Τον χαιρετώ πρώτος, λέγοντάς του 'καλημέρα' στα τούρκικα, επειδή γνωρίζω λίγες τούρκικες λέξεις. Αυτός με χαιρετά στρατιωτικά και με κοιτάζει καχύποπτα. Κάνει ένα γύρω από το αυτοκίνητο βλέπει τις τρεις γυναίκες που στη θέα του άρχισαν να βογκούν εντονότερα προφανώς για τις λυπηθεί. Άρχισε να μου μιλά τούρκικα, εγώ του μίλησα αγγλικά, αλλά δεν καταλάβαινε. Για πέντε λεπτά κάτι με ρωτούσε στα τούρκικα, μα τίποτα δεν καταλάβαινα. Εγώ του μιλούσα στα αγγλικά και με νοήματα προσπαθούσα να του εξηγήσω ότι είμαι γιατρός και παίρνω τις γυναίκες στο νοσοκομείο για περίθαλψη. Επιστράτευσα και τα ελάχιστα τούρκικα που γνώριζα, αλλά δεν βγάζαμε άκρη.

Σε κάποια στιγμή το βλέμμα του έμεινε καρφωμένο στα πακέτα με τα τσιγάρα που ήταν σκορπισμένα στην θέση του συνοδηγού. Και το μυαλό μου πήρε στροφές. Του προσφέρω τσιγάρο από το πακέτο που είχα στην τσέπη του πουκαμίσου μου, το δέχεται και βάζω και εγώ ένα στο στόμα Σκύβει και του ανάβω με τον αναπτήρα μου. Τώρα χαμογελάει φιλικά. Συνεχίζοντας την επίθεση καλής θέλησης ή καλύτερα καλοπιιάσματος, παίρνω από δίπλα μου τρία πακέτα με τα τσιγάρα, του δίνω το ένα και με τα άλλα δύο του δείχνω τους άλλους στρατιώτες.

Ως δια μαγείας τα όπλα τους σταμάτησαν να είναι προτεταμένα προς το αυτοκίνητο και τα δάχτυλά τους μετακινήθηκαν από τη σκανδάλη. Επίκεντρο του ενδιαφέροντος τους ήταν τα τσιγάρα κι όχι οι επιβάτες του αυτοκινήτου. Παίρνοντας θάρρος από την εξέλιξη, του έγνεψα δείχνοντας του πρώτα τις γυναίκες και μετά τον δρόμο, ότι πρέπει να προχωρήσω. Κάτι μου είπε πάλι στα τούρκικα, μου έδειξε την σημαία του Ερυθρού Σταυρού στο καπό του αυτοκινήτου, μου πρότεινε το χέρι για χειραψία και με πρόσταξε να προχωρήσω. Ανακουφισμένος, ξαλαφρωμένος έβαλα μπρος. Ο δρόμος ήταν ελεύθερος.

Η χαρά μου όμως κράτησε πολύ λίγο, γιατί πιο κάτω υπήρχε άλλο εμπόδιο το ίδιο, όπως με το προηγούμενο. Αναγκαστικά ελάττωσα την ταχύτητα και σταμάτησα. Αυτή τη φορά ήμουν πιο ψύχραιμος κι ο φόβος λιγότερος. Επαναλήφθηκε περίπου η ίδια σκηνή με την προηγούμενη και πάλι τα τσιγάρα έκαναν το θαύμα τους. Χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες περάσαμε ακόμη τέσσερα τουρκικά οδοφράγματα κι ο δρόμος προς την Λευκωσία απ' όπου ακούγονταν λίγοι πυροβολισμοί και εκρήξεις, φαίνονταν εύκολη υπόθεση. Πλησιάσαμε για καλά τη Λευκωσία, όταν είδα στα δεξιά εκατό μέτρα μέσα από τον δρόμο, ένα στρατόπεδο των Ο.Η.έδων. Δεν ξέρω τι μου ήρθε εκείνη την στιγμή.

Εστριψα το αυτοκίνητο και πήγα στην πύλη του στρατοπέδου. Ανέφερα στον σκοπό, μιλώντας αγγλικά, ότι οι τρεις γυναίκες στο αυτοκίνητο χρειάζονταν άμεση ιατρική περίθαλψη και του ζήτησα να μιλήσω με τον διοικητή του. Τηλεφώνησε και μου είπε να περιμένω λίγα λεπτά, ώσπου να τελειώσει η συνεδρίαση που είχε.

Εκείνη την ώρα δύο τουρκικά άρματα με τις ερπύστριες τους να χαρακώνουν την ξηραμένη γη, αφήνοντας πίσω τους ένα σύννεφο άσπρης σκόνης, πέρασαν ανενόχλητα μουγκρίζοντας μπροστά από το στρατόπεδο με νοτιοανατολική κατεύθυνση. Οι Τούρκοι στρατιώτες έκαναν με τα δάχτυλα το σήμα της νίκης χαμογελώντας με περηφάνια για τη νίκη τους.

Ο σκοπός όπως και οι άλλοι ειρηνευτές μέσα στο στρατόπεδο ανταπέδωσαν τον χαιρετισμό, σε αντίθεση με μένα που χαμήλωσα τα μάτια μπροστά σε τέτοιο θέαμα, διερωτώμενος αν ο ρόλος των ειρηνευτών είναι να παραμένουν στα στρατόπεδα και να χαιρετούν τους Τούρκους, ενώ προελαύνουν».

Ο πρωταγωνιστής της ιστορίας μας θίγει ένα μεγάλο θέμα, τον ρόλο της ειρηνευτικής δύναμης στα γεγονότα της Κύπρου. Ο ρόλος τους ακόμα και σήμερα παραμένει σκοτεινός. Ήταν άραγε πραγματικά ειρηνευτική δύναμη; Ή μήπως προσπαθούσε να ενισχύσει το ένα μέρος από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές και εν προκειμένω την Τουρκία; Άραγε είναι αλήθεια ότι οι στρατιώτες της ειρηνευτικής δύναμης έβλεπαν πού ήταν κρυμμένοι οι Έλληνες και τους κατέδιδαν στους Τούρκους; Και αν υποθέσουμε ότι αυτές οι αιτιάσεις έχουν έρεισμα, ποιος ήταν ο εντολέας της ειρηνευτικής δύναμης;

Ο Σάββας Ηλίας συνεχίζει:

«Εγώ περίμενα στην πύλη ώσπου να έρθει ο διοικητής, έξαφνα βλέπω προς μεγάλη έκπληξή μου, να προβάλλει δειλά και αμέσως να χάνεται ένα κεφάλι από ένα χαράκωμα ακριβώς από την άλλη πλευρά του δρόμου, ούτε δέκα μέτρα από εκεί που στεκόμουν. Δρασκελίσα το δρόμο και βρέθηκα πάνω από το χαράκωμα και βλέπω δύο νεαρούς στρατιώτες με σκονισμένα πρόσωπα, κατασκισμένα και άσπρα από χώματα ρούχα, να με κοιτάζουν με φόβο και αγωνία. Μόλις τους μίλησα και κατάλαβαν ότι ήμουν και εγώ Έλληνας άρχισαν τα κλάματα, προσκαλώντας με να τους βοηθήσω. Μου είπαν ότι ήταν στον Πενταδάχτυλο και έφτασαν εκεί από την προηγούμενη μέρα. Δεν ήξεραν πού βρίσκονται και ότι οι ειρηνευτές συνεχώς τους διώχνουν από εκεί, αλλά αυτοί πεισματικά μένουν, επειδή φοβούνται πως, αν φύγουν από εκεί, θα πέσουν στα χέρια των Τούρκων. Τους έδωσα θάρρος και τους καθησύχασα λέγοντάς τους να περιμένουν μέχρι να μιλήσω με τον διοικητή του στρατοπέδου.

Κάποτε εδέησε να έρθουν στην πύλη ο διοικητής με έναν άλλο αξιωματικό. Με ρώτησαν τι συμβαίνει και τους εξήγησα την κατάσταση με τις τρεις γυναίκες στο αυτοκίνητο και για το περικυκλωμένο Παλαίκυθρο, λέγοντας ότι υπάρχουν σοβαρά τραυματισμένοι πολίτες, γυναικόπαιδα, γριές και γέροι που έχουν άμεση ανάγκη από ιατρική περίθαλψη, φάρμακα και τρόφιμα. Ο διοικητής μου ανέφερε ότι η μόνη βοήθεια που μπορεί να μου προσφέρει είναι να μου δώσει συνοδεία, για να πάρω τις γυναίκες στο νοσοκομείο της Λευκωσίας. Διαφωνώντας μαζί του, εισηγήθηκα να παραλάβουν τις τρεις γυναίκες για να τις πάνε στο νοσοκομείο και να με συνοδεύσουν πίσω στο Παλαίκυθρο, για να αξιολογήσουν την κατάσταση και να ενδιαφερθούν να περιθάλψουν τους τραυματίες.

Αυτός ούτε να συζητήσει τέτοιο θέμα δέχτηκε λέγοντάς μου ότι του ζητώ να κάνει κάτι το οποίο δεν συμπεριλαμβάνεται στις οδηγίες που έχει. Του υπέδειξα ότι δεν του ζήτησα να εμπλακεί σε πόλεμο και ότι το θέμα είναι καθαρά ανθρωπιστικό. Αυτός συνέχισε να είναι ανένδοτος, επιμένοντας ότι η μόνη βοήθεια που μπορούσε να προσφέρει ήταν η συνοδεία στο νοσοκομείο. Άρχισα να απογοητεύομαι και να χάνω την ψυχραιμία μου, για την απαράδεκτη για μένα στάση του. Ύψωσα τον τόνο της φωνής μου και του ζήτησα να μου πει ποιος είναι επιτέλους ο ρόλος τους.

⁶² “Τους Τούρκους δεν τους εμποδίσате από το να κάνουν την εισβολή. Τώρα προελαύνουν, περνούν έξω από το στρατόπεδό σας κάνοντας το σήμα της νίκης και το μόνο που εσείς κάνετε είναι να τους χαμογελάτε και να τους ανταποδίδετε τον χαιρετισμό, για να μην πω ότι πανηγυρίζετε μαζί τους. Λυπάμαι πάρα πολύ για τη στάση σας και πολύ περισσότερο για σένα, που ως διοικητής έπρεπε να δείξεις περισσότερη πρωτοβουλία κι ευαισθησία σ’ ένα καθαρά ανθρωπιστικό θέμα, χωρίς να κρύβεσαι πίσω από δήθεν οδηγίες.

Η αλήθεια είναι ότι μετάνιωσα για τους προσωπικούς χαρακτηρισμούς που του είπα στο ξέσπασμά μου, χωρίς να δείξω έστω και την ελάχιστη διπλωματία που επέβαλε η κατάσταση. “Τα έκανα θάλασσα”, σκέφτηκα. Εκεί που περίμενα να με στείλει στο διάβολο, έμεινε για λίγο αμίλητος και σκεφτικός και μου λέγει: “Εντάξει”.

Φαίνεται τα λόγια μου, αντί να τον εκνευρίσουν, τον συγκίνησαν και άγγιξαν το φιλότιμό του. Με το εντάξει που μου είπε τον ευχαρίστησα και του ζήτησα συγγνώμη για αυτά που είπα λέγοντάς του ότι δεν τα εννοούσα».

Έτσι ο άνθρωπος αυτός κατάφερε και έσωσε τις τρεις γυναίκες. Ταυτόχρονα έσωσε και τον εαυτό του. Όμως δεν βρήκε ηρεμία, αφού αργότερα έπεσε και πάλι στα χέρια των Τούρκων και έδωσε αγώνα για να επιζήσει. Μέσα από αυτό το μικρό δείγμα της αφήγησής του καταλαβαίνουμε τον αγώνα που έδωσαν οι άνθρωποι σε αυτό το όμορφο νησί, ουσιαστικά χωρίς καμιά βοήθεια. Το μόνο όπλο που είχαν ήταν η ευγενική και ηρωική ψυχή τους.

Επίλογος

Μέσα από τη συγκεκριμένη μελέτη προσπαθήσαμε να φωτίσουμε τις πτυχές ενός δύσκολου θέματος, που πονά τον ελληνισμό. Η έρευνα αυτή ήταν δύσκολη, συναισθηματικά φορτισμένη και απαιτητική. Όμως τώρα που τελειώνει νιώθω μια γαλήνη, γιατί αισθάνομαι ότι η μελέτη αυτή βοηθάει, έστω και κατ' ελάχιστο, στο «ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ», το σύνθημα που συνδέεται άρρηκτα με τη διχοτόμηση της Κύπρου.

Αισθάνομαι ταυτόχρονα προβληματισμό για τον πόνο που ο πόλεμος έφερε και στις δύο κοινότητες, παρότι το ζήτημα της τουρκοκυπριακής κοινότητας δεν εξετάστηκε από την παρούσα έρευνα. Κι ο προβληματισμός μου γίνεται οργή, όταν αναλογίζομαι ότι οι Έλληνες και οι Κύπριοι πολιτικοί φέρουν οπωσδήποτε τις ευθύνες τους για ό,τι συνέβη. Κατά περιπτώσεις, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η συμπεριφορά τους ήταν προδοτική. Αυτό αφορά οπωσδήποτε τη Χούντα των Αθηνών, που έδωσε το πρόσχημα της εισβολής, αλλά και την εν γένει συμπεριφορά του πολιτικού κόσμου πριν από τις εισβολές των Αττίλα I και II, κατά τη διάρκεια των εισβολών, οπότε η έλλειψη συντονισμού και βοήθειας από την Ελλάδα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ήττα και την πανωλεθρία, αλλά και μετά τις εισβολές, στην αδυναμία που επέδειξαν να διεκδικήσουν τα δίκαια της Κύπρου στο διπλωματικό επίπεδο μετά από την εισβολή.

Στην καλύτερη περίπτωση θα λέγαμε ότι ο δυτικός πολιτικός κόσμος παρακολούθησε εκ νέου απαθής τη δεύτερη μεγάλη καταστροφή του Ελληνισμού κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα (μετά από τη Μικρασιατική Καταστροφή, 52 χρόνια νωρίτερα). Φέρει οπωσδήποτε την ευθύνη για τη στάση που τήρησε έναντι της κυπριακής τραγωδίας και του προσφυγικού ζητήματος που ακολούθησε της εισβολής. Έχουμε την άποψη ότι ο δυτικός κόσμος, όχι μόνο δεν εμπόδισε την εισβολή, αλλά πιθανότατα την προξένησε.

Είναι αναμφίβολος ο ρόλος που διαδραμάτισε ο αμερικανικός παράγοντας. Είδαμε, ακόμη, την απαθή έως ύποπτη στάση που τήρησαν οι ειρηνευτικές δυνάμεις του Ο.Η.Ε. Αλλά και η Ευρώπη τι έκανε βλέποντας ένα νησί να διχοτομείται και έναν λαό να υποφέρει τα δεινά του πολέμου; Πώς παρεμποδίστηκε στο μεσοδιάστημα ανάμεσα στους δύο Αττίλες η Τουρκία να επιχειρήσει τη δεύτερη εισβολή; Θεωρούμε ότι δεν έγιναν οι δέουσες ενέργειες, ώστε να αποτραπεί η τραγωδία, ούτε τηρήθηκαν οι κανόνες του διεθνούς δικαίου, που θα οδηγούσαν μετέπειτα σε μια δίκαιη λύση του Κυπριακού. Στις μέρες μας, η διαφαινόμενη για το προσεχές μέλλον λύση (η εργασία

ολοκληρώθηκε το 2019) δεν ανταποκρίνεται σε καμία περίπτωση στις προσδοκίες που η ελληνοκυπριακή κοινότητα καλλιέργησε στα αμέσως μετά από τον πόλεμο χρόνια.

Μια άλλη, εξωφρενική κατά τη γνώμη μας, πτυχή του ζητήματος είναι το ζήτημα των νεκρών και των αγνοουμένων και στο ζήτημα αυτό φέρουν μεγάλη ευθύνη οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Υπάρχουν ακόμη 1.619 αγνοούμενοι, άνθρωποι που πέθαναν υπερασπιζόμενοι τα ιδανικά τους και την πατρίδα τους. Πότε θα επιστραφούν οι σωροί των αγνοούμενων στην Ελλάδα, ώστε να τους αποδοθούν οι δέουσες ταφικές τιμές; Ερωτήματα που 45 χρόνια μετά από τις εισβολές δεν έχουν απαντηθεί, εξακολουθούν να είναι αντικείμενο της ιστορικής έρευνας και – το κυριότερο – να ταλανίζουν τους συγγενείς των θυμάτων.

Όσο και αν λέμε ότι οι ήρωες δεν παθαίνουν, αλλά ζουν στις σελίδες της Ιστορίας, δεν περιποιεί τιμή η παραγνώριση αυτής της πτυχής του θέματος, η άρνηση των εντεταλμένων οργάνων της πολιτείας να βοηθήσουν τους συγγενείς των θυμάτων στην αναζήτηση των ανθρώπων τους και στη διαχείριση του τραύματός τους. Το τελευταίο αυτό θέμα, η διαχείριση δηλαδή του τραύματος από την κυπριακή και την ελληνική κοινωνία είναι από μόνο του αντικείμενο έρευνας μιας άλλης μελέτης. Η γνώμη μας είναι ότι δεν υπήρξε διαχείριση και οι οικογένειες των θυμάτων εγκαταλείφθηκαν στο να αντιμετωπίσουν μόνες τους την τραγωδία. Η παρούσα έρευνα δεν εξέτασε το ζήτημα των θυμάτων της άλλης πλευράς. Αυτονόητο είναι ότι ο ανθρώπινος πόνος είναι κοινός και αδιανόητος, κυρίως όταν τον προξενούν τα πολιτικά παιχνίδια και η χάραξη της γεωστρατηγικής πολιτικής.

Τον Νοέμβριο του 2018 άνοιξε ο φάκελος της Κύπρου, για να δώσει απαντήσεις. Είναι έργο της επιστήμης της Ιστορίας να φωτίσει τα γεγονότα και τις αθέατες πτυχές. Τελικά η τραγωδία της Κύπρου ήταν προϊόν προδοσίας; Ναι, εν μέρει ήταν, πράγμα που θεωρούμε ότι αποδείχτηκε και από την παρούσα μελέτη. Τα κορυφαία πρόσωπα του δράματος, οι δικτάτορες, ο Μακάριος, αργότερα ο Καραμανλής έπαιξαν τον δικό τους ρόλο και σίγουρα έχουν ένα μερίδιο ευθύνης

Η τραγωδία της Κύπρου θα μείνει για πάντα στο μυαλό και στην καρδιά μας. Και θα ελπίζουμε ότι θα έρθει η μέρα της δικαίωσης για όλους εκείνους που χάθηκαν άδικα. Ας είναι αυτή η εργασία ο ελάχιστος φόρος τιμής στη μνήμη τους.

Νικόλαος Κατούντας.

Γρηγόρης Αυξεντίου

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Ασσιώτης Γεώργιος, *Ο αγώνας της Ε.Ο.Κ.Α (1955-1959)*, Λευκωσία 1983.

Δελλής Σπυρίδων, *Η αυτοθυσία της Ελληνικής Δύναμης Κύπρου (ΕΛ.ΔΥ.Κ)*, Αθήνα 2012.

Ζίγδης Ιωάννης, *Για τη δημοκρατία και την Κύπρο, τέσσερις μήνες αγώνα στις Η.Π.Α*, Αθήνα 1976.

Παλληκαρίδου – Ποσπορή Γεωργία, *Ο Ευαγόρας, ο αδελφός μου, Αναφορά*, Λάρνακα 2008.

Σάββας Ηλίας, *Ενενήντα τρεις και μια ημέρες*, Λευκωσία χ.χ.

2. Ηλεκτρονικές Πηγές

Εφημερίδα *Δημοκρατία*, Χρήστος Μπολώσης, «*Νικόλαος Κατούντας*». Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 4.9.2018

Εφημερίδα *Ελευθερία*, «*Νικόλαος Κατούντας, ο Λεωνίδας της Κύπρου*, Καλαμάτα 18.7.2015. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 18.9.2018.

Ηλεκτρονική Σελίδα, Κύπρος: αναδρομές και γεγονότα. Χρήστος Ζερίτης, *Μεσσήνιοι Ηρωες που πολέμησαν στην Κύπρο το 1974*, 3.2.2016. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 9.9. 2018.

Εφημερίδα *Καθημερινή*, Γιάννης Παπαδόπουλος, «*Μεγαλώσαμε περιμένοντας ότι θα γυρίσουν*», Αθήνα 24.1.2016. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 23.4. 2018.

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βουρνάς Τάσος**, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας*, τ.6, Αθήνα 2004.
- Δημητριάδης Κωνσταντίνος**, *Κύπρος 1974, Η Μεγάλη Προδοσία*, Αθήνα 2015.
- Διγκαβές Κωσταντίνος**, *Το ημερολόγιο της χουντικής επταετίας*, Θεσσαλονίκη 1975.
- Ιωσήφ Ιωσήφ**, *Κυπριακό πρόβλημα και διεθνής πολιτική, Από την ανεξαρτησία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 2000.
- Καρδιανός Διονύσιος**, *Ο Αττίλας πλήττει την Κύπρο (το χρονικό της τουρκικής εισβολής)*, Λευκωσία 2003.
- Κασιμάτης Πέτρος**, *Αγνοούμενοι: Άκρως απόρρητο*, Αθήνα 2009.
- Κουλουμπής Θεόδωρος**, *Κυπριακό: λάθη, διδάγματα και προοπτικές*, Αθήνα 1996.
- Κουφουδάκης Βαγγέλης**, «Το κυπριακό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και οι υπερδυνάμεις», στο: *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923 – 1987*, Συλλογικό, Αθήνα 1991.
- Κρανιδιώτης Γιάννος**, *Το Κυπριακό Πρόβλημα, Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο, 1960 – 1974*, Αθήνα 1984.
- Κρανιδιώτης Νίκος**, *Ανοχύρωτη πολιτεία, Κύπρος 1960 – 1974*, τ.1 και τ.2, Αθήνα 2008.
- Κωνσταντινίδης Αλέκος**, *Το Κυπριακό: μυθολογία και πραγματικότητα*, Αθήνα 1976.
- Μπήτος Ιωάννης**, *Από την πράσινη γραμμή στους δύο «Αττίλες»*, Αθήνα 1990.
- Παπαγεωργίου Σπύρος**, *Ο Μακάριος, πορεία δια πυρός και σιδήρου*, Λευκωσία 2002.
- Ριζάς Σωτήρης**, *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το κυπριακό ζήτημα, 1967 – 1974*, Αθήνα 2002.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος**, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981*, τ. 2, Αθήνα 2008.
- Σεφέρης Γιώργος**, *Σεφέρης – Αβέρωφ, Η ρήξη*, Αθήνα 2018.
- Συρίγος Άγγελος**, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα 2015.
- Τζερμιάς Παύλος**, *Η ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ.1 και τ. 2, Αθήνα 2001.
- Τούσαλπ Έρμπιλ**, *Ο πασάς και ο στρατηγός*, Αθήνα 2000.
- Χατζηαντωνίου Κώστας**, *Κύπρος 1954 – 1974*, Αθήνα 2007.
- Χατζηδάκης Μάνος**, *Ανοίγουμε το φάκελο της Κύπρου*, τ.1, *Πώς χάθηκε η ένωση με την Ελλάδα (1950 – 1967)* και τ. 2 *Πώς φτάσαμε στον «Αττίλα» (1968 – 1974)*, Αθήνα 2017.
- Χατζηκυριάκου Βασίλειος**, *Το ιστορικό της κυπριακής τραγωδίας και τα διδάγματά του*, Θεσσαλονίκη 2006.

Περίληψη

Με το Κυπριακό ζήτημα επιχείρησε να ασχοληθεί η παρούσα εργασία, ακολουθώντας όλη τη διαδρομή του από τις προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για Ένωση της νήσου με την Ελλάδα μέχρι και την κυπριακή τραγωδία του 1974 που οδήγησε στη διχοτόμηση του νησιού.

Το Κυπριακό ήδη από το 1914, οπότε η Βρετανία προσάρτησε τη νήσο, ήταν αποικιακό ζήτημα. Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου εκδηλώθηκε το αίτημα της ελληνοκυπριακής κοινότητας για Ένωση με τη Μητέρα – Πατρίδα, το οποίο προσέκρουε στην αποικιοκρατική στάση της Μεγάλης Βρετανίας, αλλά και στην τουρκοκυπριακή κοινότητα που ζητούσε τη Διχοτόμηση. Η έρευνά μας αρχικά εστίασε στη δεκαετία του '50, που ξεκίνησε με το Ενωτικό Δημοψήφισμα που οργάνωσε η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου και συνεχίστηκε με τον ένοπλο αγώνα (Ε.Ο.Κ.Α, 1955) εναντίον της βρετανικής αποικιοκρατίας, η οποία αντιδρώντας ενέπλεξε, για πρώτη φορά, στις συζητήσεις την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Ασχοληθήκαμε ακόμη με την εξορία του Μακάριου, την ανάπτυξη παραστρατιωτικών οργανώσεων και από τις δύο κοινότητες και τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1958, τα γεγονότα που οδήγησαν στις Συνθήκες Ζυρίχης – Λονδίνου και την ίδρυση της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας (1960). Μιας Δημοκρατίας που αποδείχτηκε ευάλωτη, αντιμετώπισε θεσμικές δυσλειτουργίες και δεν μπόρεσε να βρει τον βηματισμό της, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει η συνταγματική κρίση του 1963. Παρά τις συνεχείς διαβουλεύσεις κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, η κρίση δεν εκτονώθηκε, με αποτέλεσμα την τουρκική εισβολή του 1974 και τη συνακόλουθη διχοτόμηση της νήσου.

Η παρούσα εργασία, ωστόσο, πέρα από το ότι προσπάθησε να φωτίσει το πολιτικό παρασκήνιο μιας 25ετίας, εστίασε στον ανθρώπινο παράγοντα. Συγκεκριμένα στους ήρωες που έδωσαν τη ζωή τους για τον κυπριακό αγώνα τόσο εναντίον των Βρετανών, όσο και κατά των Τούρκων. Η έρευνά μας επιχείρησε, μέσα από τις μαρτυρίες των πρωταγωνιστών, να φωτίσει αθέατες πτυχές της τραγωδίας που για δεκαετίες εκτυλίχθηκε στην Κύπρο, την απόγνωση των ανθρώπων (των μαχητών αλλά και του άμαχου πληθυσμού) που αφέθηκαν αβοήθητοι να αντιμετωπίσουν την εισβολή.

Η παρούσα μελέτη αποτίει έναν ελάχιστο φόρο τιμής στη μνήμη τους.